

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราวงษาขุนภาว
เสด็จทวีปยุโรป

พ.ศ. ๒๔๓๔

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมเจ้าติศตานุกูฏ ติศกุล

914

ด495ตค

ฉ. 2

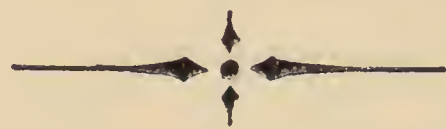
ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๐ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๑๑

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราวงษาขุนภาณุ
เสด็จทวีปยุโรป

พ.ศ. ๒๔๓๔

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
หม่อมเจ้าติศศานุกวดี ติศกุล

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ ๒๐ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๑๑

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยา
เสด็จทวีปยุโรป พ.ศ. ๒๔๓๔

พิมพ์ครั้งแรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
หม่อมเจ้าศิศานุวัติ ศิศกุล พ.ศ. ๒๔๑๑

จำนวน ๒,๐๐๐ ฉบับ

เลขหมู่ ๑๑๐
: ๑๔๑๕ กค
: ๔ ๒
เลขทะเบียน ๐๑๔๘๔๕

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าดิศฐานวัติ ดิศกุล ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส กำหนดวันที่ ๒๐ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๑ ราชเลขาธิการรับกระแสพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ แจ้งความมายังกรมศิลปากรว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดพิมพ์หนังสือ เรื่อง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยาภาพ เสด็จทวีปยุโรป เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ สำหรับพระราชทานแจกเป็นที่ระลึก กรมศิลปากรจึงจัดพิมพ์ต้นฉบับถวายตามพระราชประสงค์

เรื่อง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยาภาพ เสด็จทวีปยุโรป เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ (ร.ศ. ๑๑๐) นี้ มีฉบับเก็บรักษาไว้ ณ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร ประกอบด้วยลายพระหัตถ์สมเด็จพระ ฯ กรมพระยาตำราจรรยาภาพ เมื่อตำราจรรยาภาพเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นตำราจรรยาภาพ ทรงมีมากราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เพื่อให้นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเอกสารบางฉบับมีพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสั่งราชการ บันทึกลงไว้ด้วย นอกจากนี้ มีข่าวหนังสือพิมพ์ภาษาต่างประเทศ และเรื่องโต้ตอบกับผู้เกี่ยวข้องอีกบ้าง

การที่สมเด็จพระ ฯ กรมพระยาตำราจรรยาภาพเสด็จไปทวีปยุโรปในครั้งนั้น เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง

พระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นราชทูตพิเศษ เสด็จไปเยี่ยมตอเบแกรนด์ดยุก ซาเรวิช รัชทายาทประเทศรัสเซีย (ต่อมาได้เสวยราชย์เป็นพระเจ้าซาร์นิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซีย) ซึ่งเคยเสด็จมาเยี่ยมประเทศไทย และเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๓๓ ในการเสด็จทวีปยุโรปครั้งนั้น โปรดให้เสด็จไปยังราชสำนักในยุโรป รวม ๘ ประเทศ คือ ประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส เคนมาร์ก เยอรมนี รัสเซีย ตุรกี กรีซ และอิตาลี เพื่อถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่พระเจ้าแผ่นดินบ้าง และเพื่อเจริญทางพระราชไมตรีบ้าง ขณะที่เสด็จไปนั้น ทรงดำรงพระยศเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ อธิบดีกระทรวงธรรมการ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริจะสถาปนาเป็นกระทรวงมีเสนาบดี จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตแก่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพว่า ในคราวเสด็จกลับ จะเสด็จอ้อมมาทางประเทศอเมริกา และ ญี่ปุ่น หรือจะเสด็จกลับผ่านประเทศอียิปต์ และอินเดีย เพื่อศึกษาหาความรู้นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ราชการบ้านเมืองก็ได้ แต่เนื่องจากระยะเวลาระหว่างเสด็จกลับนั้น เป็นเวลาที่อากาศทางอเมริกาหนาวมาก จึงได้เสด็จกลับทางอียิปต์และอินเดีย ระหว่างเสด็จอยู่ ณ นานาประเทศในยุโรปตลอดจนเสด็จกลับ เมื่อผ่านเมืองไค ก็ทรงเฝ้าพระทัยสังเกตและศึกษาแบบแผนในการจัดการศึกษาของประเทศนั้น ๆ เป็นประการสำคัญ เพราะทรงมุ่งหมายจะนำมาเป็นแนวทางจัดการศึกษาของชาติให้เจริญก้าวหน้า อย่างไรก็ตาม เมื่อเสด็จกลับจากยุโรปแล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง

ก

ให้ไปดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญสำหรับบ้านเมืองอีกด้านในระยษนั้น จึงมิได้มีโอกาสดำเนินการศึกษาตามที่ทรงมีพระประสงค์ไว้

แม้ว่า สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจะเสด็จไปยุโรปในคราวนั้นเป็นครั้งแรก แต่ก็ปรากฏว่า ได้ทรงปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมอบหมายเป็นผลดีสมดังพระราชประสงค์ ประโยชน์สำคัญที่ไทยได้รับเนื่องจากการเสด็จครั้งนั้น ก็คือ ประโยชน์ทางการเมือง เนื่องด้วยในระหว่างนั้น ประเทศมหาอำนาจทางยุโรปกำลังแสวงหาอาณานิคมทางตะวันออก และประเทศเพื่อนบ้านของไทยต่างก็ตกอยู่ในอำนาจของมหาประเทศเหล่านั้น อย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักในสถานการณ์ของบ้านเมืองเป็นอย่างดี ทรงมีพระปรีชาสามารถยอดเยี่ยม ในการดำเนินวิเทโศบายที่จะนำบ้านเมืองให้รอดพ้น จากต้องตกเป็นอาณานิคมของชาติมหาอำนาจมาได้อย่างเฉียบแหลมลึกซึ้ง กล่าวคือ ทรงผูกสัมพันธ์ไมตรีกับมหาประเทศพร้อม ๆ กันหลายประเทศ โดยเฉพาะในครั้งนั้น ได้ทรงแสดงให้เห็นปรากฏแก่ นานาประเทศว่า ไทยมีสัมพันธ์ไมตรีอย่างแน่นแฟ้นกับประเทศรัสเซีย ซึ่งเป็นมหาอำนาจประเทศหนึ่งในสมัยนั้น ทำให้ประเทศมหาอำนาจอื่น ๆ ที่กำลังบีบบังคับประเทศไทยอยู่เกิดความลังเลและต่างก็เกรง ผลประโยชน์ของตนจะขัดกับอีกฝ่ายหนึ่ง การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นราชทูตพิเศษออกไปเยี่ยมตอบ แกรนด์ ดุก ซาเรวิช และเสด็จไปยังราชสำนักต่าง ๆ ในยุโรปครั้งนั้น จึง

นับเป็นพระราชวิเทโศบายอันสำคัญอีกประการหนึ่งในการปกป้องรักษาผืนแผ่นดินไทยให้ดำรงความเป็นเอกราชสืบมาจนทุกวันนี้

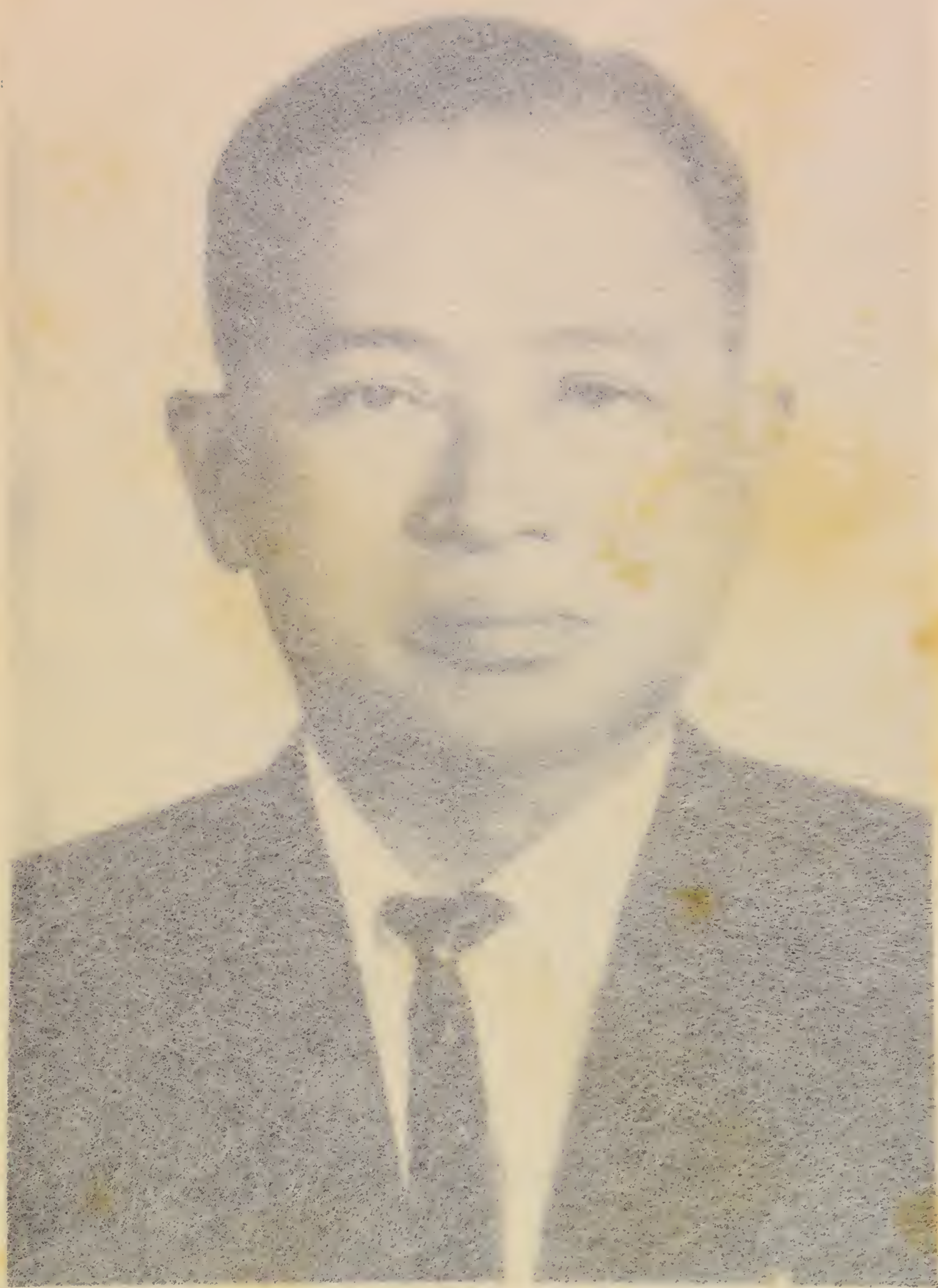
นอกจากนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลาฯ ได้ทรงนำเมอร์ติเออร์โรลิ่ง ยักษ์มินส์ ชาวเบลเยียม เข้ามารับราชการเป็นที่ปรึกษาราชการทั่วไปของไทยด้วย ท่านผู้นี้ได้ทำประโยชน์แก่ราชการของไทยมาก ต่อมาภายหลังจึงได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นเจ้าพระยาอภัยราชา

ในการจัดพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ กรมศิลปากรได้ตีพิมพ์ตามต้นฉบับทุกประการ มิได้แก้ไขอักขรวิธีแต่ประการใด และ นายยิ้ม บัณฑิตยารักษ์ เปรียญ ได้ช่วยตรวจสอบทำเชิงอรรถอธิบายเพิ่มเติมไว้ กรมศิลปากรจึงขอถือโอกาสขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขอพระราชกุศลราศีที่ทรงบำเพ็ญพระราชทาน จงเป็นวิบากสมบัติสำเร็จประโยชน์สุขแก่ หม่อมเจ้าดิศฐานวัติ ดิศกุล ซึ่งสิ้นชีพิตักษัยไปสู่สัมปรายภพแล้วนั้น ตามสมควรแก่คติวิสัย ทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

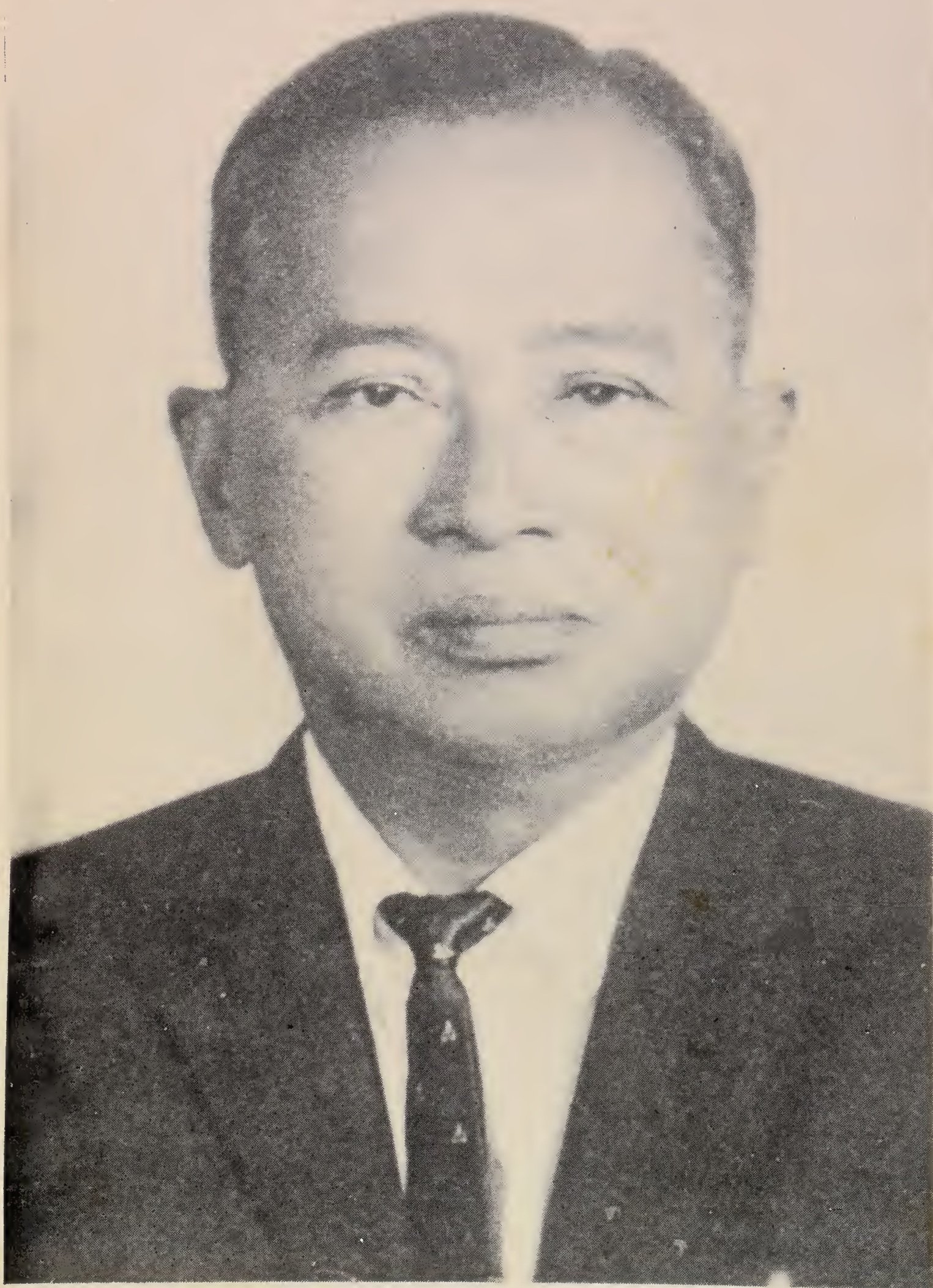
๑๖ มกราคม ๒๕๑๑

หม่อมเจ้าถนอมศักดิ์ เทวัญ

ประสูติ พ.ศ. ๒๔๔๕

สิ้นชีพิตักษัย พ.ศ. ๒๕๑๐

หม่อมเจ้าดิศตานนท์ ดิศกุล

ประสูติ พ.ศ. ๒๔๔๕

สิ้นชีพิตักษัย พ.ศ. ๒๕๑๐

ประวัติย่อ

หม่อมเจ้าทิศศานวัฑฒิ ดิศกุล เป็นโอรสของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรัญภาพ และหม่อมเจ้าย้อย ท.จ. ประสูติวันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๕

- พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กหลวง ในรัชกาลที่ ๕
- พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นมหาดเล็กรับใช้ ในรัชกาลที่ ๖
- พ.ศ. ๒๔๖๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ไปศึกษาวิชาวิศวกรรมศาสตร์ในประเทศอังกฤษ
- พ.ศ. ๒๔๖๙ ตามเสด็จสมเด็จพระราชบิดาไปเรียนทาง BUSINESS ที่ BOSTON UNIVERSITY ประเทศอเมริกา อยู่ในความดูแลของสมเด็จพระราชบิดาอย่างใกล้ชิด
- พ.ศ. ๒๔๗๔ รับราชการในกระทรวงพาณิชย์ และคมนาคม (ต่อมาเป็นกระทรวงเศรษฐกิจ)
- พ.ศ. ๒๔๗๗ ทำงานบริษัทอีสเอเซียติก
- พ.ศ. ๒๔๘๕ โอนมาทำงานบริษัทเดินเรือไทย
- พ.ศ. ๒๔๙๓ เป็นสมาชิกวุฒิสภา
- พ.ศ. ๒๔๙๔ ทำงานธนาคารไทยพาณิชย์
- พ.ศ. ๒๕๐๗ รับราชการในพระองค์สมเด็จพระราชชนนี
- พ.ศ. ๒๕๑๐ สิ้นชีพิตักษัย วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๐ โดยโรคหทัยวาย มีพระชนมายุได้ ๖๕ ปี ๔ เดือน

(๒)

ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ คือ

รัชกาลที่ ๕

เสมาทอง

เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้น ๔

เข็มครุฑ

รัชกาลที่ ๖

เสมาลงยา

เหรียญราชรุจิ

เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้น ๔

ตราวชิรมาลา

เข็มบำรุงราชการเสือป่า

รัชกาลที่ ๗

เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้น ๔

รัชกาลปัจจุบัน

ตราหุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ

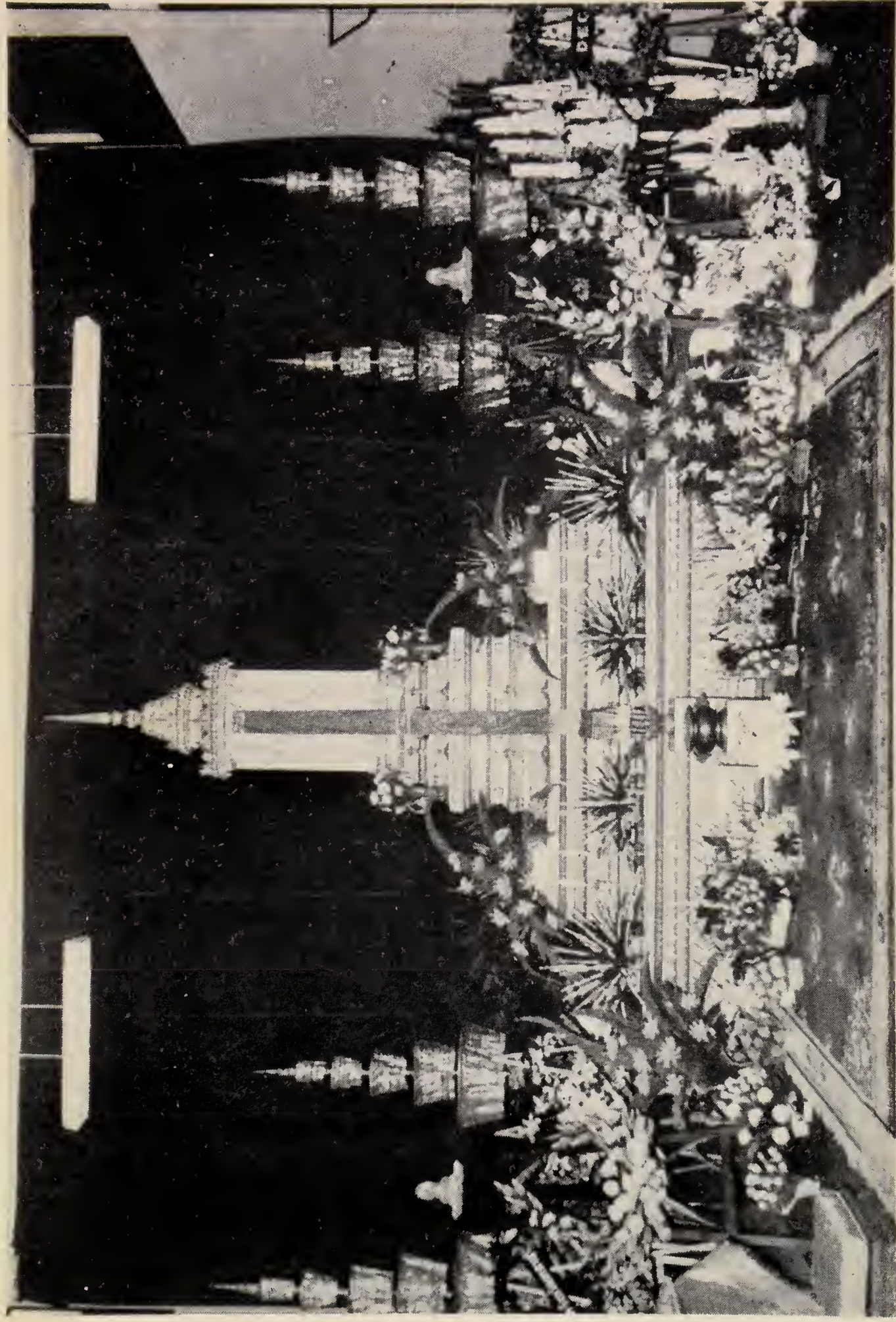
หม่อมเจ้าดิศฐานวัฑฒิตติกุล เชกสมรสกับหม่อมเจ้าหญิง ลุอิสาน์
จักรพันธ์ มีบุตร ธิดา ๓ คน คือ

๑. ม.ร.ว. หญิงรัศมี นันทาภิวัฒน์

๒. ม.ร.ว. ชาย ดิศนัฏดา ดิศกุล

๓. ม.ร.ว. หญิงราชี อมาตยกุล

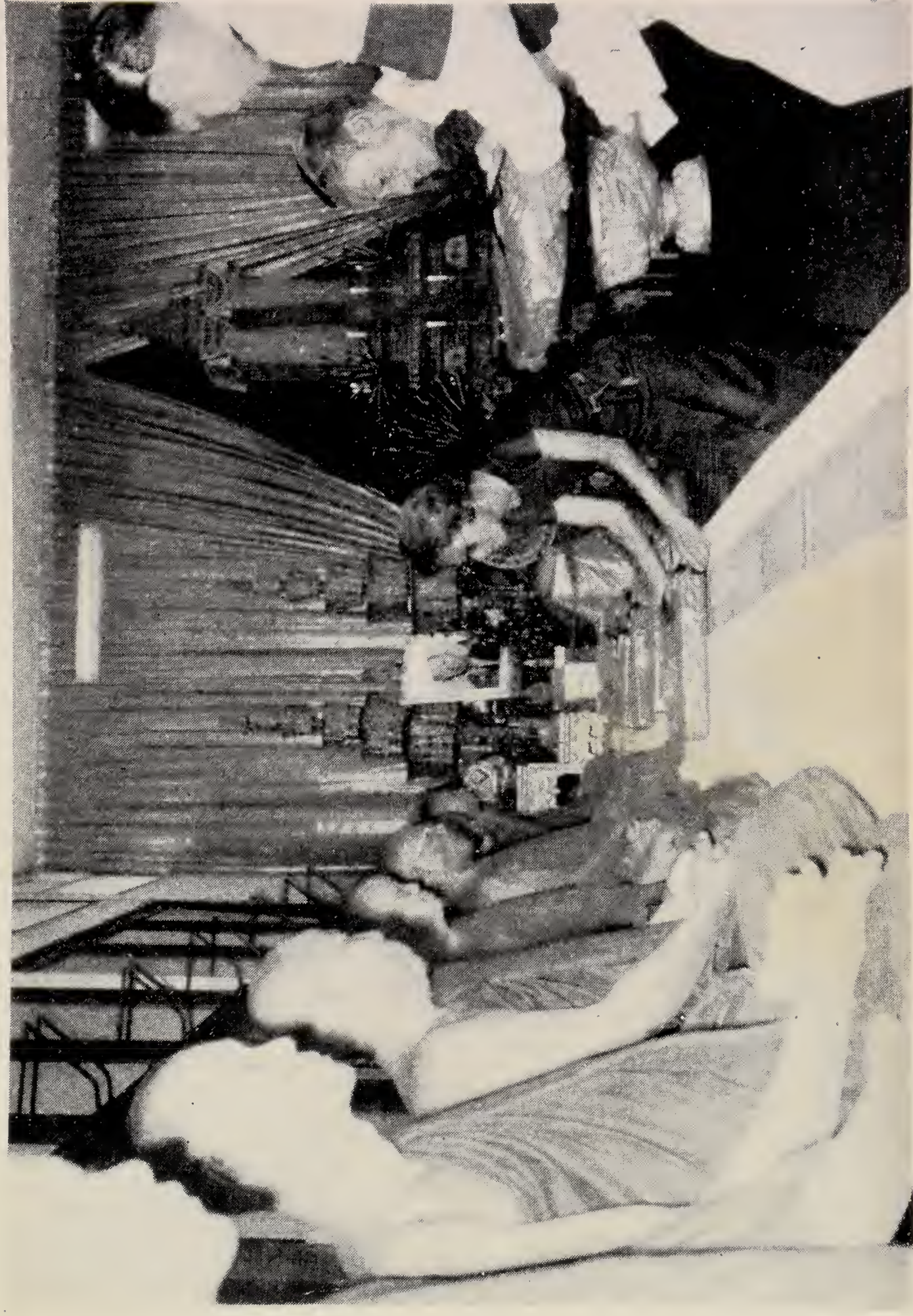
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโกศราชวงศ์บรรจุศพ
และพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ งานศพเป็นของหลวงตลอด
๗ วัน จนถึงงานพระราชทานเพลิงในวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๑.

โกศราชวงศ์บรมจุลพน หม่อมเจ้าดิศฐานวดี ดิศกุล
ศาลา สห-หงษ์ มหาคณ วัดเทพสรนทรวาส

สมเด็จพระนางเจ้าบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเป็นประธาน
ในการพระราชทานนาสาธิต และพระราชทานโกศราชวงศ์บรรจุศพ
กำลังทรงจุดเทียนทอสาสนสงฆ์ พระพิธีกรรมสวดอภิธรรม

สมเด็จพระราชชนนี ทรงบำเพ็ญพระกุศลประทานแด่หม่อมเจ้าทัศนาวุฒิตติสกุล
เสด็จ
แววนท ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

หม่อมเจ้าดิศดานุวัต ดิศกุล ทรงขอ และหม่อมเจ้าลอสาน์ ชายา ทรงขอด้วง
พระตำหนักตน ในพระราชวังสวนกุหลาบ
วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๕

ตามเสด็จสมเด็จพระราชชนนี เสด็จไปเยี่ยมตำราวจกยุทธระเวณชายแดนทนาหวาย

จังหวัดเชียงราย

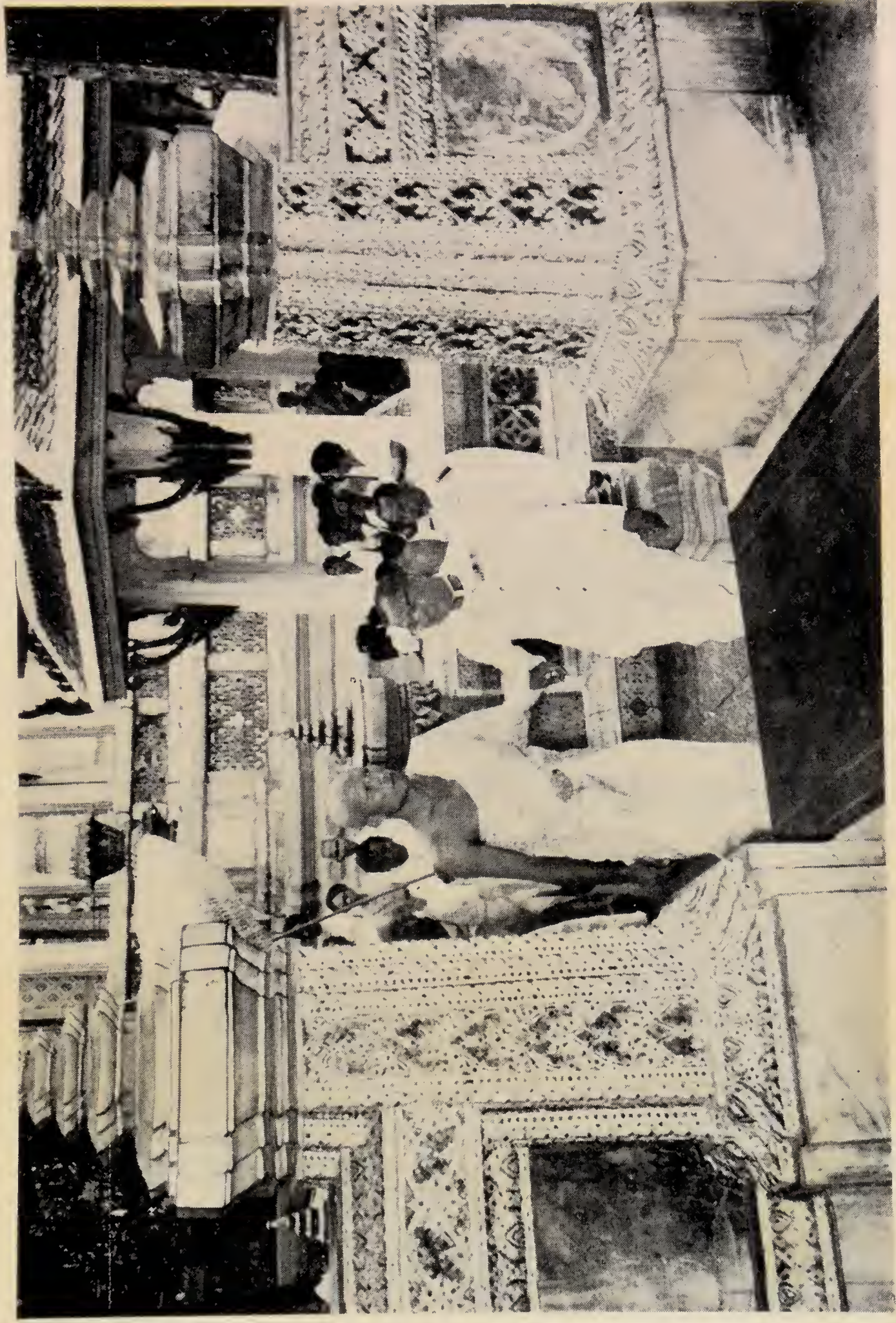
เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๓

ตามเสด็จในโอกาสสมเด็จพระราชชนนี เสด็จเยี่ยมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๓

ตามเสด็จสมเด็จพระราชชนนี ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔

หม่อมราชวงศ์ดัดดาดา ดิศกุล อุปสมบทเป็นนาคหลวง ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
หม่อมเจ้าดิศฐานวดี ดิศกุล กำลังจูนาคเข้าพระอุโบสถ

วันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

เสด็จประพาสยุโรป

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ (ร.ศ. ๑๑๐)

(สำเนา)

เรืออุบลบุรพทิศ สิงคโปร์

ที่ ๒๕ กรกฎาคม ๑๑๐

กราบทูลได้ทรงทราบฝ่าพระบาท^(๑)

เมื่อวันที่ ๑๗ เวลาบ่ายรุ่งเศษ กราบถวายบังคมลา ออกเรืออุบลจากเกาะสีชังแล่นข้ามตัดตรงมาสามร้อยยอก แล้วเลียบฝั่งลงมาจนถึงอ่าวชุมพร ถูกคลื่นใหญ่ตลอดจนกระทั่งถึงเกาะพังจึงสงบ เพราะแล่นห่างตลิ่งมากอยู่ ตอนนั้นลงมาก็สงบตื้นถึงสิงคโปร์ แต่เรืออุบลทอดอยู่ที่เกาะสีชังนาน สนับที่บจับต้องเรือหนา แล่นได้เพียง ๗ นอต บางที่ถูกทวนน้ำแรงๆ แล่นได้เพียง ๕ นอตเท่านั้น แต่เดิมหมายว่าจะถึงสิงคโปร์ได้ในวันที่ ๒๑ เวลาเช้าหรือเวลาบ่ายเป็นอย่างช้า ครั้นมาถูกทวนน้ำต่อเกาะขราร่ำลงมากะว่าจะถึงเกาะนาคเวลาเช้า ถึงได้ต่อบ่าย ๒ โมง เสียเวลาด้วยเรือไม่เดินอย่างนี้ จึงถึงสิงคโปร์ต่อวันที่ ๒๒ เวลา ๔ โมงเช้า คลาสเรือเมลล์ฟรังเศส ๔ ชั่วโมง เอเยนต์เรือเมลล์บอกว่าได้รอจนหมดเวลาที่จะรอได้ เห็นไม่มาถึงจึงต้องออก แต่พระยาอนุกุล^(๒) ไม่ได้วางประจำค่าโดยसानไว้ ถึงไม่ทันก็เปนอันไม่เสียเปรียบอันใดแก่กอมปนีเรือเมลล์นั้น แต่ถ้าถึงโดยจะทัน เกล้าฯ ก็ไม่แน่ใจว่าจะกล่าไปด้วยเรือเมลล์นั้นได้ เพราะพระยาชลยุทธบ่วยเปนไข้แรง ปรวดถึง ๑๐๔ เชื่อมซึมไปยั้งค้ำถึง ๒ วันมาแล้ว แลเมื่อเขียนจดหมายนี้ก็ยังไม่วาย เปนแต่อาการค่อยคลายขึ้น อาการที่พระยาชลยุทธบ่วยนี้ แก่ไม่สบายมานานแล้ว หมอเกาะแว่นก็ทราบ แต่แก

(๑) หนังสือฉบับนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีมากราบทูลสมเด็จพระบรมราชเทวีฯ ทรงทราบ

(๒) พระยาอนุกุลสยามกิจ (ตันกิมจิ่ง) กงสุลสยาม ณ สิงคโปร์

สัทนแลกินยาควินินอยู่เสมอก็ค่อยประทังมา ครันลงเรือมาจากเกาะ
 สี่ช้างเกหยุกยาเสียก็ไม่สบายมากขึ้น จนอีกสองวันจะถึงสิงคโปร์จึง
 กลายเป็นไข้ การที่จะไปต่อไปจากที่นี่ จึงตกลงจะไปเมล์อังกฤษชื่อ
 “ปะกิง” ออกวันที่ ๒๙ เป็นเรือเมล์ที่จะออกก่อนลำอื่น แล้วไป
 เปลี่ยนเรือ “อาเคเคีย” ที่คอลัมโบ ไปขึ้นปรินดีลี

เวลาที่เกล้าฯ พักอยู่ที่สิงคโปร์นี้ ได้พบกับเคาวนา สนทนา
 ปราไสยกันตามธรรมเนียม เคาวนาถามถึงเรื่องฝรั่งเศสว่าได้ยินว่า
 ฝรั่งเศสรบกว้นข้างเขตรแดนทางตัวนออกแลทางเหนือ^๕นั้นจริงฤ
 อย่างไร เกล้าฯ ได้ชี้แจงว่า ฝรั่งเศสไม่ไ้รบกว้นอันใด แผลก
 ปลาตกกว่าที่เปนมาแล้วช้านาน เปนแต่การหยุกหยิกโต้เถียงกันบ้าง
 ้วยเรื่องเขตรแดนต่อกัน เหตุที่เล่าๆ กันต่าง ๆ ^๕ทั้งนี้ เกล้าฯ ชี้แจงว่า
 เห็นว่าเป็นเพราะที่เคาวแมนต์ฝรั่งเศสตั้งมองสิเออ เลนาซอง ซึ่งเป็น
 ผู้ได้กล่าวความก้าวร้าวต่าง ๆ ในเรื่องเขตรแดนทางนี้^๕อยู่แต่ก่อนนั้น
 มาเป็นเคาวนาเยเนอรอล เปนช่องให้พวกซึ่งคิดหาผลประโยชน์ใน
 ทางหากินต่าง ๆ ตามเขตรแดนเหล่านั้น แต่งตั้งเรื่องลงหนังสือพิมพ์
 ต่าง ๆ แต่ความที่จริงเขตรแดนซึ่งเกี่ยวกันเป็นของไทยแท้ไม่ต้อง
 เถียงมาก มีที่ต้องเถียงแต่เพียงที่ปลายแดนซึ่งต่อกับเมืองยวน ซึ่ง
 ความจริงเป็นเมืองขึ้นอยู่^๕ทั้ง ๒ ฝ่ายก็มีบ้าง เคาวนาว่าเหมือนดังเมือง
 ที่สำคัญ ๆ เช่นเมืองหลวงพระบางแลจำปาศักดินัน^๕ก็รูกันอยู่แล้ว ว่า
 เป็นของไทยแท้ เห็นว่าจะไม่มีที่ถุกเถียงอันใดกัน แล้วถามต่อไปว่า
 การเรื่องสัญญาเขตรแดนกับฝรั่งเศส^๕นั้นจะตกลงกันอย่างไร เกล้าฯ
 แจ้งความว่า ทั้ง ๒ ฝ่ายได้ทำแผนที่ด้วยกันแล้ว ยังอยู่แต่จะว่ากันให้
 ตกลงที่กรุงเทพ ฯ เท่านั้น การที่สนทนากันในเรื่องนี้กับเคาวนา

สิงคโปร์ก็สำคัญอันใดในราชการ เกล้า ๆ กราบทูลมาพอให้ทรงทราบ เหนว่าเมื่อไปต่อไปจากนี้ คงจะมีผู้พุดผู้ถามในเรื่องนี้อีก จะควรตอบตามทางที่พุดกับเคาวนาสิงคโปร์อย่างนี้หรืออย่างใด เมื่อได้ทราบพระดำริห์ จะได้พุดจาให้ต้องตามพระประสงค์ของฝ่าพระบาท แต่ฟังดูที่สิงคโปร์นี้ ดูคนอยู่ข้างจะสงสัยว่า เรามีความลำบากอันใดแปลกปลาดกับฝรั่งเศษอยู่โดยมาก โดยที่สุุดเงินหลวงที่เจ้าพนักงานพระคลังส่งมาด้วยเรือแฮคคูปาคราวก่อน ก็มีผู้พากันว่าส่งผ่อนผันมาด้วยเกลลงจะชุลุกชลักกับฝรั่งเศษ

เมื่อวันที่ ๒๓ ท่านขุนประเทศมาหา แต่เดิมดูเหมือนจะมาเปนธุระด้วยเรื่องกำหนดเวลาที่จะไปรัสเซีย โดยได้พุดกับมิสเตอร์มอร์นัต์ก่อนนั้น ครั้นมาถาม เกล้า ๆ บอกว่าได้อ่านจดหมายเข้าใจกันกับผู้แทนราชทูตสยาม ซึ่งได้นัดแนะไต่ถามกับราชทูตรัสเซียที่เปอรลินเสร็จแล้ว ก็เปนอันระงับตกลงกันไปเรื่องหนึ่ง ยังเรื่องสัญญา ว่ารวมๆว่าได้รับคำชี้แจงจากเสนตปีเตอสเบิกว่าเคาวแมนตรัสเซียอยากจะทำสัญญาใหญ่ทีเดียว ไม่เห็นด้วยในการที่จะทำสัญญาเพียงแสดงสัมพันธมิตรก่อน เกล้า ๆ ตอบว่า ในราชการที่จะไปครั้งนี้ โปรดเกล้าฯ ให้เกล้าฯ ไปแต่เฉพาะในการที่จะถวายตรา เรื่องสัญญาถ้าจะโปรดให้ทำหรือประการใด คงจะโปรดเกล้าฯ ให้ราชทูตประจำราชการ ผู้ซึ่งจะออกไปยุโรปภายหลังเกล้าฯ ในไม่นานนักนั้นเป็นผู้พุดจา ก็เปนอันระงับกันไปอีกเรื่องหนึ่ง

เรื่องตราเสนตแอนรุที่ได้อ้างเข้าไปทูลเกล้าฯ ถวายนั้น ได้ทราบความจากขุนประเทศว่า แต่เดิมจะให้เคานคาสินีฟาเข้าไป แต่มาตกลงเปลี่ยนทาง เคานคาสินีออกมาเสียทางอเมริกา จึงเปลี่ยนให้แอดมิราล

จัดเรือรบเชิญเข้าไปถวาย แอคมิราลได้จัดเรือนาคิมฟ กับตันเฟเตอร์
 ทอบ (พระผดุง) เป็นผู้เชิญตรากับเรือชีวอกมาด้วยอีกลำหนึ่ง ภาย
 หลังมาหาจดหัวเรืออหิวาตกะโรค ด้วยเหตุที่เรือกอมปนีปล่องเขี้ยว
 ออกมาจากกรุงเทพ ฯ มีฝรั่งปนอหิวาตกโรคตายกลางทาง เรือต้อง
 ควอรันตั้นที่สิงคโปร์นี้ จึงเป็นเหตุให้พวกรัสเซียหวาดหวั่น ภายหลัง
 ตกลงส่งไปแต่เรือชีวอดลำเดียว

อนึ่ง ตราเสนต์แอนรุประดับเพชรที่ทูลเกล้า ฯ ถวายนั้น ขุน
 ประเทศว่าทำรูปนกอินทรีแทนไม้กางเขนเสนต์แอนรุ หรือยกไม้
 กางเขนเสนต์แอนรุออกเสีย เพราะเอมเปรอเรอเกรงว่าจะทรงรังเกียจ
 ด้วยที่จะทรงเครื่องอิสริยาภรณ์ซึ่งมีรูปเคารพของศาสนาอื่น แลตรา
 เสนต์แอนรุนี้มีในพระราชกำหนดสำหรับตราว่า ผู้ได้รับตรานี้ย่อมได้
 รับตราอื่นด้วยอีก ๔ คือ เซนต์อาเล็กซานดานเนบสกี ตราอินทรีขาว
 ตราเซนต์แอนต์ แลตราเสนต์สแตนนีเลา นี้เป็นอธิบายความของ
 จดหมายที่ขุนประเทศมีไปถึงพระยาชลยุทธ

อนึ่ง ขุนประเทศบอกเป็นไปรวเถว่า ได้รับคำสั่งเคาวแมนต์ให้
 คอยสืบสวนดูว่าฝรั่งเศษแลอังกฤษจะทำอย่างไรแก่เมืองไทยให้เสมอ
 แลไว้ใจว่าไทยคงจะได้เอมเปร่อเป็นผู้ช่วยธุระได้บ้างในเวลาสมควร
 การที่ขุนประเทศได้พูดจาเรื่องต่างๆ อย่างกราบทูลมานี้ จะควรฟังได้
 เพียงใด เกล้า ฯ ถวายไว้ทรงวินิจฉัยตามควร ด้วยขุนประเทศนั้นก็
 ทรงรู้จักอยู่แล้ว

เมื่อคืนที่ ๒๔ นี้ได้ไปดินเนอร์ที่เคาวแมนต์เฮาส์ แต่ก็ไม่มี
 สนทนาแปลกปลาตอันใดที่จะกราบทูลนอกจากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น
 เป็นแต่เคาวนาร์บจะแจ้งความถึงเคาวนาเมืองลังกาให้รับรอง ถ้ามี

เวลาจะให้ใต้คุณพระเขียวแก้ว กับจะมีจดหมายแจ้งความไปถึง มิสเตอร์
ฮอสเลย์ รอยัลอาเคตามิเซียนที่ลอนดอน จะให้ช่วยพาไปดูรูปเขียน
แลมิวเซียม สำหรับรูปเขียนต่าง ๆ ในลอนดอน อนึ่ง ขุนประเทศ
เชิญไว้จะให้ไปกินเนอร์วันที่ ๒๖ ที่ ๒๗ นี้ สุดท่านยะโฮนัตจะให้ไป
เมืองยะโฮ

อนึ่งเกล้าฯ ใต้ลงกะหน้าที่ผู้ซึ่งมาด้วย จะให้ทำการต่าง ๆ คือ
พระยาเทเวศร์^(๑) นั้นจะให้เป็นผู้สำหรับไปเยี่ยมเยียนแลตอบเยี่ยมในที่
แลบุคคลซึ่งเกล้าฯ ไม่ต้องไปเองอย่างหนึ่ง เปนผู้พุดจันตเณกับ
เจ้าพนักงานที่รับรองอย่างหนึ่ง หม่อมเจ้าพร้อม^(๒) ให้เป็นผู้จ่ายเงิน
แลทำบัญชีเงินทั้งปวง หลวงสุนทรเปนล่ามในการทั้งปวงอย่างหนึ่ง
เปนผู้จดไต่เอรีระยะทางอย่างหนึ่ง กับการวิ่งเต้นต่าง ๆ เช่นซื้อตึก
เรือเมล์เป็นต้น หลวงสรยุทธ^(๓) นั้นเปนอัครเสนาในส่วนตัวเกล้าฯ ยัง
การอีกอย่างหนึ่งซึ่งเห็นว่าคงจะมี คือที่จะให้ตรวจหรือริโปตในการ
เฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง เกล้าฯ มีที่ต้องไปหลายแห่ง ซึ่งจำเป็นต้องมี
กำหนดจำกัดวัน อยู่เพียงที่นั่นเท่านั้น ที่นั่นเท่านั้น ถ้าจะต้องการ
ตรวจการอย่างใด หรืออยากรู้การอย่างใดให้เลียดก็จะมีเวลาพอ
จะอยู่ดูการเหล่านั้นให้ตลอดได้ จะถอนชุดที่ไปด้วยกันในราชการให้
อยู่ดูการเหล่านั้นก็จะขัดข้องด้วยจำกัดตัวกันอยู่ จึงเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า
ถ้ามีอัครเสนาที่ไม่เป็นออฟฟิเชียลสักคนหนึ่งฤๅสองคนจะดี ถ้าพบการ
อย่างใดที่อยากรู้เลียด ก็ให้คนนั้นอยู่ที่นั่นตรวจการนั้นทำรีโปรต์
ให้เลียดแล้วจึงค่อยติดตามต่อไป แต่เดิมเกล้าฯ ให้กราบทูลขอ

(๑) พระยาเทเวศร์ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร) ต่อมาเป็นเจ้าพระยาในนามเดิม

(๒) หม่อมเจ้าพร้อม สนิทวงศ์ ต่อมาทรงสถาปนาเป็น พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อริราช

(๓) หลวงสรยุทธโยธาหาญ (ตัน)

ขุนวิจิตรวรสาสน์^(๑)ไว้เป็นอัครเสกด้วยผู้หนึ่ง แต่มาคิดดูกลัวจะขัดข้องที่จะทูลพระเจ้าลูกเธอ^(๒)มาไม่ได้หรืออย่างไรก็ยังไม่ทราบ อีกประการหนึ่งขุนวิจิตรเป็นผู้จะรับราชการอยู่ในยุโรปต่อไป ถ้าจะไปตรวจการก็จะได้แต่รีโปร์ตเข้ามากรุงเทพฯ ๖ ไม่ได้เป็นผู้เห็นเข้ามาช่วยทำการด้วยเพราะฉนั้น เกล้า ๖ ขอรับพระราชทานเปลี่ยนเป็นหลวงกำจัดไพรินทร์^(๓)ผู้ซึ่งออกมาส่งเกล้าฯที่นี้ ไปราชการด้วยต่อไป ตามตัวเขาก็เต็มใจจะสนองพระเดชพระคุณ เครื่องแต่งตัวไม่ได้ตระเตรียมมาเกล้าฯ ได้สั่งให้ทำที่สิงคโปร์นี้แล้ว โดยเชื่อใจว่าคงจะโปรดประทานอนุญาตให้ เพราะไม่มีเวลาพอที่จะกราบทูลถามให้ได้รับตอบทันคราวเมล้ได้ ถ้าเป็นการเหลือเกินขอพระบารมีเป็นที่พึ่ง พระราชอาญาไม่พ้นเกล้าฯ เกล้าฯ ตั้งใจจะสนองพระเดชพระคุณในราชการคราวนี้ โดยเต็มกำลังแลสติปัญญาให้เป็นประโยชน์แก่ราชการสมพระราชนิประสงค์ แลพระประสงค์ในฝ่าพระบาทที่ได้โปรดให้ให้มีโอกาสรับราชการสนองพระเดชพระคุณในอย่างนี้ทุกอย่างทุกประการ หวังใจว่าฝ่าพระบาทจะทรงพระสบายอยู่เหมือนเมื่อเวลาเกล้าฯ ได้ทูลถามานี้.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

(เช่นพระนาม)

ดำรงราชานุภาพ.

(๑) ขุนวิจิตรวรสาสน์ (ปั้น สุขุม) ภายหลังเป็นเจ้าพระยายมราช

(๒) พระเจ้าลูกเธอ ๔ พระองค์ ที่เสด็จไปทรงศึกษา ณ ทวีปยุโรป คือ

(ก) พระองค์เจ้า กิตติยากรวรัถยลักษณ์ — กรมพระจันทบุรีนฤนาถ

(ข) พระองค์เจ้า รพีพัฒน์ศักดิ์ — กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

(ค) พระองค์เจ้า ประวิตรวชิรมโนดม — กรมหลวงปราจิณกิติบดี

(ง) พระองค์เจ้า จิรประวัติกวเดช — กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช

(๓) หลวงกำจัดไพรินทร์ (แย้ม นามะสนธิ) ต่อมาเป็นพระรักษเสนา

รับวันที่ ๕ สิงหาคม รตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

สิงคโปร์

ที่ ๒๘ กรกฎาคม ๑๑๐

กราบทูล กรมหมื่นสมมต ทรงทราบฝ่าพระบาท

ด้วยเมื่อก่อนเกล้า ฯ จะออกมานี้ ได้ทราบความว่า ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานจดหมายซึ่งเกล้า ฯ ทูลเกล้า ฯ ถวายด้วยเรื่องกรมแผนที่ซึ่งมีใจความว่า จะขอรับพระราชทานให้มีเงินลยไว้สำหรับกรมนั้นประมาณ ๒๐๐ ชั่งข้อหนึ่ง ขอรับพระราชทานส่งกรมแผนที่ไปขึ้นกระทรวงโยธาธิการอีกข้อหนึ่งนั้น ไปให้พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพิจารณา แลได้ทราบความว่า พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ จะกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า เห็นสมควรกรมทำแผนที่จะไปขึ้นกระทรวงกระษेत्रาธิการ ความนี้ได้ทราบจากคำบอกเล่า จะจริงเท็จฉันใด แลพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ จะได้กราบบังคมทูลพระกรุณาแล้วหรือฉันใดก็ยังไม่ทราบ

ความประสงค์ซึ่งเกล้า ฯ หยากจะส่งกรมทำแผนที่เสีย นั้น ด้วยเหตุผลดังได้กราบบังคมทูลพระกรุณาในจดหมายฉบับนั้นเป็นที่ตั้ง แลยังเป็นด้วยความเข้าใจอีกอย่างหนึ่งว่า กระทรวงโยธาธิการอยากได้กรมทำแผนที่ซึ่งจะเป็นประโยชน์ช่วยราชการในกระทรวงนั้นได้เป็นอันมาก จึงได้ทูลเกล้า ฯ ถวายความเห็นขอส่งไปเฉพาะกระทรวงโยธาธิการ ถ้าหากว่ากระทรวงโยธาธิการไม่เต็มใจจะรับ แลจะเบี่ยงส่งไปให้กระทรวงกระษेत्रาธิการอีกชั้นหนึ่งแล้ว ก็ดูเหมือนกรม

ทำแผนที่เป็นกรมที่ไม่มีผู้ฟังปราศนา ด้วยมีการเสียอยู่ในกรมหรือ
 อย่างใดอย่างหนึ่ง คือเกล้า ๆ ก็จะสละทิ้งให้กระทรวงโยธาธิการ ๆ ก็
 ไม่สมควรจะรับ จะผลักส่งไปกระทรวงอื่นอีก ที่จริงการกรมทำแผนที่
 ตั้งมาได้ด้วยความลำบากยากเหนื่อย การที่ได้ทำเลที่ทำอยู่ก็ได้แลเห็น
 เป็นประโยชน์แก่ราชการเป็นอันมาก เกล้า ๆ ยังแลเห็นอยู่เสมอว่า
 เป็นกรมหนึ่งซึ่งตั้งขึ้นใหม่ได้เป็นอย่างดี ควรแก้ความลำบากแลพระ
 ราชทรัพย์ที่ได้จ่ายไป การที่จะต้องส่งไปขึ้นกระทรวงอื่น ถึงจะเต็มใจ
 ส่งไปด้วยราชการจะค่อยเบาบางเกล้า ๆ ความอาลัยก็ยังมี แลฝ่ายตัว
 พนักงานตั้งแต่ผู้ใหญ่ลงมาจนผู้น้อยในกรมนั้น ก็ย่อมเดือดร้อนโดย
 ธรรมดาที่ต้องเปลี่ยนนาย ถ้าหากว่าเปลี่ยนไปโดยแลเห็นว่าไม่เสีย
 ประโยชน์แลชื่อเสียงของกรมทำแผนที่ก็จะพอหักหาญตัดรอนได้ แต่
 ถ้าจะต้องส่งไปโดยเหมือนหนึ่งว่ากรมนี้ไม่น่าจะว่ากล่าวอย่างเกล้า ๆ
 คาดว่าเป็นความเข้าใจอยู่เดี๋ยวนี้ คือที่จะส่งไปกระทรวงเกษตรรา-
 ธิการแล้ว พระราชอาญาไม่พ้นเกล้า ๆ เกล้า ๆ ขอรับพระราชทาน
 ถอนคำที่ได้ขอรับพระราชทานให้ส่งไปยังกระทรวงอื่น ถ้าจะทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ให้เกล้า ๆ คงสนองพระเดชพระคุณอยู่ตามเดิม
 ยังเต็มใจกว่าที่จะส่งไปยังกระทรวงเกษตรธิการ โดยเหตุผลดังได้
 กราบทูลมาแล้ว ไม่เกี่ยวกับจะเอื้อมเข้าไปเห็นการในกระทรวงนั้น
 อย่างใด แต่ถ้าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ พระราชทานกรมทำ
 แผนที่ไปขึ้นกระทรวงเกษตรธิการหรือกระทรวงใด ๆ ก็แล้วแต่จะ
 โปรดเกล้า ๆ ที่กราบทูลมาทั้งนี้หวังจะกราบทูลชี้แจงโดยความที่เต็มใจ
 แลมีเต็มใจของเกล้า ๆ โดยธรรมดาการไม่ตกลงกันเช่นนั้น เคยมีพระ
 ราชดำรัสถามผู้ซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เวลานี้เกล้า ๆ ไม่ได้อยู่ใน

กรุงเทพ ฯ จึงได้จดหมายถวายนมาเพื่อจะมีพระราชดำรัสถาม ก็ขอให้
ฝ่าพระบาทนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาในส่วนหัวเกล้า ฯ จะ
ได้เป็นการตกลงเรียบร้อยกัน ไม่เสียราชการ แลไม่ชุ่นเคืองใต้ฝ่า
ล่องขลุ้พระบาทในภายหลัง

ถ้าหากจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กรมทำแผนที่ตั้งขึ้นอยู่
ในกระทรวงธรรมการ ขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตเมื่อ
พระวิภาคภูวดลทำแผนที่เขตแดนเมืองสิงเมืองนังแล้ว ขอให้ได้รับ
กลับลงมารักษาการอยู่ที่กรุงเทพ ฯ แลช่วยการเรื่องทำแผนที่เขตแดน
ที่กรุงเทพ ฯ การจะได้เรียบร้อย แลมีราชการอะไรเกิดขึ้นในระหว่าง
นี้ ก็จะได้จัดการได้เต็มตามสมควร

ในเรื่องนี้ ทั้งเรื่องเงินลอยสำหรับกรมทำแผนที่ ถ้าทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้า ฯ ประการใด ขอฝ่าพระบาทได้มีรับสั่งไปแก่พระยา
วุฒิการบดี ผู้แทนที่อธิบดีกระทรวงนั้นเถิด.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

ดำรงราชานุภาพ.

(สำเนา)

สิงคโปร์

วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๐

กราบทูลทูลทรวงทราบบฝ่าพระบาท

รายการต่อจากในจดหมายซึ่งได้กราบทูลไปเมื่อวันที่ ๒๕ แล้ว
นั้น เมื่อวันที่ ๒๖ ได้ไปดินเนอบที่บ้านขุนประเทศ เชิญกงสุลต่าง
ประเทศเสตามประทับเป็นการใหญ่เอะอะ แต่ไม่ได้มีข้อความที่ได้
พูดจากันอย่างไร นอกจากการอวยไชยให้พรตามธรรมดา

อนึ่ง การที่จะไปรัสเซียครั้งนี้ ดูพวกอังกฤษที่นี้สงไสยสนเท่กัน
ไปต่าง ๆ เข้าใจว่า การถวายตรานั้นเป็นแต่ภายนอก ที่สุดจนท่าน
เกาวนาเอง เชิญมิตเตอ มอร์นัต ไปดินเนอเป็นคนละวันกับเกล้า ฯ
เอาทั้งบั้งกาจำจว ถ้ามั่นมิตเตอ มอร์นัต ในเรื่องนี้ ว่าทำไมไทย
กับรัสเซียประโยชน์แลภมสถานก็ไม่เกี่ยวข้องแก่กันจึงได้มีราชทูตไป
ถึงรัสเซีย มิตเตอ มอร์นัต ได้ชี้แจงว่าการที่ไปนี้เป็นเปอโสแนลมิชัน
เฉพาะแต่เอมเปรอกับซาระวิต มิได้เกี่ยวแก่การอันใดถึงบ้านเมือง ก็
เป็นอ้อออเข้าใจกันโดยคำอธิบายของมิตเตอ มอร์นัตไปชั้นหนึ่ง ยัง
ท่านเอดิเตอหนังสือพิมพ์สเตรดไตกก็ถึงลงมาขอเฝ้าชำระถึงในเรื่องนี้
บอกความว่า พวกชาวเมืองกล่าวคำวิจิกจจกันต่าง ๆ จึงอยากจะขอ
ทราบความที่แท้จริงเป็นอย่างไร เกล้าฯยอมให้พบ แต่ขอเข้าใจกัน
ชัดว่าอย่าลงพิมพ์ว่าได้ยินเตอวิวกับเกล้า ฯ จึงชี้แจงเขาให้เข้าใจตาม
ความที่เป็นจริง เราได้ไปเรียบเรียงลงพิมพ์ออกเมื่อวันที่ ๒๗ นั้นแล้ว

มีเวลาว่างเมื่อวานนี้ เกล้าฯจึงไปเยโฮ ขาไปไปทางเรือ ขามา
กลับทางบก ท่านสุลต่านรับรองแข็งแรง มีก้าตอออฟอเนอแลยงสลุด

ทั้งขาชนขากลับ เลี้ยงตีฟันที่บ้านพร้อมด้วยสัตว์วันกรรมการผู้ใหญ่ แล้ว
พาขึ้นรถไปเที่ยวดูเมืองยะโฮ ได้กลับต่อเกือบย่ำค่ำ รายการที่ไปเมือง
ยะโฮ ได้เห็น ได้พบดูและคิดเห็นอย่างใด เกล่ำ ๆ ได้เรียงไว้ต่างหาก
อีกส่วนหนึ่ง ส่งเข้าไปทูลเกล้าฯ ถวาย หวังใจว่าคงจะพระราชทาน
ไปยังฝ่าพระบาทเหมือนกัน

เวลาค่ำวันนี้ เตะแนลเอลิศกับพวกออฟฟิศเชอ เชิญให้ไป
ดินเหนือกที่แบแรก

เกล้า ๆ จะได้กราบถวายบังคมลาไปกลับเรือเมล์อังกฤษชื่อ
“ปีกิน” วันที่ ๒๙ บ่าย ๔ โมง จดหมายฉบับนี้จึงมอบให้หลวง
ไพศาลศิลปศาสตร์ถือเข้ามาถวายโดยเรืออุบล ซึ่งกำหนดจะได้ออกใน
วันที่ ๓๑

อนึ่ง พระยาชลยุทธนั้นหายเป็นปกติแล้ว เป็นแต่ยังไม่มีแรง
บริบูรณ์เท่านั้น

หวังใจว่าฝ่าพระบาทจะทรงเป็นสุขสบายดีอยู่.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

(เช่นพระนาม)

ดำรงราชานุภาพ.

วันที่ ๒๙ กรกฎาคม ๑๑๐

ไปเที่ยวเมืองยะโฮ

ความปรารถนาที่จะไปเมืองยะโฮในคราวนี้ เพราะมีเวลาว่าง อยู่ แลได้ทราบข่าวว่าสุลต่านเกิระหองระแหง^๕ขึ้นกับเกาวแมนต์ อังกฤษ^๕ด้วยเรื่องเขตแดน ซึ่งเกี่ยวกับเมืองมะกาหรือเนกลีซัมบี-
ลัน ซึ่งเกาวนาตักสินให้แพ้ข้างโน้น ^๕ทั้งที่ยังไม่เคยเห็นเมืองนั้น^๕กัน
มาแต่ก่อน จึงได้ตกลงว่าจะไปยะโฮวันหนึ่ง กงสุลได้มีจดหมายบอก
ไป ได้รับกำหนดนัดวันจันทร์คือวันที่ ๒๗ ^๕ครั้นถึงวันนั้นเวลาเช้า
๓ โมง จึงลงเรือไฟจักรข้างสำหรับลากเรือชื่อว่า เรือบางกอก ซึ่ง
ผู้จัดการกอมปนี^๕ของปากาจัดมายอมให้ใช้เปล่า ๆ ใช้จักรไปเข้า
ปากน้ำยะโฮ เวลาเที่ยงถึง ทอดที่หน้าบ้านสุลต่าน สุลต่านให้เรือ
สตีมลอนซ์กับเรือโบตมีเอติกองกับลำนประจำมารับขึ้นไปถึงท่าบ้าน
ที่นั้นร่ายมุกากับตนกุน้องชายใหญ่ของสุลต่าน แลกรรมการผู้ใหญ่ทั้ง
แขกแลฝรั่งประมาณ ๑๐ คนมากอยรับ มีทหารแขกมลายูประมาณ
๕๐ คน มีดนตรีบีสะ^๕ก็อตด้วยยืนคอยรับอยู่ เวลาขึ้นบก ยิ่งสลุดที่บ้อม
สุลต่านรับอยู่ที่เรือน สนทนาปรา^๕ไสยกันตามสมควรแล้ว เรียกพวก
สัวันกรรมการผู้ใหญ่^๕ทั้งแขกทั้งฝรั่งเดินเข้าแถวมาริ^๕สับชั้นที่ละคน
สุลต่านนำให้รู้จักโดยคำว่า “ไมมินิสเตอร์” แล้วบอกชื่อที่ละคน ๆ จน
ตลอด

สุลต่านแต่งตัวใส่เสื้อกางเกงสักลาคี^๕เหลืองเปนตาตาราง ^๕เสื้อ
ตัดเปนพริกโกตอย่างยาว ๆ ใส่ตุ้ม ๒ แถว ไม่นุ่งโสร่ง หมวกใส่
หมวกกำมหยีดำ^๕าราง ๆ อย่างที่เรียกว่า “สกลักเก็บ” ใส่กำไลมือทอง

เกลียวโตขนาดนิ้วก้อยทั้ง ๒ ข้าง ใส่แหวนทั้ง ๒ มือข้างละ ๖ วง
 คือนวละ ๓ วง ๔ นิ้ว เป็น ๑๒ วงพร้อมกัน คุมมือแลเข็มปักผ้า
 ผูกอมรคกงคณเพ็ชร ร่ายามตาแต่งเป็นทหารเหมือนอย่างทหาร
 บินใหญ่อังกฤษที่สิงคโปร์ คือสวมเสื้อกางเกงขาว หมวกฟอเรซเก็บ
 กลม ติดแถบทองอย่างฝรั่ง แต่เลยใช้ขนุนโลมแทนผ้าโพกแขกด้วย
 คือเวลาเข้าในเรือนหรือนั่งโต๊ะก็มีไต่ถอด พวกตนกลการแขก
 นอกจากนั้นก็แต่งตัวอย่างแขกที่สิงคโปร์ ที่อยู่ข้างหัวเห็ด ๆ ก็มีโสร่ง
 พัน ที่อย่างใหม่ก็แต่งเป็นฝรั่งทีเดียว ที่ไม่ใส่หมวกหรือโพกผ้าเลย
 ก็มีบ้าง

อัครยาไศรยสุตท่านคงเป็นอย่างเคยพบมาแต่ก่อน คือ คุย ๆ
 โข ๆ ถ้าต่อหน้าฝรั่ง อยู่ข้างคุยแลติดจะทำกุม แต่ก็คุยกับฝรั่งเช่น
 क्रमธันต์เป็นพื้น ถ้าว่าเข้าประจันกันถึงส่วนตัว ดุไม่สู้กล้าคุยแลโซ
 มาก เป็นแต่เมื่อถามไปในข้อไร ก็ตอบชี้แจงในข้อนั้น แลถามมา
 บ้าง สังเกตดูเวลานั่งรถไปด้วยกัน จะอวดจะโซอะไรก็พูดกับหลวง
 สุนทร^(๑)ที่จะไต่ถามอันใดจึงหันมาพูดกับข้าพระพุทธเจ้า คิดประมาณ
 ดูในอัครยาไศรยอย่างนี้ ดูเหมือนกับฝรั่งแล้ว แกอยากจะโซให้เห็น
 เปนยศศักดิ์ ตั้งทำให้เข้าใจว่าเป็นเจ้าแผ่นดินเอกราช แต่กับไทย
 หรือแก่ข้าพระพุทธเจ้าเอง แกจะเห็นว่าไม่มีความเลื่อมใสศรัทธาใน
 ทางนั้น หรือมิฉะนั้นก็จะถือว่าเป็นผู้เช่นเห็นพ้องกันอยู่อย่างไรรอย่าง
 หนึ่งนี้ แต่กระบวนกริยาอัครยาไศรยที่รับรอง ดูเอื้อเพื่อเต็มใจรับรอง
 จริง ๆ มักพูดถ่อมตัวบ่อย ๆ เป็นต้นว่า กลัวอาหารที่เลี้ยงจะไม่สู้ดี
 แลกลัวจะไม่สู้เห็นอันใดที่พึงใจในเมืองยะโฮอันเป็นเมืองเล็กน้อย

(๑) หลวงสุนทรโกษา (คอยู่เหล ๗ ระนอง) ภายหลังเป็นพระยาประติพัทธภูบาล

ร่ายามุดานนั้นเป็นคนหนุ่มอายุ ๑๗ ปี หน้าตากมสัน รูปร่าง
 สูงกว่าสุลต่าน ไว้ทำทางทำนองเดียวกันกับนักเรียนไทยที่ไปเมือง
 นอกกลับมาใหม่ ๆ ที่จริงก็เพิ่งกลับมาจากเมืองนอกกับสุลต่านเมื่อ
 เร็ว ๆ นี้ แต่ไปคราวเดียว ไม่ได้อยู่นาน มิสเตอร์มอร์นัตถามฝรั่ง
 ที่อยู่เยโฮได้ความว่า ทนกูอิบริฮิมร่ายามุดานนี้ไม่ได้เล่าเรียนอันใด
 แม้แต่ในหนังสือมลายูก็ยังไม่รู้ดี ภาษาอังกฤษนั้นก็ฟังพูดได้เมื่อไป
 ยุโรป เก็บประสมประเสมาได้คราวนี้ ข้าพระพุทธเจ้าลองพูดจา
 ได้ถามอันใดดู ถามไปคำหนึ่ง ก็ตอบคำหนึ่ง ไม่เป็นวิแววอันใด
 แต่ประมาณดูก็จะไม่เป็นคนโง่มีนตึง แต่จะขัดทุนรอนข้างการเล่า-
 เรียน ถึงอย่างไร ๆ คงจะเลวกว่าสุลต่านมาก เว้นไว้แต่สุลต่านจะอยู่
 ไปได้นานพอจะรีบฝึกฝนให้เข้าใจกิจการบ้านเมืองได้ ถ้าหากว่า
 สุลต่านเป็นอันตรายเสียในเร็ว ๆ นี้ ก็หน้าที่ร่ายามุดานนี้จะอยู่ในเงื้อม
 มืออังกฤษได้โดยง่าย อัครยาไศรยร่ายามุดา ถ้าจะประมาณเทียบกับ
 ผู้ซึ่งได้เคยเฝ้าฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้วนั้น เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าดีกว่า
 ร่ายามุดา สะละงอ แต่เลวกว่าร่ายามุดาเมืองไทร เมื่อสนทนากันพอ
 สมควรแล้ว สุลต่านเชิญไปนั่งโต๊ะติฟีน โต๊ะจัดอย่างการใหญ่ คือ
 โต๊ะเครื่องกำไหล่ทองทั้งโต๊ะ แลเครื่องใช้ก็เป็นเครื่องกำไหล่ทอง
 หลายอย่าง นั่งโต๊ะ ๒ ชั่วโมงครึ่งจึงแล้ว เวลานั่งโต๊ะนี้มีแต่วางเบ้า
 ด้วย เมื่อเลี้ยงแล้วสุลต่านพาขึ้นรถไปดูที่ซึ่งน้ำซึ่งทำคล้าย ๆ สิงคโปร์
 แต่เล็กกว่ามาก แล้วเที่ยวดูถนนคนเมืองจนเวลาจวนค่ำ จึงลาสุลต่าน
 ลงเรือสตีมลอนช์ข้ามมาขึ้นรถที่เกาะสิงคโปร์ มีการส่งเหมือนเมื่อ
 ขาวัน

การสนทนากับสุลต่าน ได้ลองฟังเรื่องซึ่งเกี่ยวกับเกาวแมนต์
อังกฤษหลายเรื่อง ได้รับแต่ตุนหิภาพ^(๑)กับโกเท่านั้น ตุนเกไม่ยาก
จะกล่าวถึงทีเดียว เป็นแต่ครางว่า ในเมืองพวกเดียวกัน คือเมืองไทร
เประ สละงอ ปะหัง ตรังกานู กลันตัน เขามีแร่เงินทองแลคืบูก
ซึ่งเป็นสมบัติในแผ่นดิน แต่เมืองยะโฮไม่มีอันใดเลย อาไศรยได้แต่
การเพาะปลูกอย่างเดียว ข้าพระพุทธเจ้าได้บอกว่า เมื่อโดยเสด็จพระ
ราชดำเนียรเมื่อปีกลายนี้ ได้แวะไปที่เมืองปะหัง แต่ไม่ได้พบสุลต่าน
เพราะสุลต่านขึ้นไปอยู่เสียทางไกลกว่าร้อยไมล์ ได้ทราบว่าเพราะไม่
ชอบกับอังกฤษ ด้วยเรสซิเดนอังกฤษไปตั้งอยู่เสียในบ้านของสุลต่าน
แก่รับอ้อแล้วโกส่ง เหมือนอย่างกับจะบอกเก่า ท่านเจ้าจัตริสก็
เท่านั้น อีกเรื่องหนึ่งได้ถามเก่าว่า รถไฟที่จะทำแต่ยะโฮข้ามไปปะหัง
นั้นใครจะทำ แกตอบว่ายังไม่รู้ ยังให้เขาเซอร์เวย์อยู่ ถามว่า ถ้า
เป็นรถไฟเกาวแมนต์ จะให้เกาวแมนต์อังกฤษทำหรือแกจะทำเอง แก
อ้อมแอ้มตอบว่าจะทำเอง ครั้นถามต่อไปว่าในส่วนปะหังนั้นใครจะ
ทำเล่า แกตอบว่าเห็นเกาวแมนต์อังกฤษเขาจะทำดอกกระมัง ท่าน
ก็เปนนัยตุกัน นอกจากนั้นก็เปนนัยตุถึงเรื่องที่จะไปยุโรป แลเรื่องที่
แกอยากจะเข้าไปกรุงเทพ ฯ สักเวลาหนึ่ง เรื่องนี้ก็ดูเหมือนเป
นธรรมดา ใคร ๆ พบแกก็ได้พูดอยู่อย่างนั้นเสมอ เอาเปนนัยตุไม่ได้

เมืองยะโฮที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปเห็นถนัดในตาคราวนี้ เห็น
ด้วยเกล้า ฯ ว่า สมควรจะสรรเสริญสุลต่านคนนี้ได้ ด้วยเห็นได้ชัดว่า
ตั้งใจที่จะบำรุง แลเห็นความเจริญตามเมืองสิงคโปร์โดยเต็มกำลัง
จริง ๆ ถ้าจะเปรียบเทียบบรรดาเมืองแขกในแหลมมลายู ควรจะ

(๑) ตุนหิภาพ คืออาการนิ่ง

สรเสรีญความอุสาหะได้ ตามที่ได้เห็นแล้วทุกๆ แห่งก็แต่เมืองยะโฮ
กับเมืองไทรบุรีเท่านั้น ประมาณเหตุความลำบากยากง่ายได้เปรียบเสีย
เปรียบหักทอนก็พอกันทั้ง ๒ เมือง ฝ่ายข้างยะโฮไม่ต้องใช้ความคิด
ความอ่าน สุดแต่สิ่งคโปรมีอะไรหรือทำอย่างไรก็มีแต่ “กันเอาอัน”
เปนแล้วกัน แต่เปนไม้ไผ่กลึงหรือหนังหน้าไฟ ต้องระวังแถมอยู่
เปนนิจ ฝ่ายเมืองไทรนั้นทำการได้สะดวกกว่า แต่จะต้ง่ายเท่ายะโฮ
ไม่ได้ ด้วยไผ่กลึงที่ทางค้าขายกว่ากัน แลทั้งต้องใช้ความคิดความอ่าน
ผ่อนปรนมากกว่าด้วย

รายงานไปเมืองยะโฮที่ข้าพระพุทธเจ้าเรียบเรียงทูลเกล้า ฯ
ถวาย^๕ ก็เปนการที่ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้วแทบจะทั้งนั้น^๕
แต่ครั้นจะเรียงเปนแต่โคลีก็จะแห้ง จึงได้เรียบเรียงทูลเกล้า ฯ ถวาย
โดยสำเนาทั้งนี้.

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ดำรงราชานุภาพ.

(สำเนา)

ระนองเฮาส์ เกะหมาก

๓๑ กรกฎาคม ๑๑๐

กราบทูลฝ่าพระบาททรงทราบ

เรือ “Pekin” ถึงนี้য়ারุง สะกินเนอลงไปรับที่เรือ มีกาตออพ
 ออเนอรับที่ตพาน ๑๐๐ แล้วพาขึ้นรถไปกินกาแฟที่บ้านเกล้าฯ
 กับพวกจะกราบถวายบังคมลาออกจากที่ต่อไป เวลา ๕ โมงเช้านี้ มี
 เวลาค่อย เขียนสน ขอพระบารมีเป็นที่พึง.

(เช่นพระนาม) ดำรงราชานุภาพ.

(สำเนา) ประพาส ร.ที่ $\frac{๓๑๓}{๑๑๐}$ จ, ๒๓

เกาะสีชัง^(๑)

วันที่ ๕ สิงหาคม รตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ถึง กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

ด้วยได้รับหนังสือซึ่งเธอเขียนที่สิงคโปร์ ลงวันที่ ๒๒ กรกฎาคม
ต่อวันที่ ๓ เดือนสิงหาคม ฉบับหนึ่ง รุ่งขึ้นเรืออบลก็กลับมาถึง
ได้รับหนังสือจากมือหลวงไพศาล^(๒) ลงวันที่ ๒๔ กับรายงานไปเมือง
ยะโฮ แลหนังสือว่าด้วยจะทำเรื่องราวพระราชอาณาเขต ซึ่งลง
วันที่ ๒๔ ด้วยอีกฉบับหนึ่ง หนังสือฉบับนี้คงจะต้องไปถึงมือเธอ ต่อ
เมื่อถึงลอนดอนแล้วก็เปนอันล่วงเวลาที่จะสนทนากันถึงเมืองสิงคโปร์
ที่เปนท้องเรื่องของหนังสือที่มีมา จึงจะขอบอกขำย่อในการซึ่งฉัน
อยู่ที่นี้ ภายหลังเธอไปแล้ว แลล่วงน่าจนเวลาที่จะกลับบางกอก

ที่นี้ในเวลานี้ควรจะเรียกได้ว่าอากาศไม่ดี ตั้งแต่ฝนตกกลาง
เดือนขนาดใหญ่มากแล้ว ก็บังเกิดไข้เจ็บ น้อยตัวผู้ซึ่งมิได้จับไข้ คน
ละวันหนึ่งสองวันสามวัน อากาศเวลาเย็น ๆ บางวันใสสะอาด บาง
วันก็คู้ขุ่น ๆ เหมือนเปนหมอก ถ้าถูกตัวก็ชื้น ๆ อากาศเช่นนั้น
ไม่ว่าเวลาเช้า กลางวัน เวลาเย็น เปรี้ยงแล้วอยู่ในชั่วโมง ๑ บ้าง
สองชั่วโมงสามชั่วโมงจึงหาย เวลานั้นคู้ขุ่นข้างกลุ้มกลำไม่สู้สบาย ถ้า

(๑) ปี ร.ศ. ๑๑๐ นี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้าอัยยวงค์เดชาวุธ ทรงพระประชวรหนัก พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพามาประทับรักษาพระองค์ที่เกาะสีชังนี้ และได้โปรด
เกล้าฯ ให้ปรับปรุงสร้างสรรคเกาะสีชังขึ้นเป็นรมณียสถานสำหรับเสด็จมาประทับ
พักผ่อน รายการละเอียดพิงดูในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๘ ร.ศ. ๑๑๐

(๒) หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ภายหลังเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จ-
สุเรนทรธิบดี

หายเมื่อใดก็กลับสบายไป ตัวฉันเองก็เจ็บด้วย แต่ที่เจ็บนั้นเกิดขึ้น
 ด้วยความประมาท ไม่ระวังปากท้องตามเคย แลทรงพระอุส่าห์เที่ยวดู
 การงานแก่กล้า ถูกฝนบ่อย ๆ ด้วย อาการที่เป็นนั้นตัวร้อน ปวด
 อย่างสูงเพียง ๑๐๒ อยู่วันเดียว นอกนั้นก็เรื่องเสมหะลูกขลักต่อไป
 อีก ๓ วัน เป็นอย่างเดียวกับปีทีสวัสดิโสภณ^(๑) บวชพระ ที่ต้องออก
 ทเลจึงได้หาย แต่ถึงว่ามาเจ็บที่ทะเลเช่นนี้ ยังไม่กระทำความบูชา
 ของฉันให้ย่อหย่อนลงเลย เพราะอาการที่เป็นนั้นเบากว่าที่เป็นใน
 กรุงเทพฯ ๖ สองเท่า ชักตื่นบิดครั้งเดียว แล้วก็ไม่ได้เป็นอีกเลย บัดนี้
 ก็สบายเป็นปกติ

แต่เพราะตัวร้อนถูกเวลาลูกกำลังสบาย จะไล่ก็ไม่ไป เข้ามา
 พยาบาลเป็นหมอรอกยา แล้วกำกับหมอกาวัน^(๒) ตรวจปรอท ตรวจ
 ชีพจร เอะอะอยู่สองวัน ตัวก็ร้อนไปบ้าง คราวนี้เป็นหวัดแท้ มีคักจุม
 มาก ยิ่งหายใจไม่สะดวก ด้วยยังมีร้องมาก แลไอถี่ อาหารตก ชุบผอม
 ลงไปเร็ว ผอมกว่าเมื่อคราวเข้าไปกรุงเทพฯ ๖ คราวก่อน แต่ตักผิดกัน
 ด้วยยังมีแรงลุกนั่งเดินเองได้ อูจาระที่ ไม่ได้คุมเลย หมอซ้ำบดด้วย
 ยาตรี เพิ่มน้ำกระสายสมอบ้าง ไม่ได้เพิ่มบ้าง อูจาระก็เหลว แต่ไม่
 เสียหายอันใดลงไป นอกจากเสมหะที่มีเจือมาก่อนเจ็บบ้างแล้ว ตัว
 ร้อนครั้ง^๕ ๕๘๘ นานกว่าครั้งก่อน แต่ร่างกายดูทรุดโทรมน้อยกว่า
 วานนี้ กับเวลานี้ตัวไม่ร้อนมาก เป็นแต่สับตเป็นเวลา จมูกก็ค่อยหายคัด
 แต่จมูกไหลแล้วยังไออยู่ อาหารกลับตั้ง ก็คงจะคลายขึ้นทุกวัน แต่
 ช้อนกินประมาณ ร้องพักหนึ่ง ชั่วโมงหนึ่ง สองชั่วโมงก็ไม่หยุด

(๑) พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ สมเด็จฯ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์

(๒) หมอกาวัน เป็นชาวสก๊อต

แต่ครูองเหมือนกับเมื่อเวลายังไม่เจ็บ คราวนี้เห็นจะเป็นเครื่องสังเกต
ได้ว่า โรคอุจจาระนั้นเป็นธุเลาแน่แล้ว ท้องเล็กลงเกือบเป็นปกติ

แต่ชายอิสริยาภรณ์นั้นไม่ไ้การ ตั้งแต่กลับออกมา เทียวนี้ก็
กรอบลงกรอบลง ยิ่งถูกฝนตกก็ยิ่งไม่สบาย อ่อนเปลี้ยมาก ลักษณะเป็น
ศรีเสาวภาคย์^(๑)ที่เดียว จนภายหลังมีอุจจาระซึ่งสังเกตได้ว่าเป็นบุพโพ
แลโลหิตออกมาครั้งหนึ่ง แล้วก็ชวนอุจจาระเสีย หมอไทย ๆ เห็น
พร้อมกันว่า เพราะอยู่ที่นี้เป็นที่ถูกลมมาก ไม่ชอบโรค ขอให้กลับเข้าไป
กรุงเทพ ฯ ฉันเห็นว่า ถึงจะเอาไว้มาก็คงไม่หายแลไม่เป็นคุณอันใด
แก้ตัวได้ก็ด้วย จึงได้ส่งกลับเข้าไปกรุงเทพ ฯ ก็กลับเข้าไปเสมอ ๆ อยู่
เช่นนั้น อาการที่จะเร่งเร็วก็เห็นจะยัง แต่เรื่องหายก็ไม่แลเห็นเลย
ถ้าผู้ใหญ่ศรีเสาวภาคย์นี้เอง ไม่ต้องนึกถึงผู้อื่น

การทำงานมีโปรเกรสแข็งแรงที่อยู่ รวมแล้วทุกอย่าง กำหนด
จะได้จุดไฟที่ประการแลกระทำตะพานให้เป็นอันสำเร็จ รวมฤกษ์
เดียวกันในวันที่ ๑๙ เดือนนี้ กับการบริหารต่อออกไปอีกที่เธอจะรู้
แล้วก็ยัง สงไสยอยู่ คือตัดทางตั้งแต่กุฎิพระเลียบตามหาดไปจน
กระทั่งถึงแหลม จึงตัดลึกเข้าไปหน่อยหนึ่ง ถึงเสมอแนวหลังโฮเต็ล
เป็นทางประมาณ ๔๐ เส้น ตรงนั้นตั้งประตูต่อเข้าไปภายในจัดเป็น
ปาก หนทางนั้นตรงเข้าไปตามประตูตลอดถึงเขาขาด ผ่านไร่นาเกิด
ไร่หลวง ทางกว้าง ๔ วา ถมที่ลุ่มขึ้นหาที่ดอน ต่อยศิลาที่สูงลงให้ราบ
รถเดินได้ ทางตั้งแต่ประตูเข้าไปจนกระทั่งถึงเขาขาดอยู่ในประมาณ
๒๐ เส้น รวมทั้งสองทางอยู่ในราว ๖๐ เส้น มีทางแหวะไปทางไร่ ขน

(๑) พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์

ลงทำศาลเจ้าทางหนึ่ง ลงทำโฮเต็ลทางหนึ่ง ขึ้นไปไหล่เขาทางหนึ่ง
แต่ทางรอบป่ากงต ไร่ทำต่อไปภายหน้า ปลุกโรงเลี้ยงน้ำชาหลังหนึ่ง
อยู่ในระหว่างหมูไม้ ๔ ม. แลต้นเลียบใหญ่ ต้นเลียบไขว้กันเป็นประตู
ที่เหล่านีซึ่งเธอได้เห็น และได้เล่าให้ฉันฟังแล้วทั้งสิ้น เมื่อพูดถึง
ถึงนกยกรักเดาน่าถูก การที่ฉันนั้นบันดาคนที่มามีด้านทำทวหน้า
กันหมด เสียแต่หมอใช้เจ็กมาก รู้สึกขัดสนอย่างยิ่ง แต่เรื่องแผนที่
ได้ไปขอคนทำแผนที่^(๑)จากพระยาวุฒิ แอดติง กงซูล ได้ออกมา
ก็หาแต่มีเหลือกำลัง จนตกลงเป็นต้องเลิกในเรื่องแผนที่ เล่นทำเตาถ่าน
ป่าๆ ไปทั้งนั้น กับที่บนเขาสูงท่านเล็ก^(๒)ชอบบักเสารงบอกเรือ เป็น
ธูระอย่างวิเศษยิ่งของแกมากกว่าอื่นๆ การทั้งนี้ก็จะสำเร็จได้พร้อมกัน
เป็นวันเปิดในวันที่ ๒๐ ต่อกันไป ชื่อที่เรียกก็เป็นอันเดียวกัน คือ
อัมฆางค์ประภาคาร ตะพานอัมฆางค์ ถนนอัมฆางค์ อัมฆางค์วัน ที่
ซึ่งจะทำพิธี ฉันให้เรือศาลากลางเก่าเสีย ปลุกขึ้นใหม่ ถอยเข้าไปหลัง
ต้นมขาม เป็นหลังใหญ่ เสาไม้จริงห้าห้อง เฉลียงรอบ เป็นแต่มาจาก
พอให้ทันการ คิดจะไว้เป็นของถาวรต่อไป ถ้าจะว่าความบนนั้นได้
หลายสิบคู่ กำหนดจะมีงานทั้งเลี้ยงดินเนอ เลี้ยงน้ำชา มีดอกไม้เพลิง
สามวันเป็นการฉลอง วันที่ ๒๒ จะลงนอนอยู่ในเรือ วันที่ ๒๓ จะ
ไปแต่ดึก เข้าน้ำเข้ามีด

(๑) งานทำแผนที่นี้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงเริ่มจัดตั้งขึ้นในกรม
ศึกษาธิการ โดยมีวัตถุประสงค์ฝึกหัดคนไทยทำแผนที่ และได้ทรงพัฒนางานนี้
ให้ก้าวหน้ามาโดยลำดับ ระยะเวลาที่มีพระราชหัตถ์ตรัสถึงนี้ งานทำแผนที่ยังสังกัด
อยู่ในกรมศึกษาธิการ เพราะฉะนั้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้ขอคนทำแผนที่จาก พระยา
วุฒิการบตี (ม.ร.ว. คสึ สุทัศน์) ปลัดทูลฉลอง

(๒) ท่านเล็ก — สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช

ให้เธอบอกพระยาชลยุทธ ว่าฉันมีความระลึกถึงไม่มีวันขาดเลย
ได้ทราบข่าวเจ็บก็ยิ่งมีความวิตกมาก กลัวความลำบากในการเดินทาง
จะทำให้เจ็บมากไป ขอให้เล่าเรื่องการที่ฉันตามที่คุณเล่าให้ฟัง แล
ให้บอกว่า ศาลเจ้าที่ศาลากลางนั้น จะได้ย้ายไปอยู่ที่ถนนมขามใหญ่
นอกเตาปูนออกไป พระยาชลยุทธไม่ต้องเดินทางไปอีกแล้ว แล
ต้นทับทิมที่ขุดมาปลูกไว้ เดี่ยวนี้ออกดอกเต็มต้น คงจะได้เห็นลูก
ก่อนกลับบางกอก

เรื่องนายผาค^(๑) ลูกหลวงนายฤทธิ์นั้นดีแล้ว ฉันจะคิดอ่าน
ส่งไป แต่เวลานี้แม่ฉันจะว่าอะไรไม่รู้เลย ลูกท่านกลาง^(๒) ต่อศึก
จากนครแล้วจึงจะค่อยคิดอ่านต่อไป ในคราวนี้ตัวแกก็คงไม่ออกมา
แน่นอน เพราะท่านเล็กมาเป็นเจ้าอธิการอยู่ที่นี้

การที่จะไปคราวนี้ เดิมฉันได้พูดว่าให้รอคอยเฝ้าเอมเปอเรอ
เสียก่อน จึงค่อยไปเฝ้าเจ้าแผ่นดินอื่น ๆ บัดนี้ได้ความชัด ว่า
เอมเปอเรอจะรับต่อเดือนโนเวนเบอ กลัวว่าจะจวนฤดูหนาวนัก เวลา
ที่จะเฝ้าเจ้าแผ่นดินจะเลื่อยเจื่อยต่อออกไปอีก จะทนหนาวไปไม่ไหว
จึงขอถอนคำสั่งนั้นเสีย ให้เธอทำตามที่ได้เห็นสมควรจะทำได้ตามกาล
ตามเวลาเถิด

อนึ่งเครื่องใช้สอยรุ่งเรือง ซึ่งยังมีได้ส่งกับเธอให้ช่วยทำมาให้ฉัน
บัดนี้นึกได้บ้าง เป็นของที่ฉันจะใช้เอง ให้ทำมาฝาก คือกล่องเมซอมเอา
อย่างเกลี้ยง ๆ ที่แย่งง่าย ๆ ตามแต่เห็นดีอย่างไร ให้โตกว่าอันสามัญที่
ฉันسوبอยู่หน่อยหนึ่ง ถ้าตกลงว่าอย่างไรดีแล้ว ให้ว่าเขาทำเสีย ๖ คัน

(๑) นายผาค เทพหัสดิน ภายหลังเป็นพระยาเทพหัสดิน

(๒) ท่านกลาง — สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระจักรพรรดิพงษ์

มีอำพันสำหรับเปลี่ยนคันหนึ่ง อย่างน้อย ๒ กล้องบุหรี อย่างหนึ่งตาม
แต่จะได้รูปใด แต่ให้มี ๖ เหมือนกัน

เครื่องบรรจุน้ำตักแลกล้องยานัตถ์ ตามแต่จะทำด้วยธรรมชาติ
อันใด อย่าให้ตกแตกง่าย แลพกอย่าให้มาหกเลอะเทอะ อย่าให้ปาก
ขวดเล็กเป็นปรตปากเท่ารูเข็ม ขอให้เกลี้ยง ๆ อย่าให้น้ออย่างหนึ่ง
อย่างใด

อีกสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นสำคัญต้องการมากนั้น คือไม้เท้าที่เป็นดาบ
อยู่ภายใน ถึงแม้ว่าอันจะโตจนเท่าไม้เท้าร่มที่พระยามนตรี^(๑)ให้ฉัน
เมื่อไปทเลรอบแหลมมลายูกียังดี ถ้ายิ่งได้โตเท่าอันนั้นอันหนึ่ง สำหรับ
ชั้นเขาชั้นห้วย เล็กกว่านั้นสำหรับถือเที่ยวเล่น เป็นสองอันยิ่งดี ของ
สามสิ่งนี้หวังใจว่าเธอจะเอาเป็นธำระให้ได้สมประสงค์ ด้วยความเอื้อ
เฟื้อ^๕ของตัวเองได้ เพราะรู้ว่า เมื่อได้รับแล้วจะมีราคาแก่นันอย่างไร.

(พระราชหัตถเลขา) สยามินทร์.

(๑) พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชั้น บุนนาค)

รับวันที่ ๕ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ที่ ๑๒๒/๖๕๒๒

ศาลาว่าการต่างประเทศ

๒๘ กรกฎาคม ๑๑๐

ขอเดชะฝ่าล่องธุลีพระบาทปกเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานพระราชหัตถเลขา ป.ร. ที่ ๓๐๐/๑๑๐ ลงวันที่ ๒๖ นั้น เมื่อเวลาเย็นนั้นแล้ว การที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ จะให้กรมตำรวจเรือเฝ้าเฝ้าเรือรัสเซียก่อนนั้น ก็เป็นการดีในที่จะเป็นอภัยไถ่รอยไมตรีต่อรัสเซียยิ่งขึ้น ข้าพระพุทธเจ้ามีความวิตกแต่กรมตำรวจจะเจ็บเพราะทนหนาวไม่ได้ ด้วยอยู่ในกรุงเทพ ฯ ถึงหนาวที่ไร ยังบั่นทนสู้คนอื่นไม่ได้ แต่มีเครื่องตบแต่งตัวได้ดีกว่าที่นี้ เหนพจะทนไปได้กระมัง ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวายร่างพระราชสาส์น ถึงเมืองรัสเซีย, เยอรมนี, อิตาลี กับเดนมาร์ก ๒ รวมเป็น ๕ กับบาญชีตราที่ทูตเยอรมันเตือน เหนควรจะได้รับพระราชทาน ข้าพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้รับรอง เพราะเห็นด้วยเกล้า ฯ ว่ามากมายนัก ได้บอกที่สุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดก่อนเท่านั้น.

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรประการ ขอเดชะ,

ประกาศ ร. ที่ $\frac{๓๑๔}{๑๑๐}$ ต.ป. ๑๒๕

เกาะสีชัง

วันที่ ๕ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ถึง กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ

ตัวยได้รับหนังสือที่ ๑๒๒/๖๕๒๒ ลงวันที่ ๒๘ กรกฎาคม
เรื่องทูตไปรัสเซีย แลส่งร่างพระราชสาส์นไปเมืองรัสเซีย อิตาลี
เยอรมนี เตนมาก มานันไ้ทราบแล้ว

การที่กำหนดให้กรมตำรวจเฝ้าเอ็มเปอเรอาก่อนนั้น ฉันได้ถอน
เสียแล้ว ให้ทำตามที่เราเห็นควรจะทำให้ กับกรมตำรวจได้จดหมายราย
การเรื่องไปยะโฮมาให้ฉัน ดูก็น่าสนใจอยู่ ได้ส่งมาให้ฉันด้วย.

(พระราชหัตถเลขา) สยามินทร์.

รับวันที่ ๑๓ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ที่ ๑๓๕/๖๙๗๔

ศาลาว่าการต่างประเทศ

๗ สิงหาคม ๑๑๐

ขอเดชะฝ่าล่ององค์พระบาทปกเกล้า ฯ

เมื่อคืนวานนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานพระราชหัตถเลขา ประพาส ร.ที่ $\frac{๓๑๔}{๑๑๐}$ ลงวันที่ ๕ พระราชทานจดหมายกรมตำรวจ เรื่องไปเมืองยะโฮ ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าทูลเกล้า ฯ ถวายคืนมาแล้วนั้น พระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้าลืมนกราบบังคมทูลว่าในร่างพระราชสาส์นถึงกรุงรัสเซีย นั้น ยังขาดความตอบพระราชสาส์นที่มีมา และขาดความว่า ตราทรงยินดีเป็นประทับเพชร ด้วย

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับจดหมายกรมตำรวจมีมาสองฉบับ กับ โทรเลขบอกข่าวถึงลังกา ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวายต้นจดหมายกรมตำรวจ ๒ ฉบับกับสำเนาโทรเลข แลร่างข้าพระพุทธเจ้าตอบรวม ๔ ฉบับ.

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า กรมหลวงเทเวศร์วัชรโรประการ ขอเดชะ.

รับวันที่ ๑๓ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ที่ ๑๓๙/๗๑๖๒

ศาลาว่าการต่างประเทศ

๙ สิงหาคม ๑๑๐ กลางคืน

ขอเดชะฝ่าล่องธุลีพระบาทปกเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้าจดหมายกราบบังคมทูลพระกรุณาแต่เวลาคืนวานนี้จนเข้าได้ส่งไปทูลเกล้า ฯ ถวายกับเรือเมล์ที่ออกเมื่อเช้านี้แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าก็หลับอยู่กับท่นจนเย็นค่ำ ตื่นขึ้นได้รับหนังสือเมลล์เสมียนฝรั่งก็กลับเสียหมดแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้รับคัตมาทูลเกล้า ฯ ถวาย เพื่อจะให้ท่นในเรือออกเข้าพรงัน

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวายต้นหนังสือกรมตำรวจที่มีมาจากปีนัง แลฝากทูลเกล้า ฯ ถวายฉบับ ๑ ถวายสมเด็จพระบรมโอรสาฉบับ ๑ กับร่างข้าพระพุทธเจ้าจะมีตอบไปฉบับ ๑ รวม ๔ ฉบับ

กับสำเนาหนังสือกงสุลสิงคโปร์แลปีนังมีมา ๒ ฉบับกับ หนังสือพิมพ์ปีนังคาเซต เรื่องที่กรมตำรวจออกไปราชการครั้งนี้ ขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวายมาด้วย ในหนังสือกงสุลปีนังฉบับนี้มีเรื่องปฤษาญาติไปได้น้องสาวรีนเมืองภูเก็จเปนภรรยา ค่อยเห็นจริงที่หมอแฟรงก์แจ้งความมาว่าพระยาอนุกลบอภินัน.

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรประการ ขอเดชะ.

(ร่าง)

ศาลาว่าการต่างประเทศ

ในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพฯ ฯ

วันที่ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๐^{๒๔}

ทูลมายัง กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ซึ่งเสด็จไปราชการในยุโรป มี
เมืองรัสเซีย เป็นต้น นั้น ได้ทรงทราบ

ด้วยเมื่อวันที่ ๑ เดือนนี้ ได้รับลายพระหัตถ์ฉบับหนึ่งซึ่งทรง
เขียนมาแต่เมืองสิงคโปร์ ลงวันที่ ๒๕ กรกฎาคม มีความเป็นหลาย
ประการนั้น ได้นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
ทุกประการแล้ว

เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคมนั้น ได้รับโทรเลขที่ทรงมีบอกเวลา
เสด็จไปถึงสิงคโปร์ฉบับหนึ่ง ณ วันที่ ๖ เดือนนี้ ได้รับโทรเลขที่
ทรงบอกการเสด็จไปเมืองลังกาฉบับหนึ่ง มีความพิศดารแจ้งอยู่ใน
สำเนาที่คัดสอดมาในนี้สำหรับที่จะได้สอบสวนให้ถูกต้องกันนั้น ได้
ทูลเกล้า ฯ ถวายทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้วด้วยเหมือนกัน

ครั้น ณ วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ได้รับโทรเลขพระสุริยานุวัตร^(๑)
แจ้งความตามที่พระเจ้าเอมเปอเรอกรุงรัสเซียจะทรงรับเธอต่อเดือน
พฤษภาคม จึงได้มีโทรเลขทูลไปแต่วันที่ ๒๔ หมายจะให้ทรงทราบ
เสียแต่ที่เมืองสิงคโปร์ตามความนั้น ก็พ้นเอิญสายโทรเลขขาดเสีย
หมด เจ้าพนักงานโทรเลขแจ้งความมาว่าสายต่อได้ต่อวันที่ ๕ เดือน
นี้ ได้ขอให้มีถวายไปที่ลังกา ก็กลับแจ้งความมาอีกว่า ถ้าไม่ทันจะ
ให้ส่งไปแห่งใด เพราะเขาทราบความในโทรเลขที่ทรงมีมาว่าจะออก

(๑) พระสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค) ต่อมาเป็นพระยาในนามเดิม

จากลังกาในวันที่ ๖ นี้ จึงได้มีตอบเขาไปว่า ให้ส่งถวายที่เรือเมล์
อังกฤษ ชื่ออาเคเดีย ที่ทอดเมืองเอเดน แล้วได้มีโทรเลขแจ้งความ
ตอบไปยังพระสุริยานุวัตรให้ทราบ ว่า เธอเสด็จออกจากกรุงสยามไป
แต่วันที่ ๑๗ เดือนก่อน แลจะได้ออกจากสิงคโปร์โดยสารเรือเมล์
อังกฤษ ในวันที่ ๒๙ ตามที่ทรงแจ้งความมา มีความพิศดารในสำเนา
โทรเลขที่ส่งถวายมาให้ทรงทราบด้วย

การที่พระยาชลยุทธบ่วยเป็นเช่นนั้น ก็ไม่น่าจะสงสัยด้วยกราก
กรำลำบากมามาก แต่หวังใจว่าคงหายสบายดี ดังที่ทรงมีโทรเลข
บอกมาแต่ลังกานั้นแล้ว

เรือเมล์อังกฤษที่เธอจะได้เสด็จไปในครั้งนี้ ตรวจดูตามชื่อเรือ
เมล์ก็เป็น โชคดีกว่าที่เมื่อครั้งนั้นได้ไปในปีก่อน ๒๐ นพศก ๑๒๔๙ นั้น
เป็นอันมาก ด้วยถูกเรือชนาคใหญ่กว่ากัน คือเมื่อฉันไปจากสิงคโปร์
นั้นไปเรือชื่อบอคารา (Bakhara) ๒๙๕๕ ตัน ๒๕๐๐ แรงม้า แต่เรือ
ที่เธอเสด็จชื่อบักกิง (Pekin) จุ ๓๙๒๙ ตัน ๓๕๐๐ แรงม้า แลตั้ง
แต่เปลี่ยนเรือตอนลังกาต่อไปนั้น ฉันไปเรือชื่อบรินดีซี (Brindisi)
จุ ๓๕๕๓ ตัน ๒๘๐๐ แรงม้า แต่เรือที่เธอเสด็จเป็นเรือชื่ออาเคเดีย
(Arcadia), จุ ๖๓๖๒ ตัน ๗๐๐๐ แรงม้า หวังใจว่าถึงจะเป็นเวลา
มรสุมแรงกล้าเหมือนกัน แต่คงจะทรงสบายกว่าที่ไปเรือเล็ก

การที่ทรงคิดเปลี่ยนตัวผู้ที่จะไปตามเสด็จราชการในครั้งนี้ ก็
เป็นการรอบคอบดีอยู่แล้ว เหนไม่มีที่ขัดขวางเสียหายอันใด คงทรง
พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตเป็นแน่

เรื่องสัญญาทางไมตรีกับรัสเซียนั้น ก็เป็นอันยังไม่ต้องจำเป็น
จะทำเป็นพิธีอันใด แต่มีความวิตกอยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งได้ทราบข่าว

โทรเลขมาแต่ยุโรปว่า คอเรสปอนเตนต์ของลอนดอนไทม์ สืบความ
มาได้ว่า เวลานี้กำลังรัสเซียกับฝรั่งเศสคิดทำสัญญาที่จะเข้าเป็นพวกส
รบท้วยกันอันหนึ่งอันเดียวอยู่ที่กรุงเซนต์ปีเตอส์เบอก ความข้อนี้
งามจะเห็นจริง เพราะรัสเซียกับฝรั่งเศสขัดเคืองในเรื่องตริปเปอล
อาลไลแอนด์ นั้น กลับทำกันใหม่ ให้คงเป็นสัญญาใช้ได้อีกต่อไปจน
ปีคฤศตศักราช ๑๘๙๓ แลเป็นที่สงสัยว่าอังกฤษได้เข้าฤามีส่วนใน
พวกสามชาติใหญ่นั้นด้วย

ก็เมื่อรัสเซียกับฝรั่งเศสเข้ากันได้แล้ว อย่างง่ายที่สุดที่พึงจะ
กระทำกับอังกฤษผู้เป็นศัตรูใหญ่ของรัสเซียนั้น รัสเซียคิดดีอินเดีย
แลฝรั่งเศสจะได้ทำกับเมืองไทยถนัด โดยรัสเซียจะยอมให้ทำ เพราะ
เห็นผลประโยชน์ของอังกฤษมีมากในกรุงสยาม แลคนก็มีความนิยม
อังกฤษ เพราะฉะนั้นในเวลานี้เป็นเดชะพระบารมีที่ไทยได้มีทางไมตรี
ตรงกับรัสเซียแล้ว แลเป็นช่องที่พอจะสอดส่องสืบถามน้ำใจกันได้
กับรัสเซีย การที่เธอได้เสด็จครั้งนั้นจึงเป็นการสำคัญอันยิ่งใหญ่ของ
กรุงสยามอย่างหนึ่ง ซึ่งจะได้รู้หน้าพระไทยเอมเปอเรอร์รัสเซีย จะเห็น
การข้างทิศภาคนี้เป็นอย่างไรร ถ้าเอมเปอเรอร์รัสเซียไม่ได้เห็นชอบ
กับฝรั่งเศส แลก็เป็นอันมีแรงขึ้นอีกมาก ที่จะฟังได้ว่าฝรั่งเศสจะไม่
กล้าทำอะไรกับเมืองไทย ถ้าเราไม่คิดนิ่งๆ ไว้แล้ว ฝรั่งเศสคงจะ
ทำการอุกรุกเข้ามาไม่เรวกี่ช้า ชั่วแต่เวลาผิดกันเท่านั้น เหตุฉะนั้นจึง
ขอทูลให้ทรงเอาพระไทยใส่ในทางนี้ให้จงมาก

ฉันมีความวิตกว่า การที่เอมเปอเรอร์รัสเซียจะทรงรับเธอต่อใน
เดือนพฤษจิกายนนั้น เป็นเวลาหนาวเหม็นทน น่ากลัวเธอจะได้ความ
ลำบากมากนัก ขอให้ระวังพระองค์ให้ดี ให้หมอบสำคัญในยุโรปกรว

พระอาการดูให้แน่นอนว่าจะทนได้ๆไม่ เพราะเมืองหลวงรัสเซีย
ก็สูง อยู่ข้างเหนือมากนัก

แต่ทรงพระราชดำริห์เดิมว่าควรจะไปเฝ้าเอมเปอเรอร์รัสเซีย
ก่อน แต่ภายหลังก็ทรงพระราชดำริห์เห็นจะเป็นที่เสียเวลาบวการ
อยู่เปล่าไป พระราชสาส์นถึงเมืองทั้งหลาย ๔ คือ รัสเซีย, เยอรมนี,
อิตาลี กับเดนมาร์ก นั้น ก็แล้วเสร็จ ได้ส่งมาในครั้งนั้นแล้ว

อนึ่ง เมื่อวันที่ ๗ เดือนนี้ จันได้รับลายพระหัตถ์ที่ทรงมาจาก
สิงคโปร์อีกฉบับหนึ่ง ลงวันที่ ๒๘ กรกฎาคมนั้น ได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ
ถวายเหมือนกัน จดหมายเรื่องเมืองยะโฮนั้น ก็ได้โปรดเกล้าฯ
พระราชทานมาให้ก่อนได้รับลายพระหัตถ์ฉบับนี้ เป็นเรื่องสนุก
ดีมาก

ในกรุงมีฝนตกมาก มีไข้จับกับตาแดงชุม แต่ไม่ถึงอันตราย
จันมีความสบายดีอยู่ หวังใจว่าจะทรงสบายเหมือนกัน.

(ร่าง)

ศาลาว่าการต่างประเทศ กรุงเทพฯ

สิงหาคม ๑๑๐

ทูลมายัง กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ได้ทรงทราบ

ด้วยเมื่อวันที่ ๙ เดือนนี้ จันได้รับลายพระหัตถ์ฉบับหนึ่ง ซึ่งทรงเขียนมาแต่เมืองปิ่นัง ลงวันที่ ๓๑ กรกฎาคม กับสอดหนังสือมาด้วยสองซองเป็นหนังสือทูลเกล้าฯ ถวาย แลถวายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ได้ส่งไปทูลเกล้าฯ ถวาย ณ เกาะสีชัง พร้อมกับจดหมายที่ตอบฉบับนี้ ความทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว

แลจันได้เห็นหนังสือพิมพ์สเตอร์ตส์ไทมส์ ลงวันที่ ๒๗ กรกฎาคม กับหนังสือพิมพ์ปิ่นังคาเซต ลงวันที่ ๓๑ เดือนเดียวกัน แลมีความอย่างเดียวกันเกือบเป็นคำต่อคำ ในข้อที่ทรงอ้างมาในลายพระหัตถ์ฉบับที่ลงวันที่ ๒๘ ถึงจันด้วย เรื่องที่อังกฤษมีความสงสัยในการที่เธอเสด็จไปเมืองรัสเซีย ว่าจะเป็นการเจรจาความเมืองต่อกันนั้น หนังสือพิมพ์ลงความว่าไม่มีการเช่นนั้น ก็เป็นการดีแล้ว ถึงจะเป็นการที่เกี่ยวข้องจะพุดถึงการบ้านเมืองได้อยู่แล้วก็ดี แต่ทำให้หมดเหตุที่อังกฤษจะพากันหาสงสัยได้จัน เป็นการแบ่งเบาไปได้มาก ถ้าอังกฤษสงสัยฤๅกิตเห็นว่าไทยเราเล่นกับรัสเซียแล้ว ก็จะตะกรุมตะกรามรุกรามมาหาเหตุรวบรัดเอาได้ในเวลาที่ฝ่ายเราไม่ได้เตรียมตัวพร้อม แต่จะทำให้อังกฤษสิ้นสงสัยเสียทีเดียวนั้นก็ไม่ได้ ให้เป็นแต่ความสงสัยในใจเขาเองอยู่เช่นนั้น เขาก็จะเกรงใจฝ่ายไทยเราขึ้นได้มาก ทั้งจะมีความนับหน้าถือตาขึ้น เห็นได้ชัดเจนในการที่เธอเสด็จครั้งนี้ สังเกตคุณนราราชการอังกฤษเอาใจใส่มากกว่าที่ไทยได้

ไปราชการแต่ก่อนทุกอย่าง ก็เพราะเรื่องที่จะไปถึงรัสเซียเท่านั้น
ฉันมีความไว้วางใจในเธอ ว่าถ้ามีโอกาสอันจะประกอบกระทำการ
อันใด เพื่อจะให้เป็นคนแก่ราชการแลบ้านเมืองของเจ้านายของเรา
แล้ว เธอคงจะไม่ทรงละทิ้งไว้ให้เปล่าๆขาดแห่วงไว้ได้ในครั้งนี้เลย

ฉันมีความขอบพระทัยที่ได้รับฝากหนังสือสะเทรนต์แมคาซีน
ที่ออกใหม่ ฉันได้ยืมชื่อก็ได้ส่งไปแล้วยังไม่มาถึง กำลังอยากดูอยู่มาก
ก็สมหมาย ชอบใจนัก.

Copy. No. 7115 (9 Aug.)

His Siamese Majesty's Consulate

Penang 1st. August 1891

His Royal Highness

Prince Devawongse Varoprakar

Bangkok.

Your Royal Highness

I beg leave to inform you that His Royal Highness Prince Damrong and suite arrived here yesterday morning at 5.30 and left again at 11 o'clock A.M. I mentioned to Mr. Skinner the Resident Councillor that Prince Damrong intended calling at this port en route for Europe, and he took a hearty interest in the affair and made it a point to go and receive Prince Damrong on board the Mail besides arranging for a guard of honour of the European soldiers under command of the Major and two officers. I am sending a copy of the Penang Gazette of this date in which an account is published of Prince Damrong's reception here.

I take this opportunity of reporting to your Royal Highness that Prince Prisdang is in Penang and has, I am told, taken the half-sister of Meh Rün or Koon Naisuan as his wife, he is at present living in a hired house in Pulo Tikus near the Siamese Temple, and it is believed that Meh Rün helps him with money, the reason of my not having heard of this earlier is that Prince Prisdang kept his arrival and doings here a secret from me and as I do not know him by sight, he might have passed me several times in the road without my knowing who he was.

There was a rumour that he was going to be taken into the Perak Government service on \$150 a month but I was talking to one of the Perak officials yesterday on board the P. & B. mail and he told me that Prince Prisdang had applied to the Government for employment but that he thought it was not likely that Prince Prisdang would be taken into the service, should I hear any thing further regarding this I shall at once report same to your Royal Highness.

I beg leave to remain

Yours obediently

(sd) *A.D. Nenbrouner*

Consul for Siam.

P.S.

I have posted the "Penang Gazette" registered

(sd) *A.D. N.*

encl

Copy No. 7149 (9 Aug.)
per S.S. " Ban Seng Guan "

His Siamese Majesty's Consulate Gen.
Singapore, 4th, August 1891.

To

His Royal Highness
Prince Krom Luang Devawongse Varoprakar
Minister for Foreign Affairs.
Bangkok.

May it please Your Royal Highness,

I have the honour to announce to your Royal Highness, for submission to His Majesty our Gracious Sovereign that His Royal Highness Prince Krom Mun Damrong and suite arrived here, on the 23rd ultimo, per His Majesty's yacht "Ubon Buratit" on his mission to the Courts of Russia, Germany, Italy Denmark & Greece.

Owing to the early departure of the French mail steamer, on the day previous to His Royal Highness arrival, His Royal Highness was unable to leave this by that opportunity.

His Royal Highness ultimately left this per P. & B. str. "Pekin" on the 29th ultimo.

I have the honour to be
Your Royal Highness
Most obedient humble servant
(sd) *T. Kimcheng*
Phya Anukul Siamkitch
Consul Genl. for Siam.

PINANG GAZETTE & STRAITS CHRONICLE.

I st. AUGUST 1891

His Royal Highness Prince Damrong arrived here yesterday morning from Singapore by the P & O mail steamer *Pekin* on his way to Europe. H.R.H. was accompanied by a suite consisting of H.H. Prince Prom, Marquis de Devés, Barons Soonthorn, Saragut and Kamchut and Commodore Richelieu. As soon as the steamer anchored Mr. Neubronner, the Siamese Consul, went to apprise the Prince of the intended visit of the Resident Councillor, who shortly after proceeded on board accompanied by Major Sandys, the Officer Commanding the Troops. The Prince subsequently landed at the New Jetty where a guard of honor, consisting of a detachment of the 58th Regiment and a contingent of the Sikh police, presented arms. The Prince at once drove to the Residency, where he had some CHOTA HAZREE, after which he paid a visit to the Pauper Hospital to inspect the industrial shed which has recently been erected by the Government out of the donation of \$500 presented by H.M. the King of Siam on the occasion of his visit to Penang in May last year. The inspection over, H.R.H. drove to Renong House, where he breakfasted and then embarked on board the same steamer. According to the STRAITS TIMES, Prince Damrong and his company will proceed direct from London to the Russian capital. Some misconception of the nature of this visit to St. Petersburg exists. It may be explained at once, says our contemporary, that there is in it nothing of the nature of a diplomatic mission—in fact Prince Damrong is not a diplomat. The cause of the visit to the Russian Court is simple. As a recognition of the courtesy shown to the Czarewitch during his recent stay in Bangkok, the Czar has presented to H.R.H. the King of Siam the Grand Cross of St. Andrew, the highest order of Russia, and, as an international courtesy, Prince Damrong is now being sent to Russia to personally invest the Czar with the Order of CHAKRI, which is the highest Order conferred by the Royal Family of Siam. On leaving St. Petersburg, Prince Damrong will visit the various European Courts and will decorate the reigning Monarchs of Italy, Denmark, and Greece with the same order (Chakri), which H.M. the Queen of England, in common with some other. European potentates, already possesses. The Prince and his party will remain for some six months in Europe, and on returning will spend some two or three months in India.

รับวันที่ ๑๓ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ระนองเฮาส์ เกะหมาก

ที่ ๓๑ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๐

ขอเดชะ

เรือ “Pekin” มาถึงที่เวลาย่ำรุ่งวันนี้ มีศเทศะกินเนอกับ
เมเยอนายทหาร ลงเรือไฟเล็กไปรับข้าพระพุทธเจ้าที่เรือเมล์ พร้อม
ด้วยกงซูล พระยารัษฎา^(๑) (ซึ่งรู้ข่าวแล้วมาแต่ตรง) หลวงบริรักษ์พา
ลงเรือไฟเล็กมาขึ้นที่ท่าโพเบียน มีทหารฝรั่งเปนกาตออฟออเนอร์รับ
ประมาณ ๑๐๐ คน สะกินเนอพาขึ้นรถไปกินกาแฟเข้าที่บ้าน แล้ว
จึงลามาที่ระนองเฮาส์

มีศเทศะกินเนอยังพูดจาไต่ถามถึงคราวเสด็จพระราชดำเนิน
แลบอกว่าได้ไปเที่ยวดูตามหัวเมืองไทย เห็นแต่เสด็จพระราชดำเนิน
มาเจริญแปลกตาขึ้น ด้วยผลแห่งการเสด็จนั้น แลหวังใจว่าจะได้เฝ้า
ทูลลอองอีก ข้าพระพุทธเจ้าบอกว่า ได้เฝ้าลออองฯ ยังทรงพระระลึก
ถึงเกาะหมาก แลมีรับสั่งถึงมีศเทศะกินเนออยู่เป็นคราว ๆ ข้าพระ
พุทธเจ้าเห็นว่าคงจะเสด็จมาประพาสอีกเปนแน่

อนึ่ง เงินที่โปรดเกล้า ฯ พระราชทานโรงพยาบาลที่นี่ ๕๐๐
เหรียญนั้น มีศเทศะกินเนอบอกว่า เขาสร้างเป็นศาลาไว้เป็น “ที่
ระลึก” ขากลับข้าพระพุทธเจ้าได้แวะไปดู เขาทำเป็นศาลาโถง ๓ ห้อง
สำหรับเป็นที่ให้คนใช้ทำการหากินในเวลาคลายบ่วย ที่เสาฝั่งสิดาขาว
แผ่น ๑ จารึกหนังสือสั้นทองว่า “Thus in dus trial shed was presented

(๑) พระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง)

by His Majesty the King of Siam May 24th 1890” ข้าพระพุทธเจ้า
ได้บอกอนุโมทนาแก่ผู้จัดการแล้ว แต่ที่ยายขึ้นนั้นไม่ทราบเกล้าฯ ว่าได้
ทำอะไร ครั้นจะแวะไปดูก็รำคาญเป็นอันเกล้าฯ

เด็กทองเจ็อดเลซิดอยู่เป็นสุขสบาย ได้เข้าเรียนภาษาอังกฤษแล้ว
พุดมลายูกได้บ้าง

พวกที่บ้านนั้นรับแข่งแรงเป็นธรรมดา จะกินเข้าที่นี้ เรือเมล์จะ
ออกเวลา ๕ โมงเช้านี้ ไปลังกาต่อไป หวังด้วยเกล้าฯ ว่า จะทรง
พระสบายสำราญพระราชหฤทัยแลพระอิริยาบถทุกประการ ข้าพระ
พุทธเจ้าระลึกถึงพระเดชพระคุณ พระบารมีอยู่เป็นนิจ.

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ดำรงราชานุภาพ ขอเดชะ.

รับวันที่ ๑๙ สิงหาคม รตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ปี ๑๕๔
ที่ ๗๕๓๓

ศาลาว่าการต่างประเทศ

๑๖ สิงหาคม ๑๑๐ (เช้า)

ขอเดชะฝ่าล่องธวัชพระบาทปกเกล้า ฯ

เวลาวานนี้ข้าพระพุทธเจ้า ได้รับโทรเลขกรมตำรวจฉบับหนึ่ง ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้คัดสำเนาทูลเกล้าฯ ถวายมาในนี้ บอกข่าวไปถึง เมืองเอเดนสบายดี แลได้รับโทรเลขที่ข้าพระพุทธเจ้ามีไปบอกเรื่อง เอมเปอเรอรัสเซียจะรับในเดือนพฤษจิกายน แต่โทรเลขนี้สายขาดเสีย ส่งไปไม่ทันที่สิงคโปร์ ครั้นบอกให้ส่งที่ลังกา ก็ว่ากงสุลสิงคโปร์ไม่ ยอมเสียค่าส่งต่อ ข้าพระพุทธเจ้าต้องย้อนรับเสียค่าส่งต่อนั้นไป แล มีคำสั่งว่า ถ้าจะส่งต่อไม่ได้ก็ให้ส่งถึงเมืองเอเดนใหม่ แต่ให้เปลี่ยน ชื่อเรือเมล์อังกฤษตามลำที่กรมตำรวจได้เปลี่ยนจากเรือบั๊กกิงเปนเรือ อาเคเตีย จึงได้ไปถึงที่นั้น.

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรประการ ขอเดชะ.

รับวันที่ ๒๒ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ที่ $\frac{๑๖๔}{๗๗๗๒}$

ศาลาว่าการต่างประเทศ

๑๘ สิงหาคม ๑๑๐

ขอเดชะฝ่าล่องธุลีพระบาทปกเกล้า ฯ

วันนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้รับโทรเลขกรมหมื่นดำรงมีมาจากปอดเสด
ว่า ถึงที่นั่นแลสบายดีด้วยกันหมด มีความแจ้งอยู่ในสำเนาโทรเลขที่
ข้าพระพุทธเจ้าทูลเกล้า ฯ ถวายมาในซองนี้ด้วยแล้ว.

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า กรมหลวงเทเวศราชวรวิหาร โยธาทิศ ขอเดชะ.

รับวันที่ ๒๕ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๕}

ที่ ๖ กรกฎาคม ๑๑๐

กราบทูลใต้ทรงทราบฝ่าพระบาท

เรือ “ปักกิ่ง” ออกจากเกาะหมากวันที่ ๓๑ เวลา ๕ โมงเช้า รุ่งขึ้นถึงเกาะอาจิน เล่นชิตเกาะเห็นเรือรบฮอลันดารายบลอกเคต อยู่ ๓ ลำ (แต่ถึงจะถามก็คงบอกไม่ได้ว่าจะบลอกเคตอยู่อีกสักกี่ปี) แต่ เกาะอาจินมาถูกคลื่นอย่างมอนซอนมากบ้างน้อยบ้างตลอดมา จน เยือกเย็นไม่เห็นพระเห็นเจ้าเป็นอย่างยิ่ง รู้สึกสมกับคำที่ฝ่าพระบาท ใต้รับสั่งเล่าแต่ก่อน จนเมื่อวันที่ ๕ เวลาเช้า ถึงที่จึงค่อยสบายใจ ด้วยเดชพระบารมีปกเกล้า ๆ ผู้ที่มีมีความสุขสบายอยู่ด้วยกันตาม สมควรที่จะมีได้

การรับรองที่นี้ แจ้งอยู่ในหนังสือพิมพ์ที่เกล้า ๆ ตัดส่งมาถวาย (เพื่อจะให้มีความเข้าใจจดหมาย) เพราะเคาเวเนอสิงคโปร์บอกมา ท่าน เซออาเทอ แฮฟลอก แกจิงเอะอะ เกล้า ๆ ขึ้นไปถึงแกนต์ เวลาบ่าย ๓ โมง เคาเวเนอให้รถมารับ มีทหารม้าแห่ไปวัดพระธาตุมะธาตุก่อน แล้วจึงไปบ้านเคาเวเนอ “เลียงน้ำชา” แล้วไปดูที่วัดบุบผารามแล เทียวดูเมือง แล้วขึ้นรถไฟกลับมาดูที่ท่าใบชาแห่ง ๑ แล้วจึงกลับมา ถึงคอลมโบเวลายาม ๑ เช้าวันนี้ ท่านกรรมการมาพาไปดูมิวเซียม แลโรงเรียน ฟังกลับมาเดี๋ยวนี้ จะออกจากนี้ไปด้วยเรือ “Arcadia” เวลาบ่าย ๔ โมง

เวลาไม่มีจะกราบทูลใต้โดยเลียด คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า จะไปหา เวลาข้างหน้าเรียงริบอด

เรื่องที่ใต้เห็นในเมืองลังกา ทูลเกล้า ๆ ถวายไปภายหลัง

อนึ่ง ท่านเคาะเนอบอกว่า ฝ่าพระบาทได้ประทานเงินไว้ช่วย
ในการปฏิสังขรณ์ เขาได้ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์องค์ ๑ ท่านเคาะเนอ
ได้ให้เกล้า ๆ รูปแลแปลน จะฝากให้เกล้า ๆ ส่งเข้าไปถวาย แต่บัดนี้
ยังไม่ส่งมา

ถ้าฝ่าพระบาทจะมีลายพระหัตถ์ตอบ ขอให้โปรดชอบใจในการ
รับรองเกล้า ๆ มาถึงแกสกันน้อย จะได้ดูเป็นการที่ถึงกราบเพชกราบทุก
แต่หรือจะควรประการใดแล้วแต่จะโปรด

หวังใจว่าฝ่าพระบาทจะทรงพระสบาย.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

ดำรงราชานุภาพ.

ARRIVAL AND LANDING OF THE SIAMESE PRINCE.

H.R.H. Prince Damrong, brother of the Siamese King, and the Head of the Educational Department in Siam, arrived at Colombo this morning in the "Pekin", being on his way to Europe to confer the Order of the Chakrit on the Czar and other European potentates. As announced yesterday, it had been intended that His Highness's reception should be accompanied with full military honors, and special orders were given yesterday that the military were to hold themselves in readiness to fire a salute and furnish a guard of honour at any hour. From one cause and another, however, this was not satisfactorily carried out. The "Pekin" entered shortly after nine o'clock, soon after which the Hon. Mr. A.R. Dawson, Govt. Agent, went on board to welcome the Prince and his party. They had a short interview, and then Mr. Dawson returned to shore. The Prince and his suite made rapid arrangements to disembark and they were so quick about them that when Col. Churchill went out to make a few inquiries so as to arrange for the military reception taking place satisfactorily, he found the Siamese visitors already descending the ship's gangway preparatory to being brought ashore. The result was that the Prince's actual landing was a very quiet affair, and he was received at the jetty by Mr. A.R. Dawson and Col. Churchill only, they escorting him to the Grand Oriental Hotel. The Prince possesses characteristic Siamese features, is short in stature, but intelligent-looking and able to converse freely in English. He was dressed in European costume with a high billycock hat, frock coat, and light trousers, and was accompanied by Prince Plom, a Siamese, rather taller than Prince Damrong and also in European costume, by Commodore De Richelieu, a Swedish naval officer habited in a white uniform with gold shoulder-straps; by his Private Secretary Mr. P.L. Morant, a tall Irishman; and by some others whose names we have ascertained to be as follows:-- The Marquis De Devis, Baron Soonthorne, Baron Kaunchab, Baron Saragul, Mr. Bapibot, Mr. Pirza and Mr. Souzut. The Royal Prince fortunately secured rooms at the G.O.H., though this was doubtful for a time, for

we understand that the managerate was not asked to provide the necessary accommodation until this morning, and the Hotel was then nearly full. Enquires made at the Bistol last night by the Government Agent were also met by the statement that every room there was engaged. At the G.O.H. the Prince shortly afterwards had the pleasure of seeing the military guard of honour arrive and march down to the jetty with band playing, ready to take up a position there pending his arrival while, as the guard marched by, the guns at the Flagstaff battery boomed forth a salute,—all equally late. At the jetty Major Pain, who was in command of the guard of honour, was told by Col. Churchill what had happened, and the men got the order to right-about-face and march home. This they were doing when another decision was come to, and the guard was halted at the Grand Oriental Hotel, being drawn up in line facing the principal entrance, Lieut. Wingate carrying the colours. Then it was that the secret of the hitch in the reception leaked out. Anxious to show every possible attention to his visitor, the Governor had ordered that a special train to convey Prince Damrong to Kandy should be got ready. It was understood that it would be ready so as to allow of the Prince setting put for upcountry at 11 o'clock, and it was in order that there should be no delay that His Highness came ashore at 10.15 a.m. instead of 10.30 a.m. When he got ashore, however, it was found that the train would not leave till 11.30 a.m., so that there would have been plenty of time for the original plan to have been carried out. At 11 o'clock or thereabouts the Prince and his suite came downstairs and passed through the dining-room to the front verandah where, attracted partly by a desire to see the visitors and partly by the military spectacle, a large crowd had by this time assembled. These present rose and lifted their hats as the Prince passed through, and when he emerged from the Hotel he was received in the usual way by the guard of honour, the colors being raised, and the troops presenting arms, while the band in the rear played some peculiar music certified by the bandmaster of the Gordon Highlanders to be the "Siamese National Anthem". This the Prince acknowledged in the usual way, after which, accompanied by Prince Prom and Colonel Churchill, he passed up and down the ranks inspecting the troops forming the guard, and then left in a carriage for Marandahn station, being accompanied by Mr. A.R. Dawson and Prince Prom. It should be added that the Mayor called and paid his respects to the Prince shortly after he arrived at the Hotel, and was present at the

military ceremony that followed, afterwards driving with Colonel Churchill and Mr. Morant to the railway station. The Prince is to return to Colombo tonight, also by special train, leaving Kandy at 5 p.m., and he goes on tomorrow in the "Arcadia". Before he left the "Pekin" he expressed his thanks to the commander for the various attentions shewn him on the voyage, and said he hoped to meet the captain in London. It may be added, too, that the "Marathon" fired a salute of 21 guns in honor of the Prince's arrival.

The following extract from the STRAITS TIMES of July 29th. explains the Prince's object in going to Europe:— "H.R.H. Prince Damrong of Siam, who is at present in Singapore roads on the Siamese yacht "Ubon Buratit", left Bangkok with the intention of leaving Singapore for Europe in the last French mail, but the yacht's hull is dirty; that, added to other hindrances, made the voyage from Bangkok an unusually long one, and the mail was missed. Prince Damrong and his suite are awaiting the arrival of the "Pekin", by which vessel the Prince will leave for Europe and, disembarking at Brindisi, proceed overland to London. From London, Prince Damrong and his company will proceed direct to the Russian capital. Some misconception of the nature of this visit to St. Petersburg exists. It may be explained at once that there is in it nothing of the nature of a diplomatic mission—in fact Prince Damrong is not a diplomat. The cause of the visit to the Russian Court is simple. As a recognition of the courtesy shown to the Cezarewitch during his recent stay in Bangkok, the Czar has presented to H.M. the King of Siam the Grand Cross of St. Andrew, the highest order of Russia and, as an international courtesy, Prince Damrong is now being sent to Russia to personally invest the Czar with the Order of CHAKRI, which is the highest Order conferred by the Royal Family of Siam. On leaving St. Petersburg, Prince Damrong will visit the various European Courts and will decorate the reigning Monarchs of Italy, Denmark, and Greece with the same order (Chakri), which H.M. the Queen of England, in common with some other European potentates, already possesses. The Prince and his party will remain for some six months in Europe, and on returning will spend some two or three months in India. Commodore Richelieu accompanies Prince Damrong to Europe. Captain Richelieu, his brother remains here and takes the "Ubon Buratit" back to Bangkok.

ที่ ๖ สิงหาคม ๑๑๐

กราบทูล กรมหมื่นสมมต

เกล้าฯ ได้รับโทรเลขที่นี้ ๒ ฉบับ เหนสมควรจะฝากไปถวาย
ฝ่าพระบาททอดพระเนตร จะทรงมีอินเตอเรสต์กว่าผู้อื่น ไม่ต้อง
อธิบาย

การไปดูพระเขี้ยวแก้วเป็นการใหญ่มิใช่เล่น จะได้เรียงรูปอด
ทูลเกล้าฯ ถวาย ฝ่าพระบาทคงจะได้ทอดพระเนตร เวลาหายากเต็มที
ถูกท่านรับอย่างราชการ จุดไปโน้นมานี้ อีก ๓ ชั่วโมงเร็วก็จะออก
ตอนมาแต่เกาะหมากถึงที่ตมอย่างพอใช้รวดเร็วเรือโตแต่เยือกเย็นไม่เห็น
พระเห็นเจ้า ต่อเห็นเกาะลังกาจึงค่อยคลายเยือกเย็น แต่มิใช่เพราะ
เห็นพระลังกา.

คิดถึง. คิดถึงองค์โสดด้วย.

ดำรงราชานุภาพ.

รับวันที่ ๓๑ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๕}

ปี ๑๖๙
ที่ ๘๓๐๕

ศาลาว่าการต่างประเทศ

๒๘ สิงหาคม ๑๑๐

ขอเดชะฝ่าล่องธุลีพระบาทปกเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวายสำเนาโทรเลข
กรมตำรวจมีบอกมาว่าถึงเมืองปารีสแล้ว แลได้พบปะกับอุปทูตทั้ง
สามแห่ง มาพร้อมกันกับหลวงวิจิตรวราสน์^(๑) ด้วยนั้นแล้ว คงจะ
ไปถึงลอนดอนในวันพรุ่งนี้ฤๅมรืนนี้ได้.

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า กรมหลวงเทเวศร์วัชรปรีการ ขอเดชะ.

(๑) หลวงวิจิตรวราสน์ (บัน สุขุม) ภายหลังเป็นเจ้าพระยายมราช

รับวันที่ ๒๖ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ที่ ๒๖ สิงหาคม ๑๑๐

กราบทูลใต้ทรงทราบฝ่าพระบาท

เกล้าฯ มาถึงที่นี้พักอยู่ ๒ วัน จะออกในครึ่งชั่วโมงนี้ หาได้มี
เวลาจดหมายถวายไม่ ด้วยกาหพเที่ยวช้อนาฬิกาเกือบตลอดวัน ราคา
ช่างถูกจริง ๆ ราคาเบ็นสวน ๑๐ ปอนด์ ที่นี้ซื้อได้อยู่ใน ๔ ปอนด์เศษ
ฝีมือก็ทำดี เกล้าฯ มีเวลาที่ Aijon หรือ Paris จึงจะจดหมายรายงาน
ถวาย ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด หวังใจว่าฝ่าพระบาทจะทรงพระสบาย
เกล้าฯ กับผู้ที่มา เตะพระบารมีปกเกล้าฯ มีความสุขสบายอยู่ด้วยกัน.

(เช่นพระนาม) ดำรงราชานุภาพ

ถวาย

พระเจ้า^๒ ^๒อนองยาเธอ

กรมหลวงเทเวศวงษ์โรประการ.

รับวันที่ ๒๘ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ที่ ๑๗๙/๘๘๑๗

ศาลาว่าการต่างประเทศ

๕ กันยายน ๑๑๐

ขอเดชะฝ่าล่องธุลีพระบาทปกเกล้า ฯ

วันนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้รับหนังสือกรมตำรวจฉบับหนึ่ง ซึ่งเขียนมาแต่เอเดนกับฝากจดหมายทูลเกล้า ฯ ถวายซองหนึ่ง แลถวายสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทูลกระหม่อมโต^(๑) อีกซองหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าได้ทูลเกล้า ฯ ถวายมาในซองนี้ด้วยแล้ว.

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรประการ ขอเดชะ.

(๑) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

รับวันที่ ๒๘ กันยายน รตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

(สำเนา)

ทเล เมตเทอเรียนเนี่ยน

วันที่ ๑๙ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๐

กราบทูลใต้ทรงทราบฝ่าพระบาท

ตั้งแต่ออกมาจากเอเต็นไม่มีเหตุการณ์อันใด คลื่นลมก็สงบเรียบ
ราบมาจนกระทั่งที่นี้ หวังใจว่าจะได้คราวระคุติไปจนตลอดบริณดีซี
ถูกร้อนจัดเพียง ๓ วัน แต่ออกมาจากเอเต็น ๒ วัน ถูกร้อนในคลอง
สะเอสอีกวันหนึ่ง นอกจากนั้นก็พอมีลมเย็นบ้างไม่เดือดร้อนนัก ถึง
ปอดเสกเมื่อกันนี้เวลา ๘ ท่มเสศ เรือพักรับถ่านพอ ๑๐ ท่มครึ่ง
ก็ออก ไม่มีเวลาได้ขึ้นฝั่งที่นั้น แต่เวลาออกเรือสว่างเร็ว ได้ขึ้นไป
ยืนดูพอแลเห็น

ทางที่จะไปบก เกล้าฯ คิดว่าขึ้นรถไฟที่บริณดีซีไปแเวะเซนีเวอ
สัก ๒ วัน ด้วยเห็นว่าอยู่ไม่ห่างทางที่จะไปนัก จะได้ซื้อสิ่งของต่างๆ
บ้างตามสมควร ออกจากเซนีเวอไปปารีส จะพักที่นั่นสัก ๕ วันแล้ว
จะข้ามไปลอนดอน ถึงลอนดอนแล้วจะได้พบกับหลวงสุรียา ปฤกษา
โปรแกรมการที่จะไปในคอนติเนนตต่อไป

อนึ่ง พระยาชลยุทธพักถึงเรื่องตราที่พระองค์สาย^(๑) ไปรับจะ
ทูลขอให้ใครต่อใครไว้ที่เคนมาร์ก การเรื่องนี้เกล้าฯ ได้กราบทูลฝ่า
พระบาทเมื่อก่อนมาแล้ว ขอได้โปรดให้พระองค์สายกราบทูลให้ตกลง
เสียด้วย ถ้าตกลงมีใครบ้าง ขอรับพระราชทานรายชื่อทางโทรเลข
เมื่อไปโดยจะก่อนตราส่งออกมา ก็จะได้จัดการผ่อนผันตามควร

(๑) พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์

เกล้าฯ แลผู้มาด้วย ได้อำนาจพระบารมีปกเกล้าฯ มีสุขสบาย
อยู่ด้วยกันเป็นปกติ ผู้ที่พูดภาษาอังกฤษไม่ได้ ก็ตั้งหน้าหัด พอ
พูดถูกบ้าง ผิดบ้าง ขออะไร ๆ รับประทานได้

กำหนดเรือจะถึงบรินต์ในวันที่ ๒๑ ถึงก็ต้องเอะอะชนบกขึ้น
รถไฟ เห็นว่าจะไม่มีเวลาพอจดหมายกราบทูลแต่ที่นั่น จึงได้เขียน
แต่บันทึก.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

(เช่นพระนาม) ดำรงราชานุภาพ

กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ.

๕๒

ที่ ๒๒ กันยายน ๑๑๐

กราบทูลใต้ทรงทราบฝ่าพระบาท

เรื่องที่จะกราบทูลมีมากมาย เวลาไม่พอเขียนได้ทันเกล้านี้ ขอ
พระบารมีเป็นทีพึ่ง ผัดต่อเมตตา เพราะพรุ่งนี้จะต้องขึ้นไป
สกอตแลนด์ เพื่อจะได้เฝ้าควีนที่บอลมอรัล.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

ดำรงราชานุภาพ

กราบทูล กรมหลวงเทวะวงษ์.

รับวันที่ ๘ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ที่ ๒๐๐/๑๐๕๖๖

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๖ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ขอเดชะ ฝ่าล่องธูลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยเมื่อวันที่ ๓ เดือนนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้รับหนังสือหลวง
สุริยานุวัตรฉบับหนึ่ง ที่ $\frac{๖๓}{๑๑๐}$ ลงวันที่ ๒ กันยายน ว่าด้วยได้ออกจาก
กรุงเบอร์ลิน ไปคอยรับเสด็จพระเจ้าอันองยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธา-
นุภาพ ที่กรุงปารีส พระเจ้าอันองยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธา-
านุภาพ ได้สั่งให้หลวงสุริยานุวัตรไปแจ้งความแก่ที่ว่าการราชทูต กรุงรัสเซีย
ถึงเรื่องความตกลงที่จะเสด็จไปราชการยังราชสำนักประเทศอื่นเสีย
ก่อน จนถึงเดือนพฤษภาคม จึงจะเสด็จไปกรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก
โดยเหตุที่พระเจ้าอันองยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธา-
านุภาพ สั่งให้หลวง
สุริยานุวัตรทำดังนี้ เพื่อประสงค์จะกันไม่ให้สมเด็จพระเจ้ารัสเซียทรง
คิดเห็นไปอย่างอื่น นอกจากที่จะทรงทราบว่า เป็นความจำเป็นที่จะ
ต้องหลีกเลี่ยงความหนาวเหน็บที่ดัง

ครั้น ณ วันที่ ๑ กันยายน หลวงสุริยานุวัตรได้ไปหาเคาน์ต-
มูราเอียฟ แจ้งความตามพระประสงค์ของพระเจ้าอันองยาเธอ กรมหมื่น
ดำรงศรัทธา-
านุภาพแล้ว จึงได้มีโทรเลขแลหนังสือไปกราบทูลพระเจ้า
อันองยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธา-
านุภาพ ว่าการที่เสด็จไปราชการยัง
ราชสำนักประเทศอื่น ๆ ก่อนนั้น เคาน์ตมูราเอียฟหวังใจว่า สมเด็จพระ

พระเจ้ากรุงสุโขทัยคงจะไม่ทรงรังเกียจเป็นแน่ ความแจ้งอยู่ในหนังสือ
หลวงสุริยานุวัตรแลสำเนาโทรเลข สำเนาหนังสือหลวงสุริยานุวัตร
ซึ่งมีกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาสุภาพ ที่ข้าพระ
พุทธเจ้าได้คัดสำเนาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายมาในซองนี้ด้วยแล้ว.

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า กรมหลวงเทเวศวงษ์โรประการ ขอเดชะ.

ที่ $\frac{๖๓}{๑๑๐}$ สำเนาที่ ๑๐๔๖๘ (ที่ ๓ ตุลาคม ๑๑๐)

ทว่า การราชทูตสยาม ณ กรุงเบอร์ลิน

วันที่ ๒ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ข้าพระพุทธเจ้าหลวงสุริยานุวัตร ผู้ว่าการแทนราชทูตสยาม
กรุงเบอร์ลิน ขอพระราชทานกราบทูลแด่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง
เทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ทรงทราบใต้ฝ่า
พระบาท

ด้วยเมื่อ ณ วันที่ ๒๓ สิงหาคม ข้าพระพุทธเจ้าได้ออกจาก
กรุงเบอร์ลินไปคอยรับเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศ-
ราชานุภาพที่กรุงปารีส ได้เฝ้าคอยรับคำสั่งอยู่จนถึง ณ วันที่ ๓๐
สิงหาคม จึงได้กลับมากรุงเบอร์ลิน โปรดเกล้าฯ มีรับสั่งให้ไปแจ้ง
ความแก่ที่ว่าการราชทูตกรุงรัสเซีย ถึงเรื่องความตกลงที่จะเสด็จไป
ราชการยังราชสำนักนี้ประเทศอื่นเสียก่อน จนถึงเดือนพฤศจิกายน
จึงจะเสด็จไปกรุงเซนต์ปีเตอ์สเบิร์ก เหตุที่มีรับสั่งให้ข้าพระพุทธเจ้า
ทำดังนี้ เพื่อประสงค์จะกันไม่ให้สมเด็จพระเจ้ากรุงรัสเซียทรงคิดเหิน
ไปอย่างอื่น นอกจากที่จะทรงทราบว่าเปนความจำเป็นที่จะต้องหลีกเลี่ยง
ความหนาวเปนที่

ณ วันที่ ๑ เดือนนี้ ข้าพระพุทธเจ้ามาถึงกรุงเบอร์ลิน ได้ไปหา
เคานต์มูราเอียฟ แจ้งความตามรับสั่งทุกประการแล้ว (เคานต์มูรา-
เอียฟ เวลานี้เป็นชาร์เย กาแฟร์) รับจะช่วยจัดแจงกับเคาเวอนแมนส์

ของเขาให้ความเรียบร้อยไปได้ตามพระประสงค์ ความที่ข้าพระพุทธเจ้ากับเคานต์มูราเอียฟได้พูดกันอย่างไร มีแจ้งอยู่ในหนังสือที่ข้าพระพุทธเจ้าได้บอกกราบทูลไปยังพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพโดยละเอียดทุกประการแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานส่งสำเนาหนังสือที่อ้างนี้ กับสำเนาโทรเลขที่ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบทูลล่วงนำไปก่อนนั้น มาทูลเกล้าฯ ถวายในนี้ด้วย.

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

สำเนาที่ ๑๐๔๗๐

ที่ ๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๐

หัวการราชทูตสยาม ณ กรุงเบอร์ลิน

วันที่ ๒ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐

ข้าพระพุทธเจ้าหลวงสุรียานุวัตร หัวการแทนราชทูตสยาม
ณ กรุงเบอร์ลิน ขอพระราชทานกราบทูลแด่พระเจ้าน้องยาเธอ กรม-
หมื่นดำรงศรัทธาวิมลวงศาธิบดี ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ด้วยตามซึ่งได้โปรดเกล้าฯ มีรับสั่งไปนั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้ไป
ถึงกรุงเบอร์ลิน ณ วันที่ ๑ เวลาเช้า ภาอออฟฟิศที่ว่าการราชทูตรัสเซีย
เปิด ข้าพระพุทธเจ้าก็ไปหาซาร์เยเตอร์แฟร์รัสเซีย (เคานต์มูรา-
เวียฟ) ในวันเดียวกันนั้นให้พูดกันแล้ว จึงขอรับพระราชทานจดหมาย
ใจความละเอียดเป็นเมโมรันดัม ตั้งที่จะกราบทูลต่อไปนี้

ตั้งต้น ข้าพระพุทธเจ้าแจ้งความแก่เคานต์มูราเวียฟว่า
ข้าพระพุทธเจ้าได้เตรียมตัวมาเฝ้าคอยรับสั่งใช้อยู่ที่กรุงปารีส ฟังได้
กลับไปถึงกรุงเบอร์ลินในวันนั้น บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าก็รับสั่งของ
ใต้ฝ่าพระบาทมาแจ้งความแก่เขาเพื่อจะขอให้แจ้งความต่อไปให้ทราบ
ถึงเคานต์เวอนแมนตรัสเซียว่า เมื่อก่อนวันที่ ๒๒ กรกฎาคม คือวันนี้
ข้าพระพุทธเจ้าได้รับข่าวโทรเลขของเคานต์เวอนแมนตรัสเซียจากเขา
ว่า พระเจ้ากรุงรัสเซียจะรับเสด็จได้แต่จำเพาะในเดือนพฤษภาคม
(นับตามวิธีเก่า) นั้น ใต้ฝ่าพระบาทได้เสด็จออกจากกรุงเทพ ฯ เสีย
แล้วแต่เมื่อ วันที่ ๑๖ เดือนนั้น ได้รับพระบรมราชโองการมาแต่ใน
เพลาเห็นว่า ในบันดาราชการที่ใต้ฝ่าพระบาทจะต้องเสด็จไปเฝ้า
พระเจ้าแผ่นดินต่าง ๆ ในยุโรปครั้งนี้เป็นหลายแห่งนั้น พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ โดยจำเพาะให้เสด็จไป

ราชการยังราชสำนักนี้กรุงรัสเซียเสียก่อนประเทศอื่น ๆ เป็นความที่
 เห็นได้ว่า ทรงพระมหากรุณาแลมีพระราชหฤทัยดีต่อพระเจ้ากรุง
 รัสเซียเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นใต้ฝ่าพระบาทจึงต้องรีบเสด็จออกจาก
 กรุงเทพฯ โดยเร็ว ด้วยหมายพระทัยว่า ภาอมายังยุโรปก็จะเสด็จตรง
 ไปเฝ้าพระเจ้ากรุงรัสเซียได้ให้ทันที แล้วจึงจะเสด็จไปกรุงเคนมาก
 สวิตเดน นอร์เว เยอรมนี ตามลำดับไป เพื่อจะให้สำเร็จราชการตามเมือง
 หนาวเสียแต่ในระตูร้อน พอเข้าระตูหนาวก็จะได้เลื่อนหนีความหนาว
 ลงไปประเทศสวิส อิตาลี ออสเตรีย เดอร์เก เป็นต้น ครั้นเสด็จมาถึง
 เมืองเอเดน จึงได้รับโทรเลขจากกรุงเทพฯ ว่า สมเด็จพระเจ้ากรุง
 รัสเซียจะรับเสด็จก่อนเดือนพฤษจิกายนไม่ได้ การเป็นดังนี้จึงเป็น
 ความจำเป็นที่ใต้ฝ่าพระบาทจะต้องเปลี่ยนโปรแกรมเสียใหม่ ด้วย
 นอกจากราชการสำคัญที่มีอยู่ต่อราชสำนักต่าง ๆ นั้น ยังมีราชการ
 ในส่วนกรมศึกษาธิการซึ่งใต้ฝ่าพระบาทเป็นอธิบดีอยู่นั้นอีก คือ
 จะต้องเสด็จไปทอดพระเนตรตามโรงเรียน โรงพยาบาล โรงช่างทำ
 ของ โรงทาน แลอินสตีติวชันต่าง ๆ ในยุโรปโดยทั่วไป จะเสด็จไป
 ตรวจการเหล่านี้เสียก่อนที่จะเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินของประเทศนั้นนั้น
 ก็ไม่สมควร ครั้นจะรอไปจนใต้ฝ่าสมเด็จพระเจ้ากรุงรัสเซียแล้ว
 จึงจะตั้งต้นเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินอื่น ๆ แลตรวจการต่าง ๆ ก็
 หนความหนาวไม่ได้ ถ้าทำดังนี้จะต้องอยู่รับหนาวจนสิ้นระตูจึงจะ
 สำเร็จการข้างประเทศฝ่ายเหนือ ใต้ฝ่าพระบาทจึงจำจะต้องงดการที่จะ
 เสด็จไปกรุงเซนตปีเตอร์เบิร์กไว้ ไปราชการประเทศอื่น ๆ เสียก่อน
 จนถึงเดือนพฤษจิกายน แต่ก่อนที่จะทำดังนี้ ใต้ฝ่าพระบาทมีพระ
 ประสงค์ที่จะต้องแจ้งความจำเป็นให้ทราบถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงรัสเซีย
 เสียก่อน เพื่อจะได้กันความที่จะเข้าใจกันผิดไปอย่างอื่นต่อภายหลัง

แท้จริงใต้ฝ่าพระบาททรงถือว่าราชการที่มีต่อราชสำนักกรุงรัสเซีย
นั้น เป็นต้นเหตุที่นำไปให้เสดจมายุโรป แลเป็นสิ่งสำคัญกว่าราชการ
อื่น ๆ ในครั้งนั้นทั้งสิ้น แต่ทรงเชื่อว่า ถ้าพระเจ้ากรุงรัสเซียได้ทราบ
ความจำเป็นนี้โดยชัดแจ้งแล้ว ก็คงจะไม่ทรงรังเกียจอย่าง หนึ่งใด

เกานต์มูราเวียฟตอบว่า พระเจ้ากรุงรัสเซียจะรับเสดจก่อนเดือน
พฤษภาคมไม่ได้เป็นแท้ ด้วยในเดือนตุลาคมก็จะไม่ได้ประทับอยู่ใน
กรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก เขาจะรับเป็นธุระจัดแจงกับเคาเวอนเมนต์
ของเขาไม่ให้พระเจ้ากรุงรัสเซียทรงเหนไปอย่างอื่นได้ ใต้ฝ่าพระบาท
จะได้ทำการได้ตามพระประสงค์ การที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปหาแจ้ง
ความแก่เขานี้ เขาจะขอรับเอาไว้เสมอเหมือนกับใต้ฝ่าพระบาทได้
เสดจไปกรุงรัสเซียก่อนแล้ว ได้ทราบแต่เพียงพระกระแสของพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้นก็เป็นการดีก็อยู่แล้ว เขาจะโทรเลขชี้แจง
ความไปยังมอริเชียส เคอเคียร์ส (M. de Giers) เสนาบดีว่าการต่างประเทศ
ในทันที

ข้าพระพุทธเจ้าขอบใจเขา แล้วตอบว่า ใต้ฝ่าพระบาทนั้นมี
พระอภัยไตรยเรียบร้อยเป็นที่ยิ่ง อยู่ข้างจะเกรงพระไทยพระเจ้า
กรุงรัสเซียเป็นอันมาก ถ้าเขารับแก่ข้าพระพุทธเจ้าว่าจะจัดแจงให้
เรียบร้อยไปได้ดังนี้แล้ว ใต้ฝ่าพระบาทจะสันท่วงไปเป็นอันมาก

เกานต์มูราเวียฟจึงว่า ถึงเขาจะพูดแทนพระเจ้ากรุงรัสเซียไม่ได้
ก่อนก็จริง แต่เห็นว่าพระเจ้ากรุงรัสเซียจะไม่ทรงรังเกียจเป็นแน่
ให้ข้าพระพุทธเจ้าวางใจเสียเถิด แลพูดซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า การที่
ข้าพระพุทธเจ้าถือรับสั่งไปบอกแก่เขานี้ เขาจะถือเอาประดุจดังว่า

ใต้ฝ่าพระบาทได้เสด็จไปเฝ้าพระเจ้ากรุงรัสเซียก่อนแล้ว ความนี้แท้จริงก็ไม่ต้องการที่จะรับตอบเลย แต่เขาจะคิดอ่านแต่งความแจ้งไปในโทรเลขอย่างหนึ่งที่จะต้องให้ได้รับตอบจากคอเวนเมนต์ของเขาในอาทิตย์หนึ่งให้ได้ ใต้ฝ่าพระบาทจะได้สันติสุข

การที่เคานต์มูราเวียฟพูดดังนั้นก็เห็นได้ว่า เขาไม่อาจรับแก้ข้าพระพุทธเจ้าเป็นความแน่แท้ก่อนจะได้ฟังจากคอเวนเมนต์ของเขา ข้าพระพุทธเจ้าจึงว่าเพียงที่เขาได้แสดงความเห็นแก่ข้าพระพุทธเจ้าว่าพระเจ้ากรุงรัสเซียจะไม่ทรงรังเกียจนั้น ข้าพระพุทธเจ้ามั่นใจว่าใต้ฝ่าพระบาทจะวางพระทัยได้แล้วไม่ต้องขอตอบก็ได้ ข้าพระพุทธเจ้าจะกราบทูลมาให้ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาทในทันที

เคานต์มูราเวียฟพูดซ้ำความว่า ถ้าไม่ได้รับตอบก็แล้วไป แต่ถ้าตอบมาแล้ว เขาจะรับแจ้งความให้ข้าพระพุทธเจ้าทราบในทันที

พูดกันสนความแต่เพียงนี้ นอกจากนั้นก็ทักทายกันตามธรรมเนียม ข้าพระพุทธเจ้าบอกแก่เขาว่า ใต้ฝ่าพระบาทจะโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าตามเสด็จเป็นสวิกไปด้วย แล้วเขาก็แนะนำเครื่อง ๆ แต่งตัวสำหรับกันหนาว แลพูดถึงเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

ในที่สุดนั้นเคานต์มูราเวียฟเตือนข้าพระพุทธเจ้าว่า ถ้าใต้ฝ่าพระบาทเสด็จถึงกรุงเบอร์ลินแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าต้องอย่าลืมเขาขอให้มาเฝ้าให้ได้ ท่วงว่าการเรื่องเชิญเสด็จมกุฎราชกุมารรัสเซียไปกรุงเทพฯ นั้น เขาได้ช่วยเต็มมือ ใจความที่พูดกันสนเพียงนี้

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานส่งสำเนาโทรเลขที่ได้กราบทูลความมาก่อนนั้น ทูลเกล้าฯ ถวายมาในนี้ด้วย.

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

Copy No. 10469 (3rd. Oct. 91)

Berlin Sept. 1. 1891

Prince Damrong

Legation de Siam

Paris

Russian Chargé d'Affaires promises to arrange matters to suit your wish will wire immediately to his Government and assures me that your plan will meet no objection whatever particulars to follow.

Suriya.

(สำเนา)

ส. ที่ $\frac{๓๓๗}{๑๑๐}$ ต.ป. ๖๔

พระที่นั่งจักรกริมหาปราสาท

วันที่ ๓๐ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ

ด้วยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ให้เกล้ากระหม่อมกราบทูล
ว่า ฝ่าพระบาททูลเกล้า ถวายคำโทรเลขกรมหมื่นดำรงมาทูลเกล้าฯ
ถวาย ขอให้พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มกุฎราชกุมารกรุง
เจนมาก แลขอให้มีพระราชโทรเลขถึงเอมเปอเรอร์รัสเซียทรงยินดีใน
การรัชฎาภิเศกนั้น ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วยแล้ว เครื่องราช-
อิสริยาภรณ์ เกล้ากระหม่อมจะส่งไปถวายภายหลัง พระราชโทรเลข
นั้น ถ้าถึงกำหนดแล้ว ให้ฝ่าพระบาททรงมีไปตามเคย.

(ลงพระนาม) โสณบัณฑิตย์.^(๑)

(๑) พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา

รับวันที่ ๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ที่ ๗๕/๑๑๘๗๔

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๒๕ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ทูลมายัง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์

ด้วยหลวงวิสุทธิโกษา^(๑) ว่าการแทนราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส มีหนังสือลงวันที่ ๑๘ กันยายน ร.ศก ๑๑๐ ว่าด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาภาพ เสด็จไปถึงกรุงปารีสแล้ว ส่งเมมโมเรนดัมว่าด้วยการรับรองมาด้วย มีความแจ้งอยู่ในหนังสือหลวงวิสุทธิโกษาฉบับหนึ่ง แลหนังสือหลวงอร่ามเรื่องฤทธิ์มีถึงเสนาบดีว่าการต่างประเทศกรุงปารีสฉบับหนึ่ง ถึงแก่นต์คอรมิซอนฉบับหนึ่ง กับเมมโมเรนดัมฉบับหนึ่ง รวม ๓ ฉบับถวายมานี้ด้วยแล้ว

ขอท่านได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยตามเวลาที่สมควร

ขอท่านได้รับคำแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้าด้วย.

เทวะวงษาโรประการ.

(๑) หลวงวิสุทธิโกษา (เจิม บุนนาค) ต่อมาเป็นพระภักดีวิรัชภาคย์

สำเนาที่ ๑๑๓๔๖

(๑๔ ต.ค. ๑๑๐)

หัวว่าการราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส

วันที่ ๑๘ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ข้าพระพุทธเจ้า หลวงวิสุทโทยา ขารเยตาเฟร์สยาม ณ กรุงปารีส
ขอพระราชทานกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโร-
ประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าได้รับโทรเลขจากท่านพระยาเทเวศวงษ์วิวัฒน์
มีไปแต่เมืองเอเคนฉบับหนึ่ง ให้ส่งคนที่เลเกชั่นกับดูเรียไปรับเสด็จ
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาสุภาพ ณ เมืองเบรนต์ซี
แต่ให้ข้าพระพุทธเจ้าขออนุญาตที่จะไม่ต้องเปิดหีบที่โรงภาษีเมือง
อิตาลีแลเมืองฝรั่งเศส

ข้าพระพุทธเจ้ากับมิสเตอไวค์จึงได้รับพระราชทานไปหาท่าน
ราชทูตอิตาลีสำหรับกรุงนี้ แจ้งความที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
ดำรงศรัทธาสุภาพเสด็จมาประเทศยุโรป จะมาถึงเบรนต์ซีในวันที่ ๒๒
กรกฎาคม ๑๑๐ ขอให้เขาเป็นธุระในการที่จะไม่ต้องเปิดหีบที่โรง
ภาษี แลข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานมีหนังสือไปยังท่านเสนาบดี
ว่าการต่างประเทศกรุงนี้เหมือนกัน

ข้าพระพุทธเจ้าได้มีหนังสือไปยังท่านเคากองเมซอง เจ้าพนักงาน
สำหรับรับราชทูตกรุงนี้ฉบับหนึ่ง ว่าข้าพระพุทธเจ้าจะไม่อยู่ในกรุง
นี้สัก ๑๐ วัน เพื่อที่จะไปรับเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศ-
รัทธาสุภาพที่เมืองเบรนต์ซี ถ้าจะมีหนังสือไปยังข้าพระพุทธเจ้าแล้ว

ให้ส่งไปยังเลเกชั่นสยาม เพราะข้าพระพุทธเจ้าได้ส่งไว้ที่เลเกชั่นให้
รับส่งไปยังข้าพระพุทธเจ้าแล้ว

ข้าพระพุทธเจ้ากับมิสเทอไวค์จึงได้รับพระราชทานไปรับเสด็จที่
เมืองเบรนต์ซึมาพักอยู่ที่เลเกชั่นสยาม ณ กรุงนี้ มีข้อความละเอียดแจ้ง
อยู่ในเมมโมเรนต์ัมของมิสเทอไวค์นั้นแล้ว

ข้าพระพุทธเจ้าได้คัดสำเนาหนังสือที่มีไปยังท่านเสนาบดีว่าการ
ต่างประเทศกรุงนี้ฉบับหนึ่ง หนังสือที่มีไปยังท่านเคากองเมซองฉบับ
หนึ่ง กับเมมโมเรนต์ัมของมิสเทอไวค์ รวม ๓ ฉบับสอดผนึกทูลเกล้าฯ
ถวายมาด้วยแล้ว

อนึ่ง เมื่อพระเจ้าน้องยาเธอ พักอยู่ที่เลเกชั่นนั้นนั้น ได้รับส่ง
กับมิสเทอไวค์ให้ตบแต่งห้องรับแขกสำหรับเลเกชั่นไว้เพื่อที่จะมีรี-
แซบชันเมื่อจะเสด็จมาพักอยู่ครั้งหลัง มิสเทอไวค์ได้สั่งให้ห้างโบมาเซ
จัดแจงทำตามเอศติเมตที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ส่งเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายแต่
เมื่อ ณ วันที่ ๑ พฤษภาคม ๑๑๐ นั้นแล้ว แลมิสเทอไวค์ได้ให้
ข้าพระพุทธเจ้าเบิกเงินที่ฮ่องกงแอ่นเซียงไฮ้แบงก์ ณ กรุงลอนดอน
ห้าร้อยหกสิบปอนด์ (๕๖๐ ปอนด์) ให้ล่วนนำห้างโบมาเซนั้นไปครึ่ง
หนึ่งก่อนแล้ว.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

คำแปลที่ ๑๑๓๔๓ ได้รับวันที่ ๑๘ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๐

หนังสือ หลวงอร่ามเรืองฤทธิ์ ถึงท่านเสนาบดี

ว่าการต่างประเทศ ณ กรุงปารีส

กรุงปารีส วันที่ ๑๕ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๐

ข้าพเจ้าขอแจ้งความมาให้ท่านทราบว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาสุภาพ พระอนุชาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม กำลังอยู่กลางทาง จะมาประเทศยุโรปนั้น จะมาถึงกรุงฝรั่งเศสในราววันที่ ๒๓ เดือนนี้ โดยทางเมืองมอเตน ข้าพเจ้าขอท่านในครั้งนี้ ใต้โปรดมีคำสั่งตามควรไปยังโรงภาษีที่เมืองมอเตน ให้ปล่อยหีบสิ่งของต่าง ๆ ของเจ้านี้ กับของของผู้ที่มาด้วยนั้นให้เข้ามาโดยสะดวก

ข้าพเจ้าขอขอบใจท่านล่วงหน้า แลโดยโอกาสนี้ ข้าพเจ้าขอแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้าด้วย.

Copy Translation No. 11347. (18. Oct. 91)

Letter from Luang Aram to H.E. the Minister for Foreign Affairs in Paris.

Paris, 15th August 1891

Monsieur le Ministre,

I have the honour to inform your Excellency that His Royal Highness Prince Damrong, brother of His Majesty the King of Siam, on his voyage to Europe, will arrive in France about the 23rd. inst, by way of Modane and I beg your Excellency, at these occasion, to be so very kind, as to give the necessary orders to the Custom House of Modane, for the free-entrance of the luggages of the Prince and of the members of His suite.

In thanking your Excellency beforehand I avail myself of this opportunity, rc. rc.

(Signed) *Luang Aram.*

คำแปลที่ ๑๑๓๔๘ ได้รับวันที่ ๑๘ ตุลาคม ๑๑๐
 หนังสือ หลวงอร่ามเรืองฤทธิ์ ถึงเคานต์กอร์ม็ชอน
 ณ ศาลาว่าการต่างประเทศ กรุงปารีส
 วันที่ ๑๕ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๒๔ ๑๑๐

ด้วยข้าพเจ้าขอแจ้งความให้ท่านทราบว่า ข้าพเจ้าคิดจะไม่อยู่
 ในกรุงปารีสสัก ๑๐ วัน เพื่อจะไปรับพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
 ดำรงศรีราชานุภาพ พระอนุชาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม
 ซึ่งจะมาถึงเมืองปารีสซี ณ วันที่ ๑๐ เดือนนี้

เมื่อท่านจะมีหนังสือถึงข้าพเจ้าด้วยความประการใดแล้ว
 ข้าพเจ้าจะมีความชอบใจท่านเป็นอย่างมาก ถ้าจะได้ส่งหนังสือนั้นไป
 ยังที่ว่าการราชทูตสยามที่กรุงปารีสด้วย ข้าพเจ้าได้มีคำสั่งไว้ในที่ว่า
 การราชทูตให้ส่งหนังสือนั้นไปตามข้าพเจ้าในที่นี้ ขอท่านได้รับ
 คำแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้าด้วย.

Copy Translation No. 11348. (18. Oct. 91)

Letter from Luang Aram to Count d'Ormesson, Foreign Office

Paris, 15th August 1891.

Monsieur le Comte.

I have the honour to inform you that I have the intention to absent myself from Paris for about ten days to meet His Royal Highness Prince Damrong, brother of His Majesty the King of Siam, who will arrive at Brindisi on the 10th inst.

I shall feel much obliged to you, Monsieur le Comte, should the case occur, to address to me all communications at the Siamese Legation in Paris.

I have given the necessary instructions to the Legation that these communications should follow directly. Receine &c. &c.

(Signed) *Luang Aram.*

คำแปลที่ ๑๑๓๔๕ ได้รับวันที่ ๑๘ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๐
 รายงาน ในการพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
 เสด็จมาถึงประเทศยุโรป

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสด็จมาถึงขึ้น
 เมืองปรีนดีซี วันที่ ๒๑ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐ เวลา
 ย่ำค่ำ ๖ โมง มีข้าราชการตามเสด็จพระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์หนึ่ง หม่อม
 เจ้าพร้อมหนึ่ง หลวงสุนทรโกษาหนึ่ง แลพระยาชลยุทธโยธิน พระ
 เจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสด็จมาโดยเรือเมล์กลไฟ
 กำปั่นใบโอช้อาเคเดีย เมื่อได้ส่งเสด็จขึ้นแล้วก็เลยไปกรุงลอนดอน
 กับนักเรียนสยามที่ตามเสด็จไปด้วย

หลวงอร่ามเรืองฤทธิ์กับมิตเตอไวค์มาถึงเมืองปรีนดีซีพร้อมกับ
 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ แลได้เฝ้าที่สเตชัน
 รถไฟ ในเวลาเสด็จรถไปกับเปรเฟผู้รักษาเมืองแลรองผู้รักษาเมือง
 ปรีนดีซี ซึ่งได้ไปรับเสด็จที่ท่าเรือ

เวลา ๒ ทุ่ม ๓๐ นาที พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรง
 ราชานุภาพเสด็จโดยรถไฟเดินเมล์จากอินเดียนไปตามทางเมืองโบโลนา
 ตูรินอยู่ริมมองซินีแลโมตานไปถึงเมืองอาเลแบง ขึ้นจากรถไฟได้
 เวลา ๕ ทุ่ม วันที่ ๒๒ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐

เมื่อไปถึงเมืองโมตานซึ่งเป็นสเตชันเขตรแดนนั้น เจ้าพนักงาน
 ศุลกสถานได้รับรองเป็นอย่างดี ด้วยว่าได้รับคำสั่งจากออฟฟิศกรม
 ทำฝรั่งเสศให้รับรองอย่างธรรมเนียมราชการแขกเมืองต่างประเทศ
 ซึ่งมียศบันดาศักดิ์

พระเจ้าฌ็องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาสุภาพ ประทับอยู่ที่เมืองอาเลแบงประมาณ ๓๖ ชั่วโมง จนเวลาบ่ายวันที่ ๒๔ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔} จึงได้เสด็จไปเมืองสวิตเซอร์แลนด์ ในเวลาที่ประทับอยู่ในเมืองอาเลแบงนั้น ได้ไปเที่ยวในที่ต่างๆ แลได้ทอดพระเนตรที่อาบน้ำแร่ซึ่งคอเวอนเมนต์ฝรั่งเศสได้ตั้งให้มองซีเออลิแวลเป็นเจ้าพนักงานดูแลบ่อน้ำแร่เหล่านั้น มองซีเออลิแวลได้เชิญเสด็จแลข้าราชการไปเลี้ยงดูที่บ้าน

ณ วันที่ ๒๔ สิงหาคม เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จไปถึงเมืองเยนีวา แลประทับอยู่ที่นั่นจนถึงเวลา ๓ โมงเช้า วันที่ ๒๖ สิงหาคม ประทับอยู่ประมาณ ๔๒ ชั่วโมง ได้ไปทอดพระเนตรการช่างต่างๆ แลที่ห้างทำนาฬิกา

จากเมืองเยนีวาเสด็จไปเมืองดียงในประเทศฝรั่งเศส โดยทางลอซานแลยูรา ตามทางนั้นได้ทอดพระเนตรเนินแล และภูเขาที่มีนามว่ามองปลองทั้งภูเขาสวิตเซอร์แลนด์อัลปายด์ ลมอากาศในเวลานั้นสบายดี ชักนำให้มีความสุขเพลิดเพลินมาก แล้วรับสั่งว่า ที่ได้ทอดพระเนตรนั้น หวังว่าวันหนึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงทอดพระเนตรเหมือนกัน วันที่ ๒๖ สิงหาคม เวลาค่ำ ๖ โมงเสด็จมาถึงเมืองดียง ประทับอยู่ที่นั่นจนวันรุ่งขึ้นจึงเสด็จไปกรุงปารีสโดยรถไฟเวลาบ่ายหนึ่งโมง วันที่ ๒๗ สิงหาคม เวลาหกโมง ค่ำมาถึงกรุงปารีส มีพระคิฐการภักดี^(๑) พระสุริยานุวัตร หลวงอร่าม-เรืองฤทธิ์ ซึ่งได้ทูลลามาก่อนจากเมืองอาเลแบงเพื่อมาจัดห้องถวายที่

(๑) พระคิฐการภักดี (พัก สานเสน) ต่อมาเป็นพระยาวิสูตรโกษา

เลเกชั่น กับหลวงมนตรีเลชาวสยามซึ่งอยู่ ณ กรุงปารีส มาพร้อมกันรับเสด็จที่ท่ารถไฟ

กรมหมื่นดำรงศุภราชนูปาถ กับข้าราชการพร้อมกันไปพักอยู่ที่เลเกชั่น ซึ่งได้จัดเตรียมไว้รับเสด็จตามกำลัง แต่ห้องรับแขกนั้นยังไม่มีเครื่องใช้แต่งให้สมแก่การ

วันที่ ๒๘ สิงหาคม มิสเตอร์ไวค์ได้ไปหาญาติที่ฟอเรนออฟฟิศฝรั่งเศส เพื่อจะได้เสด็จไปเยี่ยมมองซิเออร์โบ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ เป็นการตกลงว่า ให้เสด็จไปวันที่ ๒๙ สิงหาคม เวลาบ่าย ครั้นถึงกำหนดนัดพระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหมื่นดำรงศุภราชนูปาถ กับหลวงอร่ามเรืองฤทธิ์ พระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์ แลมิสเตอร์ไวค์ ไปที่ฟอเรนออฟฟิศ มองซิเออโมลาเจ้าพนักงานรองผู้แทนเคานต์คอกเมซอง เจ้าพนักงานใหญ่ซึ่งไม่อยู่นั้น ได้นำเสด็จไปหามองซิเออร์โบ แลได้สนทนาเป็นภาษาอังกฤษอุกอุทัยไสยกันทั้งสองฝ่าย แล้วรับสั่งกับมองซิเออร์โบว่า มีความประสงค์จะได้ไปหาท่านเปรสเตน มองซิเออร์โบก็ตอบว่า จะให้ทรงทราบใน ๒ วันว่า เมื่อใดท่านเปรสเตนจะรับเสด็จที่วังฟอนเตมบะโลได้

ภายหลังมองซิเออโมลาไปที่เลเกชั่นสยาม แจ้งความกับมิสเตอร์ไวค์ว่าท่านเปรสเตนนัดให้เสด็จไปหาที่วังฟอนเตมบะโลในวันที่ ๑ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔} แล้วได้ชี้แจงในการที่จะไปให้ทราบนั้นด้วย

ครั้นวันที่ ๑ กันยายน พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหมื่นดำรงศุภราชนูปาถจึงเสด็จ มีข้าราชการ หลวงอร่ามเรืองฤทธิ์ หนึ่ง พระยา

เทเวศร หนึ่ง กับมิศเตอไวค์ไปพร้อมกันตามเสด็จไปขึ้นรถไฟ ศาลาว่าการต่างประเทศฝรั่งเศสได้ให้มองซีเออเดอซองออลิฟไปคอยนำเสด็จอยู่ที่สเตชันรถไฟ ครั้นเวลาหกโมงเช้ากับ ๔ นาทีรถไฟไปถึงที่วังฟอนเตมโฮ มีกัปตันยัวร์เนย์เบริบคุมเสนาบดีว่าราชการฝ่ายทัพเรือแต่ก่อนนั้น เป็นนายทหารอยู่กับเปรสเตนแต่งตัวสวมเสื้อเตมยศ เปรสเตนใช้ให้คุมรถ ๒ คันมาคอยรับเสด็จที่ท่ารถไฟ ฝ่ายพระเจ้า-น้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาสุภาพ กับข้าราชการนั้นสวมเสื้อฟรอกโกตก้า กังเกงศรีเทา ถุงมือศรีมอ เมื่อเสด็จไปถึงประตูวังมีทหารดาตมาคอยรับเสด็จ ครั้นมาถึงที่วังก็มีผู้นำเสด็จแลข้าราชการเข้าไปหาท่านเปรสเตนซึ่งมาคอยรับเสด็จอยู่ในห้องเล็กชั้นที่หนึ่ง ท่านเปรสเตนเชิญเสด็จให้ประทับเก้าอี้ฝ่ายเบื้องขวา ฝ่ายกัปตันยัวร์เนย์เบรี แลกัปตันเปซาซึ่งเป็นเอเดแคมให้ยืนอยู่ข้างหลังเปรสเตน ท่านเปรสเตนแลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาสุภาพได้พูดจาปราศรัยโดยชื่นชมยินดีประมาณ ๒๐ นาที จึงรับสั่งถามถึงมาดำการโนท่านเปรสเตนจึงตอบว่า จะนำมาเฝ้าในทันใดนั้น แล้วสั่งให้นายทหารไปเชิญมาดำการโนมา ครู่หนึ่งก็นำมาดำการโนเข้าไป มาดำการโนได้พูดเป็นภาษาอังกฤษแลทูลแสดงความยินดีที่ได้โอกาสรับเสด็จ ซึ่งมีชื่อเสียงมาแต่หนทางไกล มาดำการโนสวมเสื้อแพรศรีขาวอย่างงามเป็นที่พึงตาต้องแสงแดดซึ่งส่องเข้ามาตามหน้าต่าง กระทำให้มีโฉมตุงหญิงสาว แต่ฝ่ายการตกแต่งที่วังนั้นก็เปนนั้เพลิตเพลิน ดุงดงามอุ่่นใจ แล้วท่านเปรสเตนก็นำเสด็จพร้อมด้วยข้าราชการเข้าไปห้องรับประทานอาหาร ท่านเปรสเตนได้รินสุราถวาย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาสุภาพ ทรงอวยพรดื่มสุราให้เปรสเตน ท่าน

เปรสตีเดนรับแล้วก็มีคำสปีดเล็กน้อย แล้วตีมถวายพระพรสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ครั้นรับพระราชทานเสร็จแล้วท่านเปรสตีเดนก็พาไปเล่นในสวนซึ่งแจ่งสิ่งต่าง ๆ ถวาย แล้วนำไปให้ดูปลาซึ่งเรียกว่าปลาคาบ บางปลาที่ใหญ่แก่ถึงร้อยปี

ครั้นกลับมาที่วังแล้วท่านเปรสตีเดนสั่งให้เจ้าพนักงานผู้รักษาวังนำเสด็จไปทอดพระเนตรตามห้องที่ควรเห็น ทั้งห้องของท่านเอมเปรอนไปเสียนที่หนึ่งซึ่งยังตั้งไว้บริบูรณ์อย่างเดิม แต่ครั้งนะโปเลียนที่หนึ่งลงชื่อสัญญายอมออกจากราชสมบัติ ณ วันที่ ๖ เอปรีนส์ คฤชตักกราช ๑๘๑๔ ในเวลาที่เป็นไปตามห้องเหล่านี้กับเจ้าพนักงานแลกับตันยัวเรนยีเบรินั้น ท่านเปรสตีเดน कारโนใช้ให้บุตรที่หนึ่งมาช่วยนำเสด็จทอดพระเนตรสิ่งที่สำคัญด้วย เมื่อทอดพระเนตรเสร็จแล้ว จึงได้กลับไปหาท่านเปรสตีเดน ท่านเปรสตีเดนก็เชิญเสด็จให้เสวยแล่นำบุตรที่สองมาเฝ้า แล้วปราไสยอยู่ประมาณอีกครั้งชั่วโมงก็ลาท่านเปรสตีเดนมา ท่านเปรสตีเดนตามเสด็จมาส่งถึงประตู มีรถมากอยรับเสด็จอยู่

กรมหมื่นดำรงราชานุภาพกับบุตรท่านเปรสตีเดนที่หนึ่งกับตันยัวเรนยีเบรีแลมิศเตอไวร์นั่งมาในรถที่ ๑ พระยาเทเวศกับหลวงอร่ามเรืองฤทธิ์มาในรถที่ ๒ ขั้บรถเที่ยวดูตามปากแล้วจึงได้ไปขึ้นรถไฟเวลาบ่าย ๕ โมง ๔๐ นาที กับปีตันยัวเรนยีเบรีกับบุตรท่านเปรสตีเดนที่ ๑ มาส่งถึงท่ารถไฟ ครั้นมาถึงกรุงปารีสเวลา ๑ หุ่มนาว่า การต่างประเทศฝรั่งเศสใช้ให้เจ้าพนักงานมองซิเออโมลา แลมองซิเออเดอแซงออลิฟ ทั้งมองซิเออฮารดูวิลมากอยรับเสด็จอยู่ที่ท่ารถไฟ

ณ วันพุธ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ พร้อมด้วยมองซิเออฮารตูล ซึ่งศาลาว่าการต่างประเทศตั้งให้มารับใช้ ตามเสด็จนั้น กับหลวงอร่ามเรืองฤทธิ์ พระยาเทเวศไปเยี่ยมมองซิเออเคอเฟรซิเนตามนัด แลได้พูดจาปราไฮ่ยกกันอยู่ประมาณ ครึ่งชั่วโมง

ในบันทึกผู้ที่มาเฝ้าเสด็จในเวลาประทับอยู่ ณ กรุงปารีสนั้น มีมองซิเออริบอว่าการต่างประเทศ ๑ แลมองซิเออกองสตองเสนาบดีว่าการฝ่ายใน ๑ แต่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ไม่สามารถจะไปเยี่ยมตอบแทนได้ ด้วยมองซิเออกองสตองไปเสียจากเมืองปารีสในเวลานั้น แต่ได้นัดไว้ว่าเมื่อเสด็จกลับไปปารีสอีกแล้ว จะไปเยี่ยมตอบ

ครั้น ณ วันที่ ๓ กันยายน เวลาเช้า ๕ โมงครึ่ง กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสด็จไปกรุงลอนดอน มีมองซิเออโมลา ๑ มองซิเออเคอแซงออลิฟ ๑ เจ้าพนักงานจากศาลาว่าการต่างประเทศ แลมองซิเออฮารตูลมาส่งเสด็จที่ท่ารถไฟด้วย

ด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพตั้งพระไทย จะมีการเชื้อเชิญรับแขก ณ ที่ศิริราชทูตสยามในเวลาเสด็จมากรุงปารีส อีกนั้น จึงได้ทรงอนุญาตให้จัดห้องรับแขก ตามเอกตติเมตเงินจาก ห้างบงมาเซซึ่งหลวงอร่ามเรืองฤทธิ์ได้ส่งเข้ามายังกรุงเทพฯ หลาย เดือนมานี้แล้ว.

กรุงปารีส วันที่ ๗ กันยายน ร.ศ. ๑๑๐

(เซ็นชื่อ) ดับลยูไวท์.

Copy No. 11349 (18th Oct. 1891)

Note on H.R.H. Prince Damrong's arrival in Europe.

On the 21th August 1891 at 6 p.m. H.R.H. Prince Damrong landed at Brindisi in Southern Italy; he was accompanied by Phya Thevet, Mom Chow Pirm, Luang Sunthorn and Commordore de Richelieu. The Prince disembarked from the P. & O Mail Steamer "Arcadia" which ship, after landing the Mails at Brindisi, proceeded on to London with the other Siamese members who had travelled with the Prince.

Luang Aram and Mr. Wyke arrived at Brindisi at the same time as the Prince and they met him at the Railway station where he was driven in a carriage in Company with the Prefet and some People of Brindisi who had been present to receive him when he disembarked from the ship.

At 8. 30 p.m. The Prince proceeded North in the Indian Mail train passing by way of Bologna, Turin, Mont Cenis, Tunnel & Modane to Aix les Baines where he arrived and left the train at 11 p.m. on the 22nd. August.

At Mordane, the Frontier Station, every attention was paid to the Prince by the Custom's and other officials who had received instructions from the French Foreign office to show all marks of courtesy which a distinguished Foreign Visitor is Entitled to.

The Prince remained at Aix les Baines for about 36 hours until noon of the 24th. August. During his stay at Aix les Baines he visited the Environs of the town, and also the Bathing establishment which is administered and controlled by the French Government under this supervision and direction of Monsieur Livet, who placed himself and his services at the disposal of the Prince and most kindly entertained the Prince at his house.

From Aix les Baines the Prince and his suite proceeded to Geneva in Switzerland which place was reached at 3 p.m. on the 24th. August, and here a stay was made until 9 a.m. of the 26th. or about 42 hours. The time at Geneva was mostly taken up by visits to the establishments of several of the best watchmakers and other industrials of the place.

From Geneva the Prince proceeded to Dijon in France by way of Lausanne & the Jura during the journey the most splendid views of Mont Blanc and the Alpine Chain were visible and the weather was in every respect favourable for witnessing the Magnificent sights which presented themselves during the journey. The Prince was deeply interested in all he saw, and on more than one occasion he said that the sight was such that he hoped His Majesty the King might some day witness it himself.

Arrived at Dijon at 6 p.m. on the 26th. and remained for the night, starting again for Paris by 1 p.m. express on 27th and arriving there at 6 p.m. on that day when the Prince was met at the station by Phra Ditakar, Luang Suriya, Luang Aram (who had left the Prince at Aix les Baines and returned to Paris in advance to prepare the room at the Legation) Luang Montri and all the Siamese in Paris.

The Prince and his suite proceeded from the station to the Legation and then took up their quarters where every thing had been prepared as far as possibly could be managed in the absence of suitable & proper furniture for the reception rooms.

On the 28th. August Mr. Wyke arranged matters at the Foreign Office with regard to a visit to Monsieur Ribot, the Minister for Foreign Affairs, this was settled for Saturday the 29th. and on the afternoon of that day the Prince accompanied by Luang Aram, Phya Thevet, and Mr. Wyke was presented to Monsiur Ribot by Monsieur Mollard the Sub Director of the protocol acting in the absence of his chief, Count d' Ormasson. An aminated and most agruable conversation in English was carried on been the Prince and Monsieur Ribot during at least 20 minutes and Monsieur Ribot in diference to the Prince's expressed desire said he would acquaint H.R.H. in a day or two as to when the President would receive him at Fontainebleau.

Subsequently Monsieur Mollard came to the Legation and informed Mr. Wyke that the President had fixed Tuesday the 1st. Sept. as the day on which he would receive H.R.H. at Fontainebleau and every explanation was given as to the details, formalities etc. On Tuesday 1st. September the Prince accompanied by Luang Aram, Phya Thevet and Mr. Wyke drove to the Railway station of the Southern Railway where he was met by Monsieur de Sainte olive of the Foreign Office and conducted to the train for Fontainebleau leaving at 12. 4. p.m. On arrival at Fontainebleau Captain de Jaureguiberry of the French Navy

and son of the late Minister of Marine of that name, met the Prince at the Railway station. This gentleman, one of the household of the President had been sent with two carriages to meet the Prince he himself being in full Naval uniform the Prince & suite in frock-coats, light trousers and grey hid gloves. On driving to the Chateau and on entering the gates the guard turned out and paid a Military salute. On arrival at the Chateau the Prince and suite were immediately conducted to the presence of the President in one of the small rooms on the first floor where the President requested us all to be seated and placing the Prince on his right hand, with Captain de Jaureguiberry and Pessard the Military A.D.C. standing behind him.

A Pleasant conversation lasting about 20 minutes ensued when the Prince on enquiring as to Madame Carnot was answered by the President that he would send for and present the Prince to her. The Military attaché was dispatched and shortly returned accompanying Madame Carnot who carried on a short conversation in English with the Prince expressing her very great pleasure at meeting so distinguished a visitor from so great distances, Madame Carnot was dressed in a loose morning robe-de-chamber of beautiful appearance and made of light cream coloured Cambric and old gold coloured satin and the effect of the dress on Madame Carnot was most pleasing, and she appeared quite as a young woman in the sunlight which poured into the room and which gave to all the surroundings a bright and delightful appearance of warmth and garity. The President then conducted us into another room where refreshments were served, and when he had filled the Prince's glass and his own with champagne the Prince drank to his health and in return the President in a short and graceful speech drank to the health of His Majesty the King of Siam. The President then took the Prince down stairs and putting on his hat he walked out into the private park with us all, and remained with us walking about conversing and explaining many things in the garden to the Prince. He conducted us to the lake and showed us the famous fish which abound in the lake and which are said, some of them, to be at least 200 years old. They are of the carp tribe and very large.

Then he returned to the Chateau & the President instructed the Regisseur to conduct us through all the rooms and galleries of interest and among other things we were shown the apartments of Napoleon I just as he left them after signing his abdication on the 6 April 1814.

While passing through the rooms with the Regisseur and Captain de Jaurequiberry, we were joined by the eldest son of the President who had been sent by his father to assist in showing the Prince anything of interest and to attend upon him. After visiting the Chateau we again returned to the President who again gave us refreshments and again talked with us for half an hour and introduced to the Prince his second son. Then bidding the Prince good bye and accompanying him to the Entrance where the carriages were waiting we drove off for a tour in the park. The Prince the President's eldest son, Captain de Jaurequiberry and Mr. Wyke in the first carriage and Phya Thevet and Luang Aram in the second. We arrived at the Railway station at Fontainebleau and returned to Paris by the 5.40 p.m. train Capt. de Jaurequiberry and the President's son seeing the Prince into the train.

Arrived at Paris at 7. p.m. and were met at the station by Monsieur Mollard and Monsieur de Sainte Olive both of the Foreign Office and also by Monsieur Hardouin. On Wednesday the Prince accompanied by Monsieur Hardouin (who had been placed at his disposal by the Foreign Office) Luang Aram and Phya Thevet, called by special arrangement upon Mons. de Freycinet and had an interview with him of half an hour.

Among the visitors who called upon the Prince during his stay in Paris were Monsieur Ribot, Minister for Foreign Affairs, Monsieur de Freycinet President of the Council and Minister of War and Monsieur Constano Minister of the Interior. The Prince was unable to return Monsieur Constano call as that Minister left Paris immediately, but it has been arranged that the Prince's return call will take place when he revisits Paris.

The Prince left Paris for London at 11.30. a.m. on the 3rd. September Mons. Mollard and Monsieur de Sainte Olive of the Foreign Office and Monsieur Hardouin being at the station to see him off.

As the Prince has some intention of giving some entertainment a reception at this Legation on his return to Paris, he has authorized that the reception rooms of the house are to be prepared and furnished in accordance with the estimates of the "Bou Marché" which were sent to Bangkok some months ago by Luang Aram.

Paris 7th. September 1891

(Sgd.) *W. Wyke.*

(True Copy)
Chamrön

กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ
ท้วยฝ่าพระบาทมีลายพระหัตถ์ที่ ๑๔/๑๒๑๕๑ ส่งร่างพระราชโทรเลข
มานั้นได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว
พระราชโทรเลขนั้นจะได้ส่งไปตามวันที่กำหนด จึงกราบทูลมา
ให้ทราบ.

รับวันที่ ๓ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

สำเนาที่ ๑๐๔๖๗

วันที่ ๔ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

กราบทูลใต้ทรงทราบฝ่าพระบาท

ด้วยเมื่อวัน ๖ ที่ ๒๑ สิงหาคม เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เรือ
อาเคเตียถึงท่าบริติช ปรีเฟ็คท์กับการอีก ๒ นายลงมารับที่เรือ
อ้างว่าได้รับคำสั่งจากคอเวนเมนต์ให้รับรองในพระนามของพระเจ้า
กรุงอิตาลี กล่าวฯ ได้ตอบขอบพระเดชพระคุณ แลขอบใจท่านปรีเฟ็คท์
ตามสมควร แล้วท่านปรีเฟ็คท์มาขึ้นรถไปเที่ยวดูเมือง แล้วไปส่งที่
สะพานรถไฟพบหลวงวิสูตรกับมิตเตอไวท์ ณ ที่นี้ มาถึงล่าไปหน่อย
หนึ่งเพราะผู้จัดการกำปั่นบอกว่าเรืออาเคเตียอย่างรวดเร็วที่สุดจะถึงได้ต่อ
วันที่ ๒๒ เวลาเช้า เรือถึงเร็วไปวันหนึ่ง

อนึ่ง การที่กรรมการเมืองบริติชรับรองนั้น ได้ความจาก
มิตเตอไวท์ว่า เมื่อไปขออนุญาตขอข้ามด่านต่อผู้ว่าการแทนราชทูต
อิตาลีที่ปารีส ฯ ว่า กรุงสยามกับกรุงอิตาลีเป็นพระราชไมตรีกันสนิท
จะต้องบอกไปถึงคอเวนเมนต์ ให้จัดการตามสมควรด้วยกรรมการ
เมืองบริติชจะได้รับคำสั่งโดยเหตุนี้ เมื่อรถไฟถึงตามสะพานที่หยุด
ก็มีโปลิตมาไต้ถามดูแลความเรียบร้อย เมืองบริติชนั้น ฝ่าพระบาท
ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นแล้ว ถ้าจะเทียบกับเมืองในพระราชอาณาเขต
ตามส่วน เหนจะพอได้กับเมืองกาญจนบุรี จะผิดกันก็แต่ที่เมืองบริติช
จะสกกระปรกกว่าสักหน่อยหนึ่ง

รถไฟออกเวลา ๒ หุ่ ม รถไฟนี้เป็นรถไฟเอกสะเปรสของกำปนี
พี. แวนโอ. จัดขึ้นใหม่ เดินรวดเดียว ๔๘ ชั่วโมง ผู้ที่ไปถึงลอนดอน
ได้แต่เหินด้วยเกล้า ๆ ว่า การที่จะไปรถไฟพักเดียว ๔๔ ชั่วโมง
อยู่ข้างเคือตรอนร่างกายแรงกล้า อีกประการหนึ่ง เวลาที่ไม่เร่งรัด
อันใด จึงตกลงจัดระยะทางไปเป็นทอด ๆ วันที่ ๒๒ รถไฟถึงเมือง
เอกเลเบน ได้พักอยู่ที่นั่น ๒ คืน ได้ไปดูที่มหาชะโลสถศาลา คือ
ที่อาบน้ำร้อนแร่ แก่โรครุมตัม ซึ่งจะได้ทำรายงานพรรณาถึงที่นั่น
จำเพาะทอดเกล้า ๆ ถวายด้วยแห่งหนึ่ง กับได้ไปดูที่เคสโน คือโรง
บ่อนเบี้ย ซึ่งจะได้ทำรายงานถวายโดยจำเพาะพรรณาที่แห่งนั้นด้วย
เหมือนกัน

อนึ่ง เมื่อไปดูที่อาบน้ำนั้น มองสิเออร์เวต์เจ้าพนักงานใหญ่
บังคับการศาลาได้พาไปเที่ยวดูเอง แลได้จัดที่อาบน้ำให้ลองอาบน้ำ
ด้วยแห่งหนึ่ง วันที่ ๒๔ ขึ้นรถไฟไประยะทาง ๒ ชั่วโมงครึ่งถึงเมือง
ยินูวา พักอยู่ ๒ คืน ที่เมืองยินูวาเป็นแต่เที่ยวซื้อของแลเที่ยวดูเมือง
ตามสมควรแก่เวลา วันที่ ๒๕ ขึ้นรถไฟระยะทาง ๘ ชั่วโมง ถึงที่ลียง
พักอยู่คืนหนึ่ง รุ่งขึ้น ๆ รถไฟระยะทาง ๔ ชั่วโมงถึงเมืองปารีส
พระคิฐดาภักดี, หลวงสุรียานุวัตร, หลวงมนตรี, ขุนวิจิตร, ผู้จัดการ
รถไฟ กับผู้บังคับสะเตชันคอยรับอยู่ที่นั่น ขึ้นรถมาก็อยู่ที่เลเคชัน

การที่มากที่ปารีสตามความที่คิดเดิมจะพักอยู่เพียง ๒ วัน ๓
๓ วัน พอหายเหนื่อยแล้วจะรีบข้ามไปลอนดอน ที่จะได้ตัดเสื้อแล
ตระเตรียมเครื่องแต่งตัวให้เรียบร้อย แต่การที่มาถึงปารีสหาเป็นการ
เจ็บได้ดังประสงค์ไม่ ด้วยหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสลงบอกรายวันตั้งแต่
เกล้า ๆ ขึ้นที่บริติชต่อ ๆ มาตามระยะทางที่พักจนกระทั่งถึงปารีส

เป็นการเอิกเริก ถึงมีคอเรสปอนเดนซ์ติดตามไปทุกหนทุกแห่ง แล
 คอยสืบสวนจะไปที่ไหนก็ลงพิมพ์แล้ไปทุก ๆ วัน ด้วยเวลานี้เป็นฤดู
 ร้อน ไม่ใคร่มีใครที่ปารีส หนังสือพิมพ์อยู่ข้างจะจวนข้าว ครั้นเกล้าฯ
 แปลกมาได้ช่องก็เล่นใหญ่ ด้วยเหตุอันนี้มีศเตอไวก็จึงมีความเห็นว่า
 การที่มาถึงมีผู้^{๒๒๒}เห่นเซงแซ่ถึงเพียงนี้ ที่จะข้ามเลยเฉยไปอังกฤษเสีย
 ดูจะเป็นอภัยาไศรยไม่ดี เป็นช่องให้ติเตียนได้ประการหนึ่ง อีก
 ประการหนึ่งจะเป็นช่องให้เกิดความสงสัยในมณฑลคอเวอนเมนต์
 ว่าจะรีบร้อนไปเมืองอังกฤษด้วยเหตุอย่างหนึ่งอย่างใด เพราะความ
 รังเกียตฝรั่งเศสได้โดยฤษยาอันมีอยู่เป็นธรรมดา อันมีอยู่ในระหว่าง
 อังกฤษกับฝรั่งเศสซึ่งไทยเราอยู่ในระหว่างนั้น เพราะฉะนั้นเห่นควร
 ที่จะแสดงอภัยาไศรยเป็นไมตรีต่อฝรั่งเศสโดยสมควร กล่าวคือไป
 เยี่ยมเปรสิเคนต์ แม้แต่เป็นการไปรเวศ ตามธรรมเนียมที่มีบรรดา-
 ศักดิ์ประเทศอื่นผ่านมาความเห็นอย่างนั้นเกล้าฯ ดำริห์เห็นชอบด้วย
 จึงได้ให้ไปบอกที่เจ้าพนักงานกรมท่า ครั้นวันที่ ๒๙ เวลาบ่ายเกล้าฯ
 ไปหาหมอสิเออร์โบค์ที่ออฟฟิศกรมท่า สนทนากันในภาษาอังกฤษ
 ทักทายปราศรัยกันตามสมควรแล้ว เกล้าฯแจ้งความว่า ในข้อราชการ
 ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เกล้าฯ ออกมายุโรปนี้ มีอย่างหนึ่ง
 ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ตรวจการศึกษาในประเทศต่าง ๆ ด้วย แต่ได้ออก
 จากกรุงเทพ ฯ มาล่าในฤดูเสียหน่อยหนึ่งถึงยุโรปจวนจะเข้าฤดูหนาว
 เสียแล้ว จึงต้องคิดกะโปรแกรมที่จะไปดูการตามเมืองซึ่งจะหนาวเร็ว
 เสียก่อน แล้วผ่อนมาตามเมืองที่หนาวช้า เพื่อจะมีให้ถูกอากาศที่
 หนาวจัดนั้น เพราะฉะนั้นจึงคิดว่าจะข้ามไปดูการศึกษาที่เมืองอังกฤษ
 เสียก่อน ต่อเดือนตุลาคมจึงจะข้ามมาดูการที่เมืองฝรั่งเศส แต่ในเวลา

ที่เดินทางมาพักอยู่ที่เมืองฝรั่งเศสคราวนี้ ถึงแม้ว่าพักอยู่แต่เพียง
 น้อยวัน เกล้า ๆ เชื่อใจว่าถ้าเกล้า ๆ เข้าไปแสดงความเคารพต่อผู้เป็น
 ประธานาธิบดีของลัทธิบลิคฝรั่งเศส ถ้าทราบถึงพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัว คงจะเป็นการต้องพระราชหฤทัยเป็นอันมาก ด้วย
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระอภัยมัยในพระราชไมตรี
 ต่อฝรั่งเศสอยู่เสมอ หนึ่ง เมื่อเวลาเกล้า ๆ กลับมาจากเมืองอังกฤษ
 ขอให้มองซิเออร์โบคช่วยสงเคราะห์ ให้ได้ดูการศึกษาต่าง ๆ ใน
 ประเทศฝรั่งเศสได้ตั้งพระบรมราชโองการ มองซิเออร์โบครับจะ
 แจ้งความต่อเปรสิเดนต์ แลให้ดูการศึกษาด้วยทั้ง ๒ อย่าง ตอนนั้นมา
 สนทนากันถึงการศึกษาในกรุงเทพ ฯ แลถามถึงการที่เกล้า ๆ เรียน
 ภาษาอังกฤษเป็นต้น แลถามถึงการที่ได้เคยมาเที่ยวยุโรปแล้วฤยัง
 เกล้า ๆ ได้ตอบว่าได้มาเป็นคราวแรกแลชอบใจที่ต่าง ๆ ที่ได้ดูในเมือง
 ปารีสเป็นสิ่งที่ได้ชี้แจงตามสมควร เมื่อจวนจะลามามองซิเออร์โบค
 ถามว่าเมื่อออกมาจากกรุงสยามนั้น การบ้านเมืองปรกติเรียบร้อยดีอยู่
 ฤอย่างไร เกล้า ๆ ตอบว่าเรียบร้อยดีอยู่ แต่ครั้นออกมานั้นกรุงสยาม
 พบคนถามบ่อย ๆ ว่า “ได้ยินว่าไทยรบกับฝรั่งเศสฤ” เมื่อเขาถาม
 เช่นนี้ เกล้า ๆ ก็ได้แต่ตอบเขาว่า เขารู้การในบ้านเมืองของเกล้า ๆ
 ดีกว่าเกล้า ๆ ซึ่งอยู่เมืองนั้นเองรู้ เมื่อพูดกันเช่นนี้แล้วเป็นการหัวเราะ
 กันทั้ง ๒ ฝ่าย มองซิเออร์โบคบอกว่า เกล้า ๆ คงจะเห็นได้เองว่า
 คอเวอนเมนต์ฝรั่งเศสไม่มีความประสงค์ แลไม่ได้คิดอ่านการจะรบ
 พุ่งอันใดเลย การที่เล่าๆ กันนั้น เห็นคนจะเข้าใจมาแต่เมืองซึ่งเขตร
 แดนเกี่ยวกัน เกล้า ๆ ตอบว่า เห็นจะเป็นอย่างนั้น แต่เกล้า ๆ ไม่
 เห็นว่าจะต้องรบพุ่งอันใดกันด้วยที่ดินปลายเขตรแดน ซึ่งเคียงกันแต่

เล็กน้อย แลเปนของที่จะพุดตกลงกันโดยทางติโปลมาติดได้โดยง่าย
มองซิเออร์โบทก็เห็นชอบด้วย พุดกันอยู่สัก ๑๕ นาที เกล่ำ ๆ ก็ลาม
มองซิเออร์โบทมากอยตอบในวันนั้น

เสนาบดีฝรั่งเสศได้มากอล ๒ คน คือมองซิเออตาแฟรสิเน อรรค
มหาเสนาบดี แลมินิสเตอออนนอกคนต มองสิเออคอนส ทองส มินิสเตอ
อินทิลีเยคน ๑ มองซิเออตาแฟรสิเนนั้น เกล่ำ ๆ ได้ให้มิสเตอไวร์ไป
ถามที่ออฟฟิซว่า จะควรรพบได้เวลาไร จึงมากอลแต่มองสิเออคอนส
ทองส นั้น เห็นจะเป็นด้วยกรมทำบอกรจึงได้มากอล แต่เมื่อมากอล
เป็นเวลาเกล่ำ ๆ ไม่อยู่เสียทั้ง ๒ คน เปนแต่ได้รับกาศหักมุมไว้ที่
เลเคชั่น

เมื่อวันที่ ๑ เดือนกันยายน เวลาเช้า ๕ โมงเสศ ขึ้นรถไฟที่
สะเตชั่นรถไฟ มองสิเออเสนต์ออลิฟกรมทำไปคอยส่งอยู่ที่นั้น แจ้ง
ความว่ามองสิเออโมลาต์ เจ้าพนักงานในกรมทำสำหรับนำทูตติดไป
นั่งโตะเสียกับพระเจ้าแผ่นดินเชอเวีย ซึ่งยังประทับอยู่ในปารีสนั้นมา
ส่งไม่ได้ให้มาแทน เวลาเที่ยงรถไฟออกทางชั่วโมงครึ่งถึงสะเตชั่น
ฟอนเตมโล เอตีกองของเปรสิเคนต์ฟารถของเปรสิเคนต์สองหลัง
มากอยรับอยู่ที่นั้น ขึ้นรถไฟไปที่วังฟอนเตมโล มีทหารกาออกฟ-
ออเนอรรับที่ประตูวังแถว ๑ เปรสิเคนต์รับในกรออิงรัม เชิญให้
นั่งสนทนากัน มิสเตอไวร์เปนล่ามเปรสิเคนต์เข้าใจฟังภาษาอังกฤษ
แต่ไม่พุด สนทนาปราศรัยกันตามธรรมเนียม เกล่ำ ๆ ได้แจ้งความ
ที่จะขอคูที่ต่าง ๆ ตามเค้าที่ได้พุดกับมองซิเออร์โบท เปรสิเคนต์ก็รับ
รองที่จะส่งเจ้าพนักงานให้พาไปคูที่ต่าง ๆ ตามต้องการทุกอย่าง แลยัง
แนะนำให้ไปคูเครื่องทำปอสเลนแลเครื่องไม้ บอกว่าการช่างต่าง ๆ

ครัวจะทุ้ย เพราะเป็นของครัวจะเปรียบเทียบกับการที่มีอยู่ในกรุง
 สยาม จะได้เป็นทางที่จะหนุนบำรุงให้เจริญได้ เกล่ำ ๖ ตามถึงแม่คำ
 คาร์โนต์เปรสิเตนต์ไปภาออกมาได้พบกัน แม่คำคาร์โนต์พูดภาษา
 อังกฤษก็โต้ทีเดียว การหักท่ายปราศรัยก็ดี เมื่อเปรสิเตนต์บอกว่า
 เกล่ำ ๖ จะข้ามไปเมืองอังกฤษแล้วจะมาก็ แม่คำว่าหวังใจว่าจะได้
 พบกันอีก เกล่ำ ๖ จึงได้แสดงต่อเปรสิเตนต์แลแม่คำด้วย ว่าเมื่อ
 จะกลับจากเมืองฝรั่งเศสไปกรุงสยาม คงจะถือโอกาสขอมาลาเปร-
 สิเตนต์แลแม่คำก่อน เปรสิเตนต์ชวนให้ดูวังฟอนเตมโล แลสวน
 ตามโปรแกรมที่เปรสิเตนต์กะเอง เปนตกลงกันแล้วจึงพามาเลี้ยง
 ริเฟรชเมนต์ในห้องอีกแห่ง ๑ จัดตั้งเป็นโต๊ะคล้าย ๆ บาร์ มีชั้นเป็น
 แลชนมผลไม้ ขณะเมื่อจะดื่มชั้นนั้นเปรสิเตนต์ได้กล่าวถวาย
 ไชยมงคลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกล่ำ ๖ ขอบใจแล้วบอกว่า
 จะตีโทรเลขเข้าไปถวายบังคมทูลพระกรุณาว่าได้ไปเยี่ยมเปรสิเตนต์ ๆ
 ได้รับรองต้อนรับเป็นที่ปิติยินดีแลเปรสิเตนต์ได้ดื่มถวายไชยมงคล
 ด้วย โทรเลขนี้แจ้งอยู่ในใบที่เกล่ำ ๖ ได้ตีเข้าไปในภาษาฝรั่งเศส
 โดยประสงค์ถ้าจะสืบสวนกันก็ให้ชิมทราบ เมื่อเลี้ยงแล้วเปรสิเตนต์
 ภาไปเที่ยวเดินดูสวนแลสระในบริเวณวังฟอนเตมโล แล้วขึ้นมาที่
 ห้องพักชั้นล่าง เรียกเจ้าพนักงานใหญ่ผู้รักษาวังให้พาไปเที่ยวดูห้อง
 ในวังนั้นต่อไป ครันดูวังตลอดแล้ว กลับมาที่ห้องพักพบเปรสิเตนต์
 คอยอยู่ที่ห้องนั้นพาให้รู้จักกับบุตรชาย ๒ คน แล้วพาไปเลี้ยงริเฟรช-
 เมนต์อีกครั้ง ๑ ขณะเมื่อดื่มชั้นนั้นครัน เกล่ำ ๖ ได้ดื่มให้
 ไชยมงคลแก่เปรสิเตนต์ด้วย ครันเลี้ยงแล้วจึงลาเปรสิเตนต์ ๆ ออก
 มาส่งถึงรถแลให้บุตรคนใหญ่ไปในรถด้วย ให้พาไปเพียงตงฟอน-

เต็มโลจนตลอดแล้ว จึงมาถึงสะพานรถไฟพอได้เวลา เมื่อรถไฟจะออก เกล้า ๖ ได้ส่งบุตรเปรสิเคนต์ให้พาความเคารพแลชอบใจไปให้เปรสิเคนต์แม่มากด้วย

อนึ่ง เมื่อมาในรถกับบุตรเปรสิเคนต์ ๖ แจ้งความว่าจะออกไปเที่ยวทางทวันออกในต้นเดือนตุลาคมนี้ จะไปที่สิงคโปร์แลไชง่อน เกล้า ๖ จึงชวนว่าควรจะไปเที่ยวที่กรุงเทพฯ ด้วย เพราะเชื่อเป็นแน่ว่า ถ้าเข้าไปที่กรุงเทพฯ ๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คงจะทรงรับรองโดยพระไทยยินดี ก็รับว่าอยากจะเข้าไป แต่จะกำหนดแน่ยังไม่ได้ แล้วไต่ถามเกล้า ๖ ถึงเวลาที่จะไป ชี้แจงกันได้ความที่จะไป คงจะถึงไชง่อนอยู่ในเดือนพฤษจิกายน จะเข้าไปได้ในเวลานี้ตอนหนึ่งฤาณนั้นเมื่อกลับมาจากยี่ปุ่นราวเดือนมีนาคมตอนหนึ่ง ไต่ถามถึงเรือเมล์ที่จะมีเดินในระหว่างกรุงเทพฯ กับไชง่อนสิงคโปร์ เกล้า ๖ ต้องจำเป็นบอกความจริงว่า ไม่มีเรือเมล์ดี แต่เรือหลวงมีมากบางที่จะทรงพระกรุณาโปรดจัดให้ไปรับก็จะเป็นได้ เกล้า ๖ จะจดหมายกราบทูลเข้าไปว่า มองสิเออคาร์โนต์จะไปเที่ยวทางนั้น หวังใจว่าเมื่อได้ทรงทราบแล้วคงจะทรงพระกรุณาโปรดให้รับรองตามสมควรเป็นแน่

ในการเรื่องที่เกล้า ๖ ชักชวนแลได้พูดเช่นนั้น โดยความจริงที่ประสงค์อยากจะให้มองสิเออคาร์โนต์ได้เข้าไปเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทถึงกรุงเทพฯ ๖ ด้วยความเห็นว่าเป็นว่า ถ้าได้รับรองบุตรเปรสิเคนต์ลาริบบ์ลิกให้เป็นเกียรติยศปรากฏแก่ชาวฝรั่งเศสไว้แล้วเป็นทางอันดีที่ฝรั่งเศสจะต้องรับรอง เมื่อสมเด็จพระบรมโอรส^(๑) เสด็จยุโรป

(๑) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตอบแทนโดยแข็งแรง เมื่อตรองดูถึงการที่จะรับรองดูก็จะไม่เป็นการลำบากยากเย็นอันใด รับเพียงเท่าขนาดตุ๊กต้ออฟสตัลเลนก็เท่านั้น กับเตือนเรื่องตราอันเป็นมรรคผลนฤพานของชาวฝรั่งเศส เพียงตรามงกุฎก็เห็นว่าเปนนิมิตไ้เต็มที่ เกล้า ๖ คิดเห่นเช่นนั้นจะผิดชอบเหลือเกินประการใด พระราชาญาไม่พ้นเกล้า ๖ เวลาค่ำรถไฟมาถึงสะเตชั่นที่ปารีส มองสิเออโมลากับมองสิเออเซนโอลิบ มองสิเออฮาควอนมาคอยรับอยู่ มองสิเออโมลาแจ้งความว่าท่านเสนาบดีกรมท่ามีบัญชาให้พามองสิเออฮาควอนมามอบไว้ให้ใช้สอยเป็นล่าม แลเป็นผู้พาไปเที่ยวดูที่ต่าง ๆ ตามชอบใจเกล้า ๖

รุ่งขึ้นวันที่ ๒ เวลาบ่าย ๒ โมง ขึ้นรถไฟไปที่ออฟฟิศไปหามองสิเออเดอเฟรสิเน มองสิเออฮาควอนเป็นล่าม พุดจาปราไศรยกันตามธรรมดา มองสิเออเดอเฟรสิเนดูแก่มาก โรคไภยก็ติดจะเบียดเบียนพุดจาช้า ๆ พุม ๆ อย่างผู้ใหญ่ เป็นแต่ถามว่าการที่เจ้าพนักงานได้จัดดูแลต่าง ๆ เป็นที่พอใจอยู่ทุกอย่างฤ ๆ เกล้า ๖ บอกว่าพอใจทุกอย่างแล้ว แลบอกถึงกำหนดที่จะกลับมาดูการต่าง ๆ ในเมืองฝรั่งเศส ก็รับที่จะเป็นธุระให้เจ้าพนักงานต่าง ๆ เขาจัดตามสมควร พุดกันอยู่ประมาณ ๑๕ นาที เกล้า ๖ ก็ลามา

ในวันนี้เจ้าพนักงานกรมท่าเรียกมิสเทอไวร์ไปถามถึงการที่เปรสิเตนทร์รับรองมิสเทอไวร์ก็ได้แจ้งความให้ฟัง ครั้นเวลาเย็นลงหนังสือพิมพ์เต็มพ์ซึ่งเปนอนะไวยวะของคอเวอนเมนต์ ออกข่าวว่าเกล้า ๖ ได้มีโทรเลขทูลเกล้า ๖ ถวายเป็นใจความเช่นนั้น ได้เห็นหนังสือพิมพ์ตกใจเต็มที สงไสวว่าอย่างไรจะหลุดไปได้ ครั้นรุ่งเช้าเมื่อไปขึ้นรถไฟจะมาลอนดอน มิงสิเออโมลากับมองสิเออเซนโอลิบไปส่งที่

สะเตชั่น เกล้า ๆ ได้นัดให้มิสเตอร์ไวท์ไปกระซิบออกตัวเรื่องโทรเลข
 ที่ไปมีในหนังสือพิมพ์ขึ้น จึงได้ความว่า ออฟฟิศกรมทำให้ความไป
 เอง ก็เป็นอันเบาไปได้ มาถึงโตเวเวลล่าบ่าย ๕ โมง พระติฐการ-
 ภักดี ซึ่งได้สั่งให้ข้ามมาก่อน จักรดสนุนมาคอยรับอยู่กับมิสเตอร์ริเชส-
 กงสุล แลมิสเตอร์ออฟตัมมาคอยรับอยู่ด้วย ขึ้นรถไฟมา เวลาทุ่มเศษ
 ถึงสะเตชั่นวิกตอเรีย พระเจ้าลูกเธอทั้ง ๔ พระองค์กับไทยฝรั่งชาย
 หญิงสัก ๓๐ คนไปคอยรับอยู่ที่สะเตชั่นขึ้นรถมากับพระเจ้าลูกเธอถึง
 เลเคชั่น ความปิติของเกล้า ๆ ที่ได้พบพระเจ้าลูกเธอทั้ง ๔ พระองค์
 แลพวกไทยชายหญิงที่อยู่ในลอนดอนเวลานี้เหลือที่จะประมาณถวายได้
 พระเจ้าลูกเธอเป็นหนุ่มตามกันทั้ง ๔ พระองค์ เลี้ยงดินเนอแลสนทนา
 กันอยู่ที่เลเคชั่นจนตึก จึงได้นอน

อนึ่ง หม่อมราชวงศ์กลาง^(๑)ซึ่งหลวงสุรียานุวัตได้โทรเลขไปถึง
 ก็มาทักที่สะเตชั่น แต่ที่จะเอาเป็นเอตคองต่อไปเป็นการขัดข้องอยู่
 ด้วยยังอยู่ในโรงเรียน จะเข้าสอบวิชาอินยิเนียในเดือนหน้า แลยังจะ
 ต้องเรียนอีกปีครึ่งจึงจะรู้ตลอด จะรีบถอนไปเสียก็น่าเสียดาย แลเห็น
 ด้วยเกล้า ๆ ว่า การที่จะไปตามขอตในยุโรป ก็ไม่จำเป็นจะต้องมีเอติ-
 คองจึงตกลงจะให้กลับไปเรียนต่อไป อนึ่ง หม่อมราชวงศ์กลางได้รับ
 สัญญาบัตรเป็นเพียงนายร้อยตรี ตัวเองครางอยู่ว่า เพื่อนกันเขาได้เป็น
 นายร้อยโทหมดแล้ว เกล้า ๆ จึงรับที่จะกราบทูลขอสัญญาบัตรเข้ามา

กำหนดที่จะไปตามเมืองต่าง ๆ ต่อไปนี้ เกล้า ๆ ได้ให้หลวง
 สุรียานุวัตรบอกกับราชทูตฯ เชียโดยคำของเกล้า ๆ ว่า ได้รับพระบรม-
 ราชโองการโดยจำเภาะมาว่า ให้ไปเฝ้าเอมเปอรอรุเซียก่อนที่อื่น จึง

(๑) หม่อมราชวงศ์ สท้าน สนิทวงศ์ ภายหลังเป็นเจ้าพระยาวงศาานุประพัทธ์

ได้คิดว่าจะตรงไปรูเซีย แล้วจึงจะไปเมืองอื่น ๆ ซึ่งจะหนาวเร็วเสีย
 ให้เสด็จราชการในคราวเดียวกัน เมื่อถึงฤดูหนาวจะได้ไปเมืองอิตาลี
 เมืองกริสซึ่งอยู่ฝ่ายซ้าย แล้วกลับไปให้ถึงอินเดียทันเดือนกุมภาพันธ์
 ครั้นเมื่อมาถึงเอเดน ได้รับโทรเลขจากกรุงเทพ ฯ ว่า เอมเปอรอรุเซีย
 จะโปรดให้ไปเมืองรูเซียต่อเดือนพฤษภาคม เพราะฉะนั้น ก็เป็นข้อ
 กับโปรแกรมที่ได้กะไว้แล้ว มีความวิตกอยู่ว่า ถ้าในตอนนั้นยังไม่ได้
 ไปรูเซีย ก็จะมีเวลาว่างเปล่า ไม่มีประโยชน์อันใด แลถ้าไปเมืองรูเซีย
 เมื่อเดือนพฤษภาคมแล้วจะไปเมืองอื่น ๆ ต่อขึ้นไป ก็เป็นฤดูจะถูก
 หนาวไปทุกหนทุกแห่ง จะเป็นความลำบาก แลเกรงจะไม่ทันฤดูที่จะ
 ไปอินเดียในซากลับด้วย เกล้า ๆ ก็ไม่มีความรังเกียจที่จะรออยู่เช่นนั้น
 แต่ว่าถ้าได้อนุญาตของเอมเปรอที่จะไปที่อื่นได้ก่อนเสียในเวลาที่ว่างนี้
 จนกระทั่งถึงเดือนพฤษภาคม เอมเปรอจะโปรดให้เฝ้าเมื่อไร ก็
 รีบไปเมืองรูเซียเมื่อเวลานั้น ทั้งนี้จะเป็นการดีมากด้วยเวลาจะได้เป็น
 ประโยชน์ตามที่ได้กะไว้แต่เดิม ได้รับโทรเลขจากหลวงสุรียานุวัตร
 ว่าได้ไปพบกับราชทูตรูเซียแล้ว รับที่จะโทรเลขไปกราบทูลตามคำ
 แลให้คำรับรองมาว่า ขออย่าได้มีความวิตกว่าเอมเปรอจะทรงรังเกียจ
 อย่างหนึ่งอย่างใดเลย เพราะฉะนั้นจึงได้คิดกะเวลาจะอยู่ดูการต่าง ๆ
 ในเมืองอังกฤษจนถึงต้นเดือนตุลาคม ถ้าในระหว่างนี้จะไปเคนหมาก
 แลสะวิเคนไต้ก็จะไปก่อน ในเดือนตุลาคมจะข้ามไปดูการต่าง ๆ ใน
 เมืองฝรั่งเศสตามที่ได้นัดไว้กับคอเวนเมนต์ศักดิ์ ๒ อาทิตย์ แล้วจะไป
 เมืองเปอลินเวียนาอยู่แห่งละศักดิ์ ๑๐ วัน คอยกว่าจะถึงเวลาไปรูเซีย
 แล้วจะกลับลงอิตาลี ข้ามไปกริส แลบางที่จะไปกอมสะแตมโนเปิล
 ด้วยระยะทางใกล้กันเพียงวัน ๑ กว่า ๆ แลเห็นด้วยเกล้า ฯ ว่า ควร

จะไปดูการต่าง ๆ อย่างแซกที่อยู่อย่างฝรั่งจะเป็นอย่างไรด้วย นอกจาก
เทอก็จะข้ามไปอิหยังบ้าง แล้วจึงจะจับเรือเมล์ไปอินเตียต่อไป

จนเวลาปิดเมล์ จะกราบทุกการอื่น ๆ ต่อเมล์หลังด้วย ใน
ระหว่างนี้ไปโน่นมานี้ไม่มีใครมีเวลาหยุด หาเวลาเขียนจดหมายไม่มีใคร
ได้เลย แลเรื่องราวต่าง ๆ ที่จะกราบบังคมทูลพระกรรณาก็มีมาก
จะกราบบังคมทูลหวัّت ๆ ก็ไม่สมควร ขอพระบารมีเป็นที่พึ่ง เกล้า ๆ
แลบรรดาผู้ที่มาด้วยกัน ด้วยเดชพระบารมีปกเกล้า ๆ มีความสุขสบาย
อยู่ด้วยกัน.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด ฯ

(เช่นพระนาม) ดำรงศรีราชานุภาพ.

รับวันที่ ๗ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ที่ ๑/๑๒๔๐๔

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๕ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาพิพัฒน์โกษา^(๑) ขอพระราชทานกราบทูล
พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์ ทราบฝ่าพระบาท

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวายสำเนาโทร-
เลขพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ มาจากเตนมาร์ก
๒ ฉบับ หนังสือซองมาจากพระยาทิพโก^(๒) ๑ มาจากเอเดน ๑
รวม ๔ ฉบับ เพื่อฝ่าพระบาทจะได้นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายตามเวลา
สมควร.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

พระยาพิพัฒน์โกษา.

(๑) พระยาพิพัฒน์โกษา (สุน์ สัตราภย์) ต่อมาเป็นพระยาอภัยพิพิธ

(๒) พระยาทิพโกษา (โต โชติกเสถียร).

๕๓

พระราชหัตถเลขา

โทรเลขนั้น เหนกรรมคำรงค์จะหมายให้ตอบกระมัง จึงทำ ๒ ฉบับ.

(สำเนา) ที่ ๑๒๓๔๕ (วันที่ ๕ พฤศจิกายน ๑๑๐)

คำแปลโทรเลข มีมาแต่กรุงโคเปนเฮเกน

ถึงกรุงเทพฯ เป็นคำโทรเลข ๑๑ คำ

บอกมาแต่วันที่ ๔ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๐ เวลา ๑ ยาม
กับ ๓๐ นาที ได้รับที่กรุงเทพฯ วันที่ ๕ พฤศจิกายน
เวลา ๓ โมงเช้า กับ ๑๕ นาที.

มาถึงเวลาเย็นวันอังคาร จะไปกรุงเบอลินวันศุกร์.

(เซ็น) ดำรงค์ราชานุภาพ.

(สำเนา) ที่ ๑๒๓๕๙

(วันที่ ๕ พฤศจิกายน ๑๑๐)

คำแปลโทรเลข มีมาแต่กรุงโคเปนเฮเกน

ถึงกรุงเทพฯ เป็นคำโทรเลข ๒๑ คำ

บอกมาแต่วันที่ ๓ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๐ เวลา ๒ ยาม
กับ ๔๐ นาที ได้รับที่กรุงเทพฯ วันที่ ๔ พฤศจิกายน ๑๑๐
เวลา ๕ โมงเช้า สามสิบนาที.

ตัวเองแลพระองค์จึระ เกราน์ปรินซ์ กับเจ้านายได้
รับรองโดยอย่างแข็งแรงยิ่ง จะไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินที่เมือง
สือวาเตีย.

(เซน) ดำรงราชานุภาพ.

กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ
 ด้วยพระยาพิพัฒน์โกษา มีหนังสือที่ ๑/๑๒๔๐๔ สังกำโทรเลขพระเจ้า
 น้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ซึ่งมีมาจากเคนมาก ๒ ฉบับ
 กับหนังสือพระยาพิพัฒน์โกษาฉบับหนึ่งมาเกล้ากระหม่อมได้นำขึ้น
 ทูลเกล้าฯ ถวาย ความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระบรม
 ราชโองการโปรดเกล้าฯ ว่า โทรเลขที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
 ดำรงราชานุภาพ มีมานั้น จะหมายให้มีตอบกระมัง จึงมีมาเปนสอง
 ฉบับ ให้ทรงพระดำริห์ดู หนังสือพระยาพิพัฒน์โกษานั้น มีมาทูลเกล้าฯ
 ถวาย เปนรายงานที่ได้ไปดูการถลุงแร่ของสเตรตเทรตดิงกัมปนี โปรด
 เกล้าฯ ว่า ถ้าพระยาพิพัฒน์โกษาไม่ได้มีมาถวายฝ่าพระบาทด้วยแล้ว ให้
 ส่งไปถวายฝ่าพระบาทเพื่อได้ทรงทราบความเหล่านั้น เกล้ากระหม่อม
 จึงคัดสำเนาส่งไปถวายด้วยแล้ว.

รับวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน รตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวาย สำนั
โทรเลขที่ได้รับจากกรมตำรวจวันขึ้นฉบับ ๑ ที่ข้าพระพุทธเจ้าจะมีไป
พ่วงขึ้นเข้า ฉบับ ๑.

ท้าววงษ์โรประการ

ขอเดชะ

รับวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวาย

สำเนาหนังสือที่มีไปมากับราชทูตเยอรมัน ในเรื่องการรับรอง
กรมหมื่นดำรงในกรุงเยอรมนี ตามที่กรมดำรงมีโทรเลขขอมานัน^๕สอง
ฉบับ กับทั้งคำแปลด้วย.

ท้าวรวงษ์โรประการ

ขอเดชะ.

คำแปล ที่ ๑๒๙๓๒

รับวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๑๑๐

กรุงเทพ ฯ

วันที่ ๑๔ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

มิตเตอแคมเปอแมนต์ ทูลมายังพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง
เทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ

ด้วยข้าพเจ้าขอพระเดชพระคุณได้โปรดนำความของข้าพเจ้าขึ้น
กราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ว่าขอพระเดช
พระคุณที่ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ มีพระบรมราชโองการมา
ในหนังสือของพระเดชพระคุณซึ่งลงวันเมื่อวานนี้

ถ้าพระเดชพระคุณได้ทรงมีความยินดีที่ได้รับพระบรมราชโอง-
การในการเรื่องนี้ ข้าพเจ้าก็มีส่วนยินดีด้วย แลข้าพเจ้าหวังใจว่า
ทางพระราชไมตรีอันสนิทซึ่งมีอยู่ในระหว่างสองพระนครนี้ ก็สม
พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระองค์
จะเป็นที่สำแดงให้เห็นได้ว่า คงจะถาวรยืนยาวไปนาน

แลได้ทราบว่าพระเดชพระคุณมีพระประสงค์เหมือนกันกับข้าพ-
เจ้า ในโอกาสนี้ ข้าพเจ้าขอทูลให้พระเดชพระคุณทรงทราบเป็นแน่ว่า
ข้าพเจ้าจะอุสาหรักษาทางไมตรีไว้มิให้เสื่อมหมองในระหว่างพระเดช
พระคุณกับข้าพเจ้า ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้รับตำแหน่งเป็นราชทูตอยู่ใน
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ข้าพเจ้าจะคิดเห็นว่า เป็นการยินดีของข้าพเจ้าที่จะนำพระบรม
ราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขึ้นกราบบังคมทูลพระ
กรุณาแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าแอมเปรอแลแอมเปรส กับทั้งจะนำ
ความไปเรียนต่อชาลสเลอซ์ที่กรุงเยอรมัน.

คำแปล ที่ ๑๒๘๖๒

ศาลาว่าการต่างประเทศ ณ กรุงเพท ฯ

วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๐

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดี
ว่าการต่างประเทศ แจ้งความมายัง มิสเตอร์ แกมเปอแมนต์

ด้วยข้าพเจ้าเชื่อว่าจะทำดีไม่ได้กว่าที่ส่งสำเนาหนังสือโทรเลข
ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ได้รับแต่พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ซึ่งว่าด้วยการที่ในสำนักนี้กรุงเยอรมันได้
รับรองนั้น มีพระบรมราชโองการให้ข้าพเจ้าแสดงความขอบใจมา
ยังท่าน ให้ท่านนำความให้พระเจ้ากรุงเยอรมันแลคอเวอนแมนต์
เยอรมันต์ทราบ ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามมีพระราช-
หฤทัยยินดี แลขอบพระทัยแก่พระเจ้ากรุงเยอรมันที่ได้รับรอง
ราชทูตสยามทั้งนั้น แลพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงเห็น
ในการที่ได้รับรองราชทูตสยามนั้น สะเหมือนหนึ่งเป็นสำคัญใหม่ใน
ทางพระราชไมตรีที่กรุงเยอรมันมีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน
สยาม แลคอเวอนแมนต์จงเจริญถาวรยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

สำเนา ที่ ๑๓๐๔๗

รับวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๑๑๐

วันที่ ๑๖ ตุลาคม คก ๑๑๐^{๒๔}

กราบทูลทรงทราบฝ่าพระบาท

เมื่อเวลาวานนี้^๕ได้ไปพบ ลอดซอนเบอร์ที่ออฟฟิศกรมท่า เมื่อ
สนทนาปราศรัยกันตามธรรมดาแลเกล้าได้ชอบใจเคาเวอเมนต์อังกฤษ
ที่ได้รับรองแลจัดการให้ได้เผ้ากวิน เสร็จแล้วได้พูดกันต่อไปถึง^๕นี้ว่า
ถึงเกล้าไม่มีราชการอันใดเกี่ยวข้องแก่อลิติกที่มาในคราวนี้ อาจ
แสดงรับรองแก่มอดซอนเบอร์ได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ย่อมมีพระไทยปราถนาในทางพระราชไมตรีอันสนิทแก่ประเทศอังกฤษ
อยู่เป็นนิต อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เป็นพระราชธุระ
สังเกตการที่เกี่ยวข้องแก่ต่างประเทศ ซึ่งลอดซอนเบอร์ได้แนะนำ
อำนวยการอยู่เสมอ ได้มีพระราชดำรัสสรรเสริญอัธยาไศรยของลอด-
ซอนเบอร์อยู่เนือง ๆ ลอดซอนเบอร์ตอบแสดงความยินดีที่ได้ทราบ
ความนั้น อนึ่งเกล้าฯ ได้บอกว่า เกล้าฯ มีความเสียใจที่จะหมายว่า
ลอดซอนเบอร์จะได้ไปทางเมืองไทยเหนจะไม่ได้ เพราะที่ไหนชาว
เมืองอังกฤษจะยอมให้ลอดซอนเบอร์ไปเที่ยว แต่พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวตั้งพระราชหฤทัยว่า อีกสักสี่ห้าปีจะโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราช เสด็จมาประภาสในประเทศยุโรปสักครั้งหนึ่ง
เกล้าฯ หวังใจว่าเวลาเสด็จมาที่เมืองอังกฤษคงจะได้ทรงรู้จักคุ้นเคยกับ
ลอดซอนเบอร์ในเวลานั้น ลอดซอนเบอร์ตอบว่า ถ้าสมเด็จพระบรม
โอรสาธิราชเสด็จออกมาถึงเมืองอังกฤษ คงจะได้รับความรับรองอันดี
แต่หวังใจว่าคงจะไม่เสด็จมาในฤดูซึ่งไม่มีใครอยู่อย่างเช่นเกล้าฯ มา^๕

เกล้า ฯ รับว่าคงจะจัดการให้เสด็จในฤดูที่สมควร อนึ่ง เกล้า ฯ ได้บอกกับลอคซอนเบอร์ว่าเกล้า ฯ ออกมาคราวนี้ นอกจากราชการถวายตราเกล้า ฯ มีความประสงค์ที่จะศึกษาขนบธรรมเนียมต่าง ๆ คือการเรื่องศึกษาเป็นต้น หวังใจว่าลอคซอนเบอร์คงจะได้ทราบอยู่แล้ว แลบัดนี้พระเจ้าลูกเธอของพระเจ้าอยู่หัว ก็มาเล่าเรียนอยู่ในเมืองอังกฤษสามพระองค์ เสียหายที่เกล้า ฯ ไม่มีเวลาพอที่จะได้พามาให้คุ้นเคยกับลอคซอนเบอร์ด้วย แต่หวังใจว่าถึงเมื่อเกล้า ฯ ไปแล้ว คงจะมีโอกาสได้พบปะกับลอคซอนเบอร์ภายหลัง (เรื่องนี้เวอนี^(๑) ขอให้พูด เพราะแกคิดจะพาให้รู้จักในเวลาโอกาสมีต่อไปข้างหน้า) ลอคซอนเบอร์ยินดีแลได้ถามถึงการที่ทรงเล่าเรียนแลที่ประทับอยู่ของพระเจ้าลูกเธอด้วย อนึ่ง เกล้า ฯ ได้พูดต่อไปว่า ถ้าว่าลอคซอนเบอร์จะอนุญาตให้รับกว้นได้อีกนอกจากที่ได้รับรองมาแล้วเกล้า ฯ อยากจะขอให้ช่วยชักนำให้รู้จักกับผู้ปกครองเมืองอียิป กับเมืองอินเดีย ซึ่งเกล้า ฯ คิดอยากจะแวะไปในเวลาว่างกลับด้วย ที่เมืองอียิปนั้นอยากจะไปดูผลความอุสาหของลอคซอนเบอร์ เพราะได้ทราบอยู่แล้ว เมืองนั้นเกือบจะล่มจมแล้ว ลอคซอนเบอร์คิดอ่านกู้ขึ้นเขว่าเดี๋ยวนี้เจริญรุ่งเรืองมาก ลอคซอนเบอร์รับว่าจะจัดได้ทุกอย่าง เพราะเปอร์เอวลิณแบลิ่งเป็นผู้เอาใจใส่กับราชการมาก ได้ทำการให้เจริญรุ่งเรืองหลายอย่าง คงจะรับรองโดยเรียบร้อย ถึงเกลิบก็คงจะยินดีที่จะรับรองแลกล่าวต่อไปว่า เมืองอียิปนี้จัดการให้เจริญยาก ด้วยมีพวกแขกที่มีกำลังคอยหาช่องประทุษร้ายอยู่ที่ปลายแดนเสมอ หวังใจว่าการที่จัดอยู่ในเมืองไทย ความลำบากจะไม่มีเช่นอียิป เกล้า ฯ ตอบว่า หวังใจจะไม่มีเช่นนั้นเลย เพราะลอค

(๑) ม. เวอนีเฟน เลขานุการทูตไทย กรุงลอนดอน

ซอนเบอร์เองอยู่ข้างหนึ่ง แลฝรั่งเศษอยู่ข้างหนึ่ง เกล้าฯ หวังใจว่า
ทั้งลอคซอนเบอร์แลฝรั่งเศษจะไม่ร้ายกาจเหมือนอย่างกับแขก ซึ่งอยู่
ต่อเขตแดนอียิป พุดเช่นนั้นหัวเราะกัน แล้วลอคซอนเบอร์ตอบว่า
ลอคซอนเบอร์ตั้งใจจะรักษาทางพระราชไมตรี แลอยากจะให้เมือง
ไทยรุ่งเรืองเจริญอยู่เสมอมิได้คิดอย่างอื่น เกล้าฯ ตอบว่า เหนื่อย
แล้วตามที่ได้อ่านสปีศของลอคซอนเบอร์ ตอบลอคแลมมิงตัน ใน
เฮาซออฟลอคคงจะเป็นความยินดีของไทยที่ได้ยินเป็นอันมาก ลอค-
ซอนเบอร์ตอบว่า ที่พุดนั้นกล่าวด้วยใจจริงแท้ ๆ ส่วนการที่จะไป
อินเดียกับที่จะชักนำให้เหมือนกัน พุดกันพอสมควรแล้วเมื่อจะมาลา
เกล้าฯ ได้บอกว่า ฝ่ายพระบาทฟากคอมปริเมนต์ให้เกล้าฯ มาพระราช
ทานแก่ลอคซอนเบอร์ด้วย การที่ได้พุดจากกันเท่านั้น

เรื่องเรือพระที่นั่งเกล้าฯ พระยาชลยุทธได้ตีโทรเลขโต้ตอบ
หลายใบ เกรงจะช่นเคื่องฝ่ายพระบาทเป็นมั่นคง จึงบอกกราบทูล
ชี้แจงด้วยจดหมายฉบับนี้ เรือพระที่นั่งเดิมคิดอย่างเป็เรือยอต ครั้น
มาคิดแบบที่นี้เห็นว่าถ้าต่อเป็นเรือยอต ส่วนซึ่งอยู่ใต้น้ำต้องมากกว่า
ส่วนบน เช่นรูปเรือเวสาลีเป็นตัวอย่าง ถ้าจะทำให้กินน้ำตื้น เรือ
คงจะต้องเปลี่ยนน้ำมาก ถ้าจะทำให้สูงน้ำก็จะโงนแลจะทำให้ไม่เป็นที่
ไว้วางใจได้ในทะเลใหญ่ ถ้าทำให้เปลี่ยนน้ำก็จะไม่ทรงพระสบายแลมี
ที่น้อยเป็นธรรมดา จึงคิดแก้เป็นรูปกรเซอร์ซึ่งเห็นว่าแก้ไขความ
ขัดข้องทั้งปวงนั้นได้หมดสิ้น ใช่แต่เท่านั้น เห็นว่าการที่ต่อเรือ
พระที่นั่งเป็นเรือรบได้ด้วย ยังเป็นพระเกียรติยศอีกส่วนหนึ่ง ซึ่ง
จะได้ปรากฏว่า แม้แต่จะทรงพระกรุณาโปรดให้สร้างเรือพระที่นั่ง ก็
ยังมีพระราชประสงค์ซึ่งจะให้ใช้การรักษาบ้านเมืองได้ด้วยชนนี้ เมื่อเรือ

พระที่นั่งทำเป็นรูปเรือกรูเซอร์^(๑) ที่จะไม่มีปืนก็ไม่ได้เป็นธรรมดา
การเรียงปืนนั้นเป็นปืนอย่างยิงเร็ว ๑๔ กระบอก เพราะฉะนั้นคงจะ
ทรงพระตำริหเห็นได้ว่า ถ้ามีเรือเช่นนั้นแลมีปืนเช่นนั้น คงเรียกว่า
มีเรืออย่างดีได้ลำหนึ่ง การเรียงนี้พระอาญาไม่พินเกล้า ฯ เกล้า ฯ
ก็ไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องอันใดด้วย แต่เห็นว่าถ้าทำไปเป็นรูปยอตคงจะ
ไม่โปรด ถ้าทำไปเป็นรูปกรูเซอร์ไม่มีปืน กระทรวงยุทธนาธิการ
แลกรมทหารเรือคงจะเสียใจเมื่อภายหลังเป็นมั่นคง เวลา^๕นั้นความ
เห็นท่านทั้งสองตำแหน่งนั้นจะอย่างไรก็ไม่ทราบ เพราะมาไกลกัน
เช่นนั้นยากเป็นที่สุดที่จะประมาณ

เกล้า ฯ จะออกจากลอนดอนไปปารีสเวลาพຼ່ງนี้ ในระหว่างที่
อยู่ในลอนดอนนี้ได้ดูการแลได้ปฏิบัติการต่าง ๆ โดยหวังใจว่าคงจะ
ไม่มีการเสื่อมเสียพระเกียรติยศในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตลอด
ออกไปได้เมืองหนึ่ง หวังใจว่าฝ่าพระบาทคงจะมีความสุขสบายดีอยู่.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

(เช่นพระนาม) ดำรงคราษานุภาพ.

(๑) เรือพระที่นั่งมหาจักรี (ลำที่ ๑)

(สำเนา) ที่ ๑๓๓๓๓

รับวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๐

ปารีส

ที่ ๑๙ ตุลาคม ๑๑๐

กราบทูลใต้ทรงทราบฝ่าพระบาท

จดหมายฉบับนี้ตั้งใจจะกราบทูลเฉพาะเรื่องการเล่าเรียนของ
พระเจ้าลูกเธอทั้ง ๔ พระองค์ ซึ่งเป็นราชการอย่าง ๑ ซึ่งโปรดเกล้าฯ
ให้เกล้าฯ มาตรวจตรา แต่ยังมีเวลาจะกราบทูลได้ถ้วนถี่ก่อนนี้ไม่

แต่เริ่มต้นขอกราบทูลข่าวดีซึ่งได้ทราบเป็นการเล่าลือ (แต่
งามข้างจะจริง) คือดูเหมือนคอนเวนเมนต์ฝรั่งเศสจะฝากตราแคเรน
ครอสลิเบนเคอออเนอ ไปถวายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชในรวุ่น
ในว่าเป็นการตกลงแล้ว ที่จริงควรเกล้าฯ จะรอฟังให้แน่วแน่ขึ้นอีก
สักหน่อย แต่ความยินดีทำให้เว้นเสียได้ เพราะฉะนั้นขอให้พ้นจาก
ความรับผิดชอบที่กราบทูลเรื่องนี้ แต่ขอให้ไว้พระทัยอีกชั้น ๑ ว่า
ถ้าอย่างใดที่เกล้าฯ จะเชื่อว่าให้เป็นการตกลงได้ คงจะไม่เว้นเสียเป็น
อันขาด แลข่าวเล่าลือนี้ได้ทราบมาแต่ฟอเรนออฟฟิศเองมิใช่ที่อื่น

เรื่องการเล่าเรียนของพระเจ้าลูกเธอทั้ง ๔ พระองค์ก็ศึกษาการตามที่
ตกลงไว้เดิมจะเข้าสอบดิกรีในทางหิสตอรี ในทางนี้มีเอโคโนมี แล
อินเตอเนตชอนแนลลอคด้วย ถ้าไล่ได้แล้วเรียนอีกปี ๑ ก็เข้ามาได้ด้วย
อีก พิจารณาดูไม่เป็นการเรียนแต่พงษาวดารอย่างเดียว แลอีก
ประการ ๑ พระไทยท่านก็รัก (ที่เป็นสำคัญ) แลได้เรียนมาแล้ว จึง
เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า คงให้ท่านเรียนไปจะดีกว่าเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น

ส่วนพระองค์ระพีนั้น เป็นการตกลงกันที่จะเข้าไครส์เซิชแลเรียนทาง
จะเข้าษาแล้ว ก็เห็นเป็นดีกว่าอย่างอื่น

พระองค์ประวิชนั้น เกรงในความสามารถ จะหมายเอาเร็วแรง
นักไม่ได้ (นี่เป็นความเหินตกลงกันมาก) จึงเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ถ้า
ทรงเรียนในภาษาต่างประเทศ คืออังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ในทาง
ที่จะเป็นราชเลขานุการเห็นจะได้ราชการมาก พระองค์ท่านก็รัก การที่
จะเรียน เห็นว่าควรจะเรียนภาษาอังกฤษในเมืองอังกฤษอีกสักปี ๑
แล้วค่อยมาเรียนฝรั่งเศสที่ปารีส ไปอยู่เรียนเยอรมันที่เบอลิน แล้วจึง
เสด็จกลับ จะเป็นการดี เพราะจะเรียนได้เร็วและได้รู้จักคุ้นเคยกับ
ผู้คนแลธรรมเนียมโซโซเอตีทุกเมือง

ส่วนพระองค์จิระนั้น เกล้าฯ ได้ไปเที่ยวตรวจตราใต้สวนเอง
เห็นว่าอย่างอื่นจะดีกว่าไปเคนมากตามพระราชประสงค์ไม่มี พวก
ลิเคชั่นที่อังกฤษ เช่นเวอนี่เป็นต้น ไม่เห็นด้วย เป็นธรรมดาที่ไม่เห็น
แห่งใดในโลกจะดีเท่าอังกฤษ แลก็เห็นด้วยเจตนาอันดี แต่ที่จริง
ประโยชน์ที่จะได้จากเคนมากดีกว่ามาก เกล้าฯ ได้สอดผนึกจดหมาย
ของหม่อมราชวงศ์กลางมาถวายอธิบายแทนก็จะทรงพระดำริห์เห็นได้
จึงได้พาพระองค์จิระค้ำมาด้วยทีเดียว เมื่อเกล้าฯ ไปลาเปรสิเดน
จะพาไปให้รู้จักไว้ด้วย เพราะการที่จะไปเรียนที่เคนมาก พวกรัสเซีย
เป็นปาปะมุติของฝรั่งเศสในเวลานี้คงไม่รังเกียจ แลจะได้บอกเปร-
สิเดนเรื่องที่พระองค์ประวิชจะค้ำมาประทับอยู่เรียนภาษาฝรั่งเศสด้วย
เวลามา ถ้ามีพระราชหัตถ์นำมาก็ปลื้มเก็บบตา

ฝอยซึ่งจะต้องกราบทูลอธิบายในความซึ่งเห็นควรจะตกลงใน
การเล่าเรียนของพระเจ้าลูกเธอมีกว่า ๘ ข้อ กว่าจะตกลงได้เป็นการ

ลำบากประคักประคืดเป็นอย่างยิ่ง ต้องปฤกษาหาฤกษ์กับเวณี่
เป็นต้น เป็นการใหญ่หลายวัน

ข้อ ๑ ในการปฏิบัติของพระองค์กิตติยาภรณ์ แลพระองค์ระพี
ที่ออกสฟอด เขาเล่นหัวกันในเวลาว่างเรียนเป็นการคฤกครั้นแลจำเป็น
ก็ว่าได้ ว่าจะต้องเล่นอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเกล้า ฯ ไปออกสฟอด
โยเวตกก็รางออกแอดว่า แกลยาก็จะให้พระองค์กิตติยาภรณ์คบหากับ
เพื่อนนักเรียนที่ดี ๆ แต่ท่านหลบ ๆ เลียง ๆ เสีย มักจะชอบอยู่แต่ใน
ห้อง หาเล่นหัวอย่างนักเรียนอื่นไม่ เป็นการยากที่จะให้นักเรียนมา
คบหาเช่นนี้เป็นต้น พระองค์ระพีจะเข้าไป ความข้อนั้นคงตลอดถึงกัน
การที่เล่นเรือแลเล่นเกมต่าง ๆ ท่านไม่โปรด (ที่จริงก็ไม่น่าชอบ) แต่
เหนมียู่ทาง ๑ คือขี่ม้า ซึ่งจะลุ่มให้ลงรอยได้ตลอด คือเป็นการ
เล่นเหมือนกัน เล่นมีประโยชน์ แลพระองค์ท่านก็ชอบ (แต่มิใช่
จะกระโดดข้ามรั้วไล่หมาจึงจอก) ไปพักที่บ้านโน้น แฟมะลินี่ มี
เป็นธรรมดา เป็นช่องที่ได้ศึกษาลักษณโซไซเอตีฝรั่งอย่าง ๑ ศึกษา
ที่จะรักษาตัวเอง คืออยู่แลไปมาด้วยปราศจากบริวานได้โดยง่าย
อีกอย่าง ๑ หนึ่งที่รู้จกกับใคร ๆ ด้วยอีกอย่างหนึ่ง เมื่อจะว่าโดยย่อ
เรียนวิชาเปล่าฝ่าย ๑ เรียนวิชาแลโซไซเอตีด้วยอีกฝ่าย ๑ จึงกลับ
คิดเห็นเอียงมาทางนี้ แต่จะควรประการใดแล้วแต่จะโปรด

แลเรื่องพระองค์ประวิชที่จะเข้ามาเรียนภาษาฝรั่งเศสนั้น เมื่อ
วานขึ้นนี้ ม. คอนสตองมา เกล้า ฯ พาพระองค์จระให้รู้จกแล้วบอกว่า
ทรงพระราชดำริห์จะให้พระองค์ประวิชเข้ามาเรียนภาษาฝรั่งเศสในปี
หน้า แลเพื่อจะให้ศึกษาขนบธรรมเนียมฝรั่งเศสแลได้รู้จกคุ้นเคย
กับผู้มีบัณฑิตักฝ่ายฝรั่งเศสไว้ด้วย เมื่อเวลาเสด็จกลับเข้าไปรับราชการ

จะได้กราบบังคมทูลการที่ไ้รู้เห็นไปให้เข้าพระราชหฤไทยได้โดยง่าย
ม. กอนสตองยินดี แลตอบรับรองว่า ฝรั่งเศสคงจะเป็นธุระรับรอง
พระเจ้าลูกเธอเป็นอย่างดี อย่าให้สงสัยเลย

การที่จัดแยกกันตั้งกราบทูลมาทั้งปวงนี้ การเงินจะต้องเพิ่มเติม
ขึ้นอีก ถึงเดือนกุมภาพันธ์แล้ว ลองกะดูกับหลวงวิจิตร เดือน
ใช้ราว ๒๐๐๐ ปอนด์ จะต้องขึ้นอีกสัก ๑๕๐๐ ปอนด์ เป็นอย่างมาก
จะพอได้ทั้งเรื่องบ้าน แลฮอลิเดแลมัลลาเบจเสร็จทั้ง ๔ พระองค์
(พระองค์จิระอยากจะให้หลวงวิจิตรคงจัดการเงินของท่านต่อไปด้วย)

การตามทีคิดเห็นแลกราบทูลมานี้ เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า พระเจ้า
ลูกเธอทั้ง ๔ พระองค์ คงจะได้ความรู้ที่ดีแลวิชาที่ดี ไม่มีสิ่งซึ่งจะพึง
เสียพระราชหฤไทยได้ในภายหลังเลย

แต่จำเป็นต้องกราบทูล ว่าการเป็นธุระดูแลที่ลอนดอนเกล้า ๆ
ยังไม่พอใจด้วยการอยู่ในมือหลวงวิจิตรทั้งสิ้นแต่ผู้เดียว หลวงวิจิตร
เป็นผู้มีใจเอื้อเฟื้อแลจงรักภักดีอย่างยิ่งก็จริง แต่ขัดข้องทางความรู้
แลความชำนาญการในเมืองอังกฤษ ข้างมิสเทอวอนนี่เป็นผู้ชำนาญ
ชำนาญ แต่ไม่มีอินพลวนส์ในพระเจ้าลูกเธอฤาในการนั้น แม้แต่วอนนี่
กับหลวงวิจิตร จึงเห็นพร้อมกันว่า ควรจะโปรดอนุญาตให้มีมาเลี้ยง
ไว้ออกสฟอดสักพระองค์ละมัว จะต้องขึ้นเงินอีกบ้างเล็กน้อย

ข้อ ๒ เมื่อพระเจ้าลูกเธอแยกกันแล้ว ว่าที่จริงบ้านก็ไม่ควร
จะมีไว้ แต่เห็นกันว่าเวลาฮอลิเดถึงปีละ ๖ เดือนจะไม่มีที่ประทับอยู่
ในเวลานั้น อีกประการ ๑ ถ้าเวลาฮอลิเดได้เสด็จมาประทับอยู่ด้วย
กัน เห็นจะเป็นการเจริญความสามัคคี แต่ที่จะไปประทับที่เลเคชั่น

เหนงันว่าไม่ควร เพราะความปฏิบัติในพวกผู้น้อยอยู่ที่เลเคชั่นจะ
ไว้ใจว่าดีเสมอ จะไม่ชักนำไปอย่างไรบ้างว่าไม่ได้ ถ้าจะมีบ้านไว้ก็
จะต้องใช้เงินเปลืองขึ้น เรื่องนี้เป็นจนด้วยเกล้าฯ ต้องขอรับประทาน
พระวินิจฉัย

ข้อ ๓ เป็นความเห็นของเกล้าเอง เหนว่า ถ้าฮอลิเดยาว คือ
สองเวเคชั่น ควรจะโปรดให้เสด็จไปเที่ยวในคอนติเนนต์บ้าง เหนว่า
ดีกว่าไปอยู่ตามชายทะเลมาก เพราะที่จะได้เล่าเรียนรู้เห็นแลชักซ่อม
ภาษาต่างประเทศอื่น ข้อนี้จะต้องเพิ่มเงินอีกไม่กี่มากน้อย

ข้อ ๔ พระองค์ประวิชาด้วยที่อยู่ยังเปล่าเปลี่ยวอยู่พระองค์
เดียว เวนนี้เหนว่าจะให้เสด็จไปอยู่ในแฟมมะลี พวกผู้ดีแห่งใด
แห่ง ๑ คงจะหาได้ เพื่อเขาจะได้ชักนำให้รู้จักคุ้นเคยกับพวก upper-
tens ได้ดีกว่าที่จะประทับอยู่บ้านไปรเวศแต่พระองค์เดียว การนี้จะ
ควรประการใด ต้องขอรับประทานพระวินิจฉัย

การเรื่องคบค้าสมาคมกับใคร ๆ เป็นการจำเป็นฤาไม่จำเป็น
ข้อนี้ฝ่าพระบาทคงจะทรงจำได้ว่าได้เถียงกันหลายคราว เกล้าฯ อยู่
ข้างเหนจะไม่จำเป็นมาเสมอ เพราะประโยชน์ที่กล่าวอ้างให้เข้าใจได้
ก็ว่าเพียงที่จะรู้จักกับหลอดอะไร ๆ ได้เท่านั้น เกล้าฯ ไม่เหนด้วย
เพราะเหนจะรู้จักกับหลอดอะไรแล้วกลับไปทำการทางกรุงเทพ ฯ จะ
เป็นประโยชน์อะไร แต่ครั้นได้ออกมาถึงยุโรป ได้พบปะผู้คน สังเกตดู
เหนประโยชน์อย่างอื่นออกไปอีก ๒ อย่าง คืออย่างที ๑ เหนว่ากิริยา
อาการฝรั่งทั้งอัทยาไศรยเป็นคลาสแท้ พวกเฟสคลาสกับสะกันคลาส

อาจผิดกันได้มากๆ การที่ได้คบค้าสมาคมเป็นการได้ศึกษากิริยาอาการ
 อีกอย่าง ๑ ยังอีกอย่าง ๑ ถ้าได้คบหาการที่เขาเชื่อเชิญไปค้างเอง
 ก็จะพูดให้เข้าใจกันโดยละเอียดได้โดยยาก ย่อมมักเกิดความเข้าใจกัน
 ผิดเนื่อง ๆ มีที่แก้อยู่ทางเดียวก็ทกราบทูลเข้าไปให้ฝ่าพระบาททรง
 ตัดสิน ไม่ใคร่มีที่จะปรึกษาให้ตกลงกันได้ มิศเตอวิลเลียมส์ผู้เป็น
 อาจารย์ก็เจ๊วจ เพราะอย่างนี้ เมื่อเกล้าฯ ออกมาถึง พบหลวงวิจิตร
 เป็นผู้แบกของหนัก ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรให้ลุล่วง มิศเตอว์เวอนี้ก็
 ห้างเหิน ว่าไม่ได้รับอนุญาตให้เป็นธุระเป็นต้น เกล้าฯ ได้ไต่ถามว่า
 ทำไมจึงไม่ชักนำให้พระเจ้าลูกเธอรู้จักกับใคร ๆ บ้าง แกตอบว่าได้
 ทราบว่า คุณเหมือนพระราชประสงค์จะให้ช่อนอยู่ เข้าใจอย่างนี้ จึง
 มิได้ชักนำ เกล้าฯ ได้ชี้แจงว่า พระราชประสงค์เป็นแต่มิให้กระทำสง่า
 อ้าโถงอย่างเจ้าเท่านั้น มิใช่จะปิดบัง ไม่ใคร่รู้ว่าเจ้า เพราะฉะนั้น
 การที่จะได้ทรงรู้จักคุ้นเคยกับใคร ๆ แลได้ทรงศึกษาขนบธรรมเนียม
 ไซไซเอตี เกล้าฯ ไม่เข้าใจว่าจะเป็นการผิดพระกระแสเลย ก็เป็น
 ตกลงกันที่จะจัดต่อไป จึงได้ตั้งต้นที่หลอดชอลสเบอรี ตั้งได้กราบทูล
 ไปในรายงานฉบับก่อน การเป็นเช่นนั้น กราบทูลขอเป็นตัวอย่าง เห็น
 ด้วยเกล้าฯ ว่า ถ้าไม่มีใครเป็นผู้ชักนำทำความเข้าใจในพระราชดำริห์
 แลพระประสงค์ของฝ่าพระบาทให้เข้าใจกันตลอดแล้ว คงจะไม่ใคร่
 เรียบร้อย เกล้าฯ เห็นว่า ถ้าโปรดให้ทูตรับผิดรับชอบด้วยจะเป็นการดี
 ด้วยเป็นคนกลาง เหนือทั้งเวอนี้แลหลวงวิจิตร คงจะเรียกปรึกษา
 หาฤกษ์กันได้เสมอ แต่จะควรประการใดแล้วแต่จะโปรด

การเรื่องนี้ จะทรงพระดำริห์เห็นสมควรจะจัดอย่างไร ขอได้โปรดมีรับสั่งแก่ทูตฯ ผู้ใดที่จะจัดการที่เดียว เพราะเกล้า ฯ ออกจากลอนดอนมาแล้ว

ส่วนพระองค์จิระนั้น เกล้า ฯ คงจะจัดการที่จะให้ไปอยู่ที่เดนมาร์กตามพระราชประสงค์ให้ตลอด.

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะโปรด
(เช่นพระนาม) ดำรงคราษานุภาพ

จดหมายนี้เขียนโดยรีบ อธิบายไม่ได้ชัดเจนพอปราณนาขอพระบารมีเป็นที่พึ่ง.

ด.ร.

(สำเนา) ที่ ๑๓๓๓๔

รับวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๐^{๒๔}

๑๘ Rosendalsvej

Copenhagen ๑๒ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๐

ทูลมายัง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาภาพ ได้ทรงทราบด้วย

เมื่อวานนี้ เกล้ากระหม่อมได้ไปนั่งโต๊ะที่วัง Fredensburg แต่
เป็นโต๊ะอย่างท่ามดา ครีอกคนที่เชิญไปนั้น มีแต่ท่านราชทูตฯ^{๒๕} เชีย
กับพวกที่ลิเกเซน เกล้ากระหม่อมกับพ่อพิน^(๑) เกล้ากระหม่อมได้
สืบถามว่าซาจะเสด็จกลับเมื่อไรก็ไม่มีใครทราบแน่ แต่ประมาณกัน
ว่าในปลายเดือนนี้ แต่เกล้ากระหม่อมได้ยินข่าวว่า พระเจ้าแผ่นดิน
เดนมาร์กกับสมเด็จพระนาง จะเสด็จเมืองบีเตอร์สเบิร์กในเร็ว ๆ นี้^{๒๖}
ถ้าจะเสด็จแล้ว เหนจะเสด็จตามพระเจ้ารุเซียไปที่เดียว เพราะเกล้า
กระหม่อมคิดว่า ถ้าเสด็จคงจะเสด็จในการซิลเวอร์เอกติงของซากับ
ซาโนนา การนี้จะมีในเดือนพฤษภาคมที่๙ การนี้เกล้ากระหม่อมก็ได้
สืบดูเหมือนกัน แต่ไม่มีใครรู้แน่ เมื่อเวลานั่งโต๊ะนั้น เกล้ากระหม่อม
ได้นั่งระหว่างท่านปรินเซสวินโตเรียวนเวลแลข้างขวา เกล้ากระหม่อม
นั้นนั่งเกาเทศคนหนึ่ง เป็นผู้สำเร็จราชการของสมเด็จพระนางเมืองนี้^{๒๗}
ท่านพระองค์วิกโตเรียนั้น ช่างพูดอย่างที่สุด จนเกล้ากระหม่อม
ไม่มีเวลาจะรับประทาน เกล้ากระหม่อมเสียดาย ด้วยสืบถามท่านว่า มี
ลูกโคงๆเปล่า เพราะท่านได้เล่าการที่ได้ไปดื่มน้ำเวลเอกซะหิบีเชอญ
ให้เกล้ากระหม่อมฟัง เมื่อเวลารับประทานอยู่นั้นท่านพระองค์ยกยอ

ออฟกริศ ขยายเรื่องไทยขึ้น ที่พระ^{๒๘} ได้สอนให้ท่านเมื่อเสด็จไป
คุณ

(๑) หม่อมราชวงศ์ พิน สนิทวงศ์ ภายหลังเป็นพระยานาวาพลพยุหรัักษ์

ที่กรุงเทพฯ นั้น คือ “โคชายไซโก” ท่านเขียนมาให้กระหม่อมอ่าน
 ดูว่าถูกๆ ไม่ถูก แล้วก็ส่งไปให้ทุกพระองค์ ทุกพระองค์ว่าดู แต่ว่า
 ไม่ได้สักพระองค์หนึ่ง ว่าแต่ “โค โค โค โค” ทั้งนั้น เกล้ากระหม่อม
 ได้พู่กับชา แลทรงกรัถตามกระหม่อมว่า (ในภาษาฝรั่งเศส) เตียน^๕
 ทำอะไรอยู่ แล้วเกล้ากระหม่อมทูลว่า ได้เรียนกานนายทหารจนมาที่
 หนึ่งแล้ว แต่เตียน^๕ยังเรียนอยู่ในโรงเรียนสูงสำหรับนายทหาร ท่าน
 ชารวิตชได้รับสั่งกับเกล้ากระหม่อมว่า การที่ได้ไปเที่ยวประเทศ
 ตะวันออกคราวนี้ ทรงโปรดเมืองไทย ดีกว่าเมืองต่างๆ ที่ได้เสด็จ
 ไปหมดด้วยกัน เกล้ากระหม่อมได้พู่กับเจ้านายที่อยู่ทีวังนั้นในเวลา
 น้^๕หมดแทบทุกคน แต่พระเจ้าแผ่นดินกรีตไม่ได้ตรัสอะไร เปนแต่
 จับมือท่าน^๕ แลพระนางเมืองกรีต เกล้ากระหม่อมก็ไม่ได้พู่ด้วย
 เพราะท่านมีความเศร้าโศกอย่างมากทีเดียว เพราะเกล้ากระหม่อมได้
 เคยพบกับท่านที่นั่นหลายหนแล้ว แลพระภักเคยแจ่มใสแสงามอยู่เสมอ
 แต่คราวนี้ดูชาวซิดแปลกเต็มที่

ฝ่าพระบาทหวังใจว่าพระเดชพระคุณทรงสบายอยู่ตั้งแต่เกล้า
 กระหม่อมทูลลาม.

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ฯ

(เช่น) สำนักลาง

หม่อมราชวงศ์

ปารีส

ที่ ๑ พฤษภาคม ๑๑๐

กราบทูลใต้ทรงทราบฝ่าพระบาท

เกล้าจะออกจากปารีสไปแฮมเบ็คเวลายาม ๑ ค่ำวัน^๕ อากาศ
อยู่ข้างจะหนาวขึ้นทุกวัน พรอทกลางแจ้งเมื่อคืน^๕นั้นเหนจะไม่เกิน
๔๐ นก ในห้องนอน ๖๔ ได้จัดซื้อเสื้อขน หมวกขนตระเตรียมไป
แล้ว จะหนาวจัดก็เหนจะเป็นแต่ที่เหนมากกับเยอรมะนี ในรัสเซีย
ที่ลิวเดีย อยู่ต่ำ จะไม่สู้กระไรนัก

เมื่อวาน^๕นี้ เกล้าฯ ได้เชิญตราช่างเฟือกที่ ๑ ไปให้มะริโบตกรมท่า
แล ม. กองสะตองก็ส่งไปด้วย ม. บอชัว เสนาบดีธรรมการนั้น ม.ส.ม.
นอกจากนั้นก็อยู่ในพวกกรมท่า แลพวกองค์กรักษ์เปรสิเตนต์ กับพวก
หนังสือพิมพ์บ้าง พระอาญาไม่พ้นเกล้าฯ เกล้าฯ เกรงพระราชอาญา
เป็นที่สุดในการที่จัดการพระราชทานตราอิสริยาภรณ์ในฝรั่งเศสคราว
นี้ ถึงแม้ว่าได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตมาแล้ว ก็ยังเห็นว่า
เป็นอำนาจที่ยังไม่ควร แลไม่ได้อยากจะมีแก้ตัวเกล้าฯ แต่จนเป็น
สิ้นเกล้าฯ ที่เป็นการไกล จันใดที่จะเป็นพระเกียรติยศแลเป็นความ
เรียบร้อยเจริญแก่ราชการบ้านเมือง ใจเกล้าฯ ผูกแน่นอยู่ในความ
ประสงค์อย่างนั้น เมื่อเห็นการสิ่งใดจำเป็นแลปรึกษาเห็นชอบพร้อม
กัน ในผู้ซึ่งควรจะหารือแล้ว ก็เห็นว่าป็นหน้าที่ซึ่งเป็นผู้รักษาพระ
ราชประสงค์อันดี แลพระประสงค์ของฝ่าพระบาท จะต้องจัดการนั้น
ให้สำเร็จตลอดทุกอย่าง เว้นไว้เสียแต่อย่างใดที่ไม่สามารถก็จนอยู่

การที่เห็นสมควรจะพระราชทานตราพวกฝรั่งเศสคราวนี้ โดย
 ความประสงค์กราบทูลโดยย่อได้ ๓ ประการคือ ๑. จะให้ฝรั่งเศส
 ถวายตราสมเด็จพระบรมโอรส เป็นต้น ๒. เหนว่าจะทำใจฝรั่งเศส
 ให้ดีได้กับเรา ก่อนการที่จะพุดกันเรื่องเขตแดน ถึงจะเกะกะ คงจะ
 มีทางพุดได้ว่า เราได้ทำใจรักษาอภัยไศรยอันดีคงอยู่แล้ว ฝรั่งเศส
 คิดประทุษร้ายเอง คงจะหาหนังสือพิมพ์ช่วยข้างเราได้มาก ๓. เห็น
 ถ้วยเกล้า ฯ ว่า ตามบันดาเมืองต่าง ๆ ที่จะไปต่อไปนี้ มีตราไปพระ
 ราชทานเมืองละมาก ๆ ทุกเมือง ฝรั่งเศสคราวนี้รับรองดีจริง ๆ
 แล่อภัยไศรยก็อยากได้ตราแทบใจขาด ร้อยอยู่แล้ว ถ้าคามเสีย ไปให้
 เมืองอื่น ๆ เกลื่อนไป ฝรั่งเศสรู้เข้าก็น่าที่จะโกรธมาก ๆ จะเหมือน
 หนึ่งทำทางรกไว้ให้ผู้มาภายหลัง

ปลูกษาเห็นพร้อมกันดังนี้ จึงได้จัดการไป ถ้าเป็นการเห็นผิด
 พระราชอาญาก็ไม่พ้นเกล้า ฯ ขอรับประทานอย่างเดียวแต่อย่าได้ทรง
 เห็นว่า จัดเพื่อประโยชน์ตัวอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นอันขาด บานูชี
 ดิโปลมา ได้ส่งเข้ามาแล้ว ขอได้โปรดส่งแก่ราชทูตที่ปารีสทีเดียว
 หนึ่ง เมื่อเกล้าไปดูโรงทำปอสเลนของเคาเวอนแมนต์ ได้ว่าให้ทำของ
 ราคาสัก ๑๐๐๐ แฟรงค์ เคาเวอนแมนตร์รู้เข้ามาบอกให้หมด คือ
 กระถางต้นไม้ ๑ ราคา ๖๐๐ รูปปั้นเปรสติเคนต์ ๑ ถ้วยกับจาน ๑
 กับตุ๊กตา ๑ ได้ส่งเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย ยังขวดจับช้ายอีกคู่ ๑ ยัง
 ทำไม่แล้ว

วันนี้เปรสติเคนต์ส่งรูปมาให้เกล้า ฯ รูป ๑ ตอบที่เกล้าให้ไป
 การที่เกล้า ฯ ได้อยู่แลได้ประวัตรการตลอดเวลาที่อยู่ในเมือง
 ฝรั่งเศสนี้ หวังถ้วยเกล้า ฯ ว่า จะเป็นคุณแก่ราชการบ้านเมืองแลเป็น

พระเกียรติยศแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มิได้มีเหตุการณ์เสื่อมเสีย
อันใด จัดเป็นเรียบร้อยตลอดได้อีกเมือง ๑ ถ้าวัฒนธรรมการ
ลิเกชั้นดีได้ตามสมควรต่อไป คงจะคบหาผู้คนในฝรั่งเศสทั้งฝ่ายผู้
ในเคเวอนเมนต์ แลผู้มีปากในหนังสือพิมพ์ได้ง่าย แลดีกว่าราชทูต
ที่เคยอยู่ที่นั่นมาแล้ว มีความวิตกมากแต่ที่แกยังไม่รู้ภาษาอังกฤษหรือ
ฝรั่งเศส แม้แต่จะพูดกับมិតเตอไวก็ให้เข้าใจกันได้ หลวงอร่าม
นั้นไม่กลัวเลยสักอย่างเดียว ทั้งที่ตั้งใจเป็นอย่างดีที่สุดอยู่อย่างนั้น
เกล้าฯ มีความวิตกที่วัฒนธรรมอยู่ฝรั่งเศสนี้มาก ถ้าอยู่อังกฤษเสียจะดีกว่า
ดูที่โน่นจะพูดอะไรก็ง่าย ที่นี้ยังมาอยู่ มารู้อย่างไร แลเห็นยากเป็นที่สุด
เมื่อเห็นอย่างนี้จะทำเฉยไปจากปารีสไม่กราบทูลก็ดูไม่ควร เว้นเสีย
แต่จะโปรดเปลี่ยนให้พระสุริยามาอยู่ช่วยวัฒนธรรมนั้นแลเห็นจะออกแล้ว
เกลี้ยไม่ให้เสียพระเกียรติยศได้ วัฒนธรรมเองมาเห็นหลวงอร่ามพูดภาษา
ไม่ได้เท่าคาดมา ก็ออกวิตกมาก ในบรรดาผู้ที่คนไทยอยู่ในสำนัก
ราชทูตตลอดยวบเวลานี้ เกล้าฯ เห็นว่าไม่มีใครจับพระสุริยาได้สัก
คนเดียว ถ้าเป็นที่ ๒ พระยานนท์^(๑) อยู่เบอลิน เกล้าฯ เกรงนักกว่านั้น
จะถูกกันไว้โดยยาก กราบทูลมาจนเป็นการนอกเหนือเหลือเกินแท้
พระอาญาไม่พินเกล้าฯ ขอได้โปรดตามความตั้งใจเหมือนหนึ่งเป็น
ความเห็นที่รู้แล้วก็กราบทูลเท่านั้น

การจะควรฉันทใจแล้วแต่จะโปรด หวังใจว่าฝ่าพระบาทจะทรง
เป็นสุขสบาย.

(เช่นพระนาม) ดำรงราชานุภาพ.

(๑) พระยานนทบุรี (ทศ สิงหเสนี) ต่อมาเป็นพระไกรโกษา

(สำเนา)

เขียน^{๒๔} ทตกราชทูตสยาม กรุงเบอร์ลินวันที่ ๘ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

กราบทูลใต้ทรงทราบฝ่าพระบาท

ท่วยเกล้าฯ กับพระองค์จระแลพวกที่มาได้ออกจากปารีส เมื่อวันที่ ๑ เวลายามเสศ มีขุนนางกรมท่าแลพวกพ้องมาส่งที่สเตรชั่นตามธรรมเนียม แล่นรถไฟมาสว่างที่เมืองคอลอย เจ้าพนักงานรักษาสเตรชั่นมารับรอง จัดห้องที่พักของเอมเปอรให้พักอยู่ที่สเตรชั่นจนเวลาเช้า ๔ โมง ในระหว่างนั้นได้ไปเที่ยวที่วัดแลตลาดตามสมควร เวลา ๔ โมงเช้า ออกรถไฟมาเวลา ๔ ทุ่มครึ่ง ถึงเมืองแฮมเบิร์ก มิสเตอร์บีกิมแปก มิสเตอร์มูเลอ รับที่สเตรชั่นไปพักที่โฮเทลคั่นหนึ่ง ที่เมืองแฮมเบิร์กนี้ เกล้าฯ ต้องกราบทูลว่า ได้เกิดขลุกขลักประดักประเดิดอยู่สักหน่อย คือเดิมเมื่ออยู่ที่เมืองอังกฤษพบกับหลอตเรฯ ได้แนะนำว่า ควรจะไปดูโรงเรียนที่เมืองแฮมเบิร์กด้วย แลที่เมืองแฮมเบิร์กนั้น หลอตเรได้คุ้นเคยรู้จักกันกับดอกเตอร์บิเตอร์สัน ผู้เปนโกมาสเตอร์ แลรับจะชักนำให้รู้จักกันด้วย เกล้าฯ ก็รับว่า จะไปเมืองแฮมเบิร์กในเวลาเมื่อจะขึ้นมาเมืองโคเปนเฮเกนนี้ ครั้นเมื่อมาถึงเมืองปารีส ได้รับจดหมายมิสเตอร์บีกิมแปกแจ้งความว่า กรมการเมืองแฮมเบิร์กมีดอกเตอร์บิเตอร์สันเปนประธาน จะจัดการรับรองเปนบัลลิก คือกรมการเมืองมารับที่สเตรชั่น แลจะเลี้ยงที่ศาลากลางวันหนึ่ง รุ่งขึ้นกรมการเมืองจัดเรือพาไปเที่ยวดูตามลำน้ำแลโรงเรียน วันรุ่งขึ้นกงสุลเยเนอราล คือมิสเตอร์บีกิมแปกจะเลี้ยงฯ แล้วกรมการเมืองเชิญไปดูออปรา หมดโปรแกรมที่จะอยู่ในแฮมเบิร์ก ๒ วัน เกล้าฯ ก็ตอบรับรองขอบใจไป ครั้นพายหลังมา ได้รับกำหนดว่า เอมเปอรรัชเซีย

จะโปรดให้ไปเผ้าที่ลลาเตียในวันที่ ๑๕ เดือนนี้ ใช้แต่เท่านั้น ได้
รับข่าวมาจากเมืองเบอลินว่า เอมเปร่อจะโปรดให้เผ้าภายในวันที่ ๙
เดือนนี้ด้วย เมื่อเช่นนั้น ก็เป็นอันจำเป็นที่จะพักเมืองแฮมเบิร์กเกิน
๑๒ ชั่วโมง ชั่วค่างอยู่คืนหนึ่งเท่านั้นไม่ได้ เว้นไว้แต่จะงดเมือง
เคนหมากเสีย แต่ก็เห็นว่าไม่ควร เพราะเป็นการสำคัญในเรื่อง
พระองค์จิริระ ถึงว่ากิงกวินไม่เสด็จอยู่ คงจะได้เผ้าเครานปรินส์แล
เจ้านาย ทั้งเสนาบดีว่าการทหารแลกรมท่า ฝ่ายฝั่งให้รู้จักคุ้นเคยไว้
เสียครั้งหนึ่ง ใช้แต่เท่านั้นจะได้ดูแลหาที่ซึ่งจะพัก แลผูกแลด้วยเป็น
การสำคัญทั้งนี้ จึงต้องโทรเลขไปบอกของดการรับรองที่เมืองแฮมเบิร์ก
เสียในภายหลังเมื่อจวนจะมา ท่านกรรมการต้องบอกเลิกการที่ได้ตระ-
เตรียมเชื้อเชิญผู้คนไว้ อยู่ข้างจะเคืองมาก เกล่ำ ๆ ก็ได้แก้ไขมีจดหมาย
ไปถึงดอกร์บีเตอส์น บอกเหตุผลซึ่งจำเป็นจะรับเชื้อเชิญเขาไม่ได้
จริงๆ แต่ถึงกระนั้น บางทีก็คงจะยังไม่สูญหายเคือง ที่เมืองแฮมเบิร์ก
บางที่จะเป็นทางรถสำหรับผู้ซึ่งจะมาภายหลังอยู่สักหน่อย แต่ก็เป
นการจำเป็น เพราะไม่ให้เสียราชการตามที่ได้กราบทูลมาแล้ว

เมื่อถึงเมืองโคเปนเฮเกนได้จัดการรับรองเป็นอย่างดี เคราน-
ปรินส์โปรดให้เจ้าพนักงานกรมวังมาอยู่ด้วยนายหนึ่ง เมื่อวันที่ ๔ เวลา
บ่าย ๒ โมง จักรรถพระที่นั่งแลรถหลวงมารับพวกชุดเป็นการเทมยศ
เกล่ำ ๆ พระองค์จิริระแลพวกที่มาด้วย ไปเผ้าเครานปรินส์ที่พระราชวัง
ทรงรับรองปราไสยเป็นอย่างดี เกล่ำ ๆ ได้ถวายตรามหาสุรารณณ์แล
ได้ทูลว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
มากราบทูลพระเจ้าแผ่นดินของพระ ^{เดช} _{คุณ} ในการซึ่งได้ทรงอนุญาต

ให้นายทหาร ^{เรือ} ^{บก} เข้าไปรับราชการอยู่ที่กรุงเทพ ฯ เป็นหลายนาย
 พวกนายทหารเหล่านั้นได้อุส่าห์รับราชการโดยซื่อสัตย์แลแข็งแรง
 เป็นการพอพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง อีกประการหนึ่งให้ขอบพระเดช
 ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินแลเจ้านายในเคนมก ได้แสดงพระกรุณาแก่หม่อม
 ราชวงศ์คุณ ^{กลาง} ^{พิณ} เป็นอันมาก ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ทรงเห็นพระกรุณาพระอภัยไศรยแก่พระราชวงศ์กรุงสยามอย่างยิ่ง
 เมื่อมีพระราชประสงค์จะให้พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าจิระเล้าเรียน
 วิชาทหารเป็นแรกในพระเจ้าลูกเธอ ซึ่งจะได้เล้าเรียนวิชานี้ จึงทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เกล้า ฯ พามาถวายในราชสำนักนี้พระเจ้า
 กรุงเคนมก ขอให้ทรงพระกรุณาโปรดให้ได้ทรงเล้าเรียนตาม
 พระราชประสงค์ เกล้า ฯ คิดว่าจะพาพระองค์จิระไปเฝ้าพระเจ้า
 กรุงเคนมกที่ลิลลาเดี้ยด้วย แต่เมื่อพามาถึงกรุงเคนมกจึงได้พามาเฝ้า
 ฝากฝังต่อเครานปรินส์ด้วย เครานปรินส์ทรงตอบขอบพระ ^{เดช} ^{คุณ} พระ
 บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงพระกรุณาแก่ชาวเคนมก ซึ่งเข้าไป
 อยู่ในกรุงเทพ ฯ ตรัสสรรเสริญหม่อมราชวงศ์ทั้ง ๒ ว่าได้มีความอุส่าห์
 แลประพฤติตัวให้เป็นที่ยรักใคร่ขอบพอของชาวเคนมกเป็นอันมาก
 แต่ในเรื่องพระองค์จิระนั้นรับสั่งว่าทรงยินดีเป็นอันมาก ที่จะได้รับ
 พระเจ้าลูกเธอไว้ทรงเล้าเรียนวิชาทหารในเมืองเคนมก การท่งปวง
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์อย่างใด คงจะเป็น
 พระธุระจัดการโดยพระไทย ให้สมพระราชประสงค์ของพระเจ้าอยู่หัว
 ทุกอย่าง แล้วสนทนาปราโมทย์ต่าง ๆ พอสมควรแล้วชวนออกมาห้อง

นอกเกล้าฯนำพระองค์จิริแลบอกที่ไปถวายให้ทรงรู้จัก เครานปรินส์
จับมือเลทรวงทักทายปราศัยรายตัวทั่วทุกคน เผื่ออยู่ประมาณครึ่ง
ชั่วโมง ทูลลากลับมา

เวลาบ่ายได้ไปหาเสนาบดีต่างประเทศ เชิญตราช้างเผือกที่ ๑
ไปให้ แลบอกเรื่องพระองค์จิริจะเสด็จไปทรงเล่าเรียนวิชาทหาร
แลบอกการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้เชิญตรามหาจักรีมาถวาย
พระเจ้าแผ่นดินเคนมาก แลเกล้าฯ จะเชิญไปถวายที่ลิลิตเดีย ก็เป็นการ
ตกลงกันเรียบร้อย แต่ท่านกรมทำอยู่ข้างจะชราทุพลภาพมาก

เวลาค่ำแต่งเตมยศไปดินเนอที่พระราชวังด้วยกันหมดทุกคน
ผู้ซึ่งไปประชุมดินเนอในวันนี้ คือเจ้านายทั้งพระองค์ ชาย ซึ่งอยู่ใน
หญิง

เมืองโคเปนเฮเกน แลเสนาบดีกรมท่า เจ้าพนักงานกรมวัง แต่ง
เตมยศด้วยกันทั้งสิ้น รายชื่อแจ้งมาในแผนที่โต๊ะซึ่งสอดถวายมาใน
ซองนี้ด้วยแล้ว ในเวลาเย็น เครานปรินส์ได้ประกาศถวายไชยมงคล
ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกล้าฯ ได้ตอบถวายพระเจ้ากรุง
เคนมากตามสมควร เวลาเย็นแล้วครู่หนึ่งกลับมาเปลี่ยนเสื้อเครื่อง
แต่งตัวไปคู่ออฟรากับเครานปรินส์ เครานปรินส์เสชอีก จนออปรานเล็ก
เป็นหมคการที่รับรอง รุ่งขึ้นเกล้าฯ ได้ไปหาเสนาบดีว่าการทหารบก
แจ้งความแลฝากฝังในเรื่องพระองค์จิริจะไปอยู่ ณ เมืองเคนมาก ก็รับ
ธุระช่วยเหลือโดยเต็มกำลัง จึงเห็นว่าในการที่พระองค์จิริจะเล่าเรียน
อยู่ในเมืองเคนมาก คงจะเป็นอันตกลงเรียบร้อยได้ตั้งพระราชประสงค์
ทุกอย่าง สังเกตดูเจ้านายพากันยินดีต้อนรับที่จะให้คุ้นเคยกับพระองค์
จิริทุกองค์ ปรินส์กับปรินส์เสชแอลติมาบอกกับเกล้าฯ ว่า น้องของ

ปรีนเซส อายุ ๑๗ ปีจะมาเรียนเปนนทหารในเมืองเคนมาคเหมือนกัน
กับพระองค์จิระ แล้วเจ้าองค์นั้นก็พูดภาษาเคนมาคยังไม่ได้ พระองค์
จิระก็พูดยังไม่ได้ อายุก็รุ่นราวคราวเดียวกัน เขาคงจะเป็นเพื่อน
เล่าเรียนด้วยกันได้เป็นอย่างดีทั้งนี้ แลเคราะห์ปรีนสนั้นยังได้รับสั่งกับ
พระยาชลยุทธอีกส่วนหนึ่งว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรง
พระกรุณาแก่ชาวเคนมาคที่เข้าไปอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นอันมาก ในเรื่อง
ที่จะโปรดให้พระองค์จิระเล่าเรียนอยู่ในเมืองเคนมาคนี้ ทรงยินดีที่จะ
เป็นธุระให้โดยเต็มกำลังทุกอย่าง ยังซ้ำอีกว่าที่ว่าเช่นนั้นอย่าให้
พระยาชลยุทธวิตกเลยว่าจะตรัสแต่ด้วยพระโอรส ข้างฝ่ายพระองค์จิระ
ของเรานี้ แต่เดิมเกล้าฯ ได้บอกอนุญาตว่าเมื่อมาไปเฝ้าถึงที่ลิลาเตีย
แล้ว ก็ดจะให้กลับไปอยู่เมืองอังกฤษเสียก่อน จนทันฤดูหนาวจึงจะ
ให้ไปเคนมาค ครั้นไปถึงเคนมาค เจ้านายทักทายปราโมทย์สนทน
ก็เกิดความยินดี เติมพระไทยอยากจะไปอยู่ที่เคนมาค แม้แต่ในฤดู
หนาวก็ไม่ว่า เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าที่นี่เป็นดีมาก ด้วยการที่พระไทยท่าน
ทรงสมัคเองเป็นสำคัญกว่าอย่างอื่น ที่จะให้เป็นประโยชน์ได้ทั้งพระ
ราชประสงค์ การที่ไปลิลาเตียนี้ เกล้าฯ ก็เห็นเป็นประโยชน์อีก
ที่จะได้คุ้นเคยกับเจ้านายฝ่ายรัสเซียแลฝ่ายอังกฤษด้วย ในคราวที่ได้
ฝากฝังนี้ คิดว่าจะทำทางไว้ให้ได้ เสด็จขึ้นไปเมืองรัสเซียในคราว
ฮอลเดบ้าง

ที่พระองค์จิระจะอยู่ในเมืองเคนมาคนั้น เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า
ให้อยู่กับมิสเตอดอฟ ผู้ซึ่งหม่อมราชวงศ์^{กลาง}พิณ^๕ได้อยู่กับเขาจะดีกว่า
ที่อื่น เพราะหม่อมราชวงศ์^๕ทั้งสองเขาก็กเลียด^๘ดี แลเขาก็เต็มใจที่จะ

สนองพระ^{เดช} ^{คุณ}ต่อไป อีกประการหนึ่ง เกรานปรินซ์แลผู้อื่น ๆ ใน

เมืองเตนมาก ก็ได้กล่าวสรรเสริญมิสเทอดอฟกับเกล้า ๆ พวกนั้นควร
ที่จะให้พระองค์จิริระอยู่ที่นั่นได้ทั้งนั้น การเล่าเรียนของพระองค์จิริระ
จะต้องเรียนภาษาฝรั่งเศสกับภาษาเดนิชสัก ๒ ปี เพราะพระชนม์
พรรษายังเยาว์กว่าที่เข้าในโรงเรียนทหาร พอรู้ภาษาเตนมากก็พอจะ
เข้าใจพอดี โรงเรียนวิชาทหารมีแห่งเดียวเรียกว่าโรงเรียนโรเซมเบิร์ก
เจ้านายแลผู้อื่น ๆ ก็เรียนอยู่ที่นั่นทั้งสิ้น

อนึ่ง ในเวลาซึ่งเกล้า ๆ อยู่ในเมืองเตนมาก การไปมาทั้งปวง
ใช้รถหลวงทั้งสิ้น ได้ออกจากเมืองเตนมากในวันที่ ๖ เวลาเช้า ข้ามมา
ถึงเมืองเบอร์ลินเวลา ๒ หุ้มเสศ ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด.

(เซนพระนาม) ดำรงราชานุภาพ.

(สำเนา)

วังอิริชวิก ลิลลาเดีย

วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๐

กราบทูลใต้ทรงทราบฝ่าพระบาท

รายงานที่จะกราบทูลในตอนเมืองเยอรมันร่างยังไม่แล้วเสร็จ ตอนรัชเซียก็ยังไม่ได้ลงมือร่าง แต่ได้รับกับแอมเปรสที่นี้ว่า จะเขียนจดหมายไปกรุงเทพ ฯ บิดสแตมป์ทั้งไปรษณีย์เป็นที่รุก ให้เป็นพยานว่าได้มาเฝ้าที่เมืองรัชเซีย จึงจดหมายฉบับนี้กราบทูลแต่พอย่อ ๆ

การรับรองในรัชเซีย เป็นการรับรองอะอะอย่างใหญ่ทุก ๆ แห่ง ตั้งแต่เข้าปลายพระราชอาณาเขตถึงสเตชันแรก ก็แต่งธงแดงโบไม้รับ มีเจ้าเมืองกรมการแต่งเตมยศมากอยรับทุกแห่ง ใหญ่ขึ้นโดยขนาด เมือง มีพิธีให้ขนมปังให้เกลือแลส่งเรือพระที่นั่งไปรับ มาถึงที่ลิลลาเดียนี้ก็แต่งธงแดงโบไม้รับตลอดทางเหมือนเช่นนั้น ชาร์วิตซ์ลงไปรับถึงเรือ พาขึ้นรถมาเฝ้า แล้วแอมเปรอเสด็จพามาส่งถึงวังอิริชวิก เทียวห้องหับให้ตลอด เมื่อเวลาวานนี้ แอมเปรอแอมเปรส กิงกวินเดนมาก ปรินเซสอวนเลอ แลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสี่ เสด็จขึ้นมาอิริชวิกพร้อมกัน เวลาที่อยู่ที่นี่ เวลากินอาหารกลางวันแลดินเนอร์ ไปกินที่เสวยกับรอแยลแฟมิลีทุกวัน ไม่ได้กินต่างหาก เว้นไว้แต่กาแฟ เวลาเช้าเท่านั้น การรับรองเห็นได้ว่า เป็นการตั้งพระราชหฤทัยจะตอบแทนให้ถึงขนาดจริงๆ ทั้งแอมเปรอแลแอมเปรส ยังแสดงพระทัยอยากจะให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จยุโรปแลเสด็จรัสเซียด้วยว่าจะทรงยินดีที่จะรับรองเป็นอย่างดี พระองค์จึระนั้น ทั้งแอมเปรอแอมเปรส กิงกวินเดนมาก แลเจ้านายทั้งปวงดูพากันชอบทั้งนั้น เมื่อไปณัชนัที่วังแอมเปรอวานนี้แล้ว ลงไปเดินเล่นกันอยู่ในสวน

พระองค์จี้ระกับแกรนตุกในเกอ พระโอรสของเอมเปรอกับเจ้านาย
เล่นหัวกันอย่างสนิทสนม ถึงกับวิ่งไล่ขว้างกัน เอมเปรสออกมาประทับ
ทอดพระเนตร ทรงพระสวณอยู่จนตลอดเวลา ในเวลาที่เล่นกันอยู่นั้น
ปรีสเชสออนเลอ เอากล้องชักรูปออกมาถ่ายพระองค์จี้ระกับเจ้านาย
เล็ก ๆ ซึ่งเล่นกันอยู่ที่นั่นด้วย อักยาไศรยที่ได้เห็นเป็นไปคงจะเป็น
ทางอันดีของพระองค์จี้ระในภายหน้า คุณความรังเกียจในเจ้านายไม่มีเลย
จริงๆ

ว่าที่จริงการที่เอมเปรอโปรดให้จัดรับรองจะดีปานใดก็ยกไว้
ด้วยเป็นไปโดยอำนาจพระบรมราชโองการ แต่ชาวยูเซียไม่ว่าฝ่าย
ทหารพลเรือนแลจะอยู่ที่ใด ๆ บรรดาที่เกล้า ๆ ได้พบปะ ดูพูดเป็น
เสียงเดียวกันหมดไม่มีเว้น ว่าไทยได้รับรองซารวิตซ์ แลพวกยูเซียที่
เข้าไปกรุงเทพ ฯ โดยเต็มใจ แลรับเป็นอย่างดียิ่งกว่าที่อื่น ๆ ทุกแห่ง
หมด เสียงที่เจ้านายยูเซียได้รับสั่งบอกแก่พวกยูเซียที่อื่น ๆ ก็รับสั่ง
เช่นนั้นไต่ยินมาตลอดทาง จึงเป็นความยินดีที่เห็นได้แน่ว่า พระราช
ทรัพย์ แลพระราชอุสาห์ที่ได้ออกไปในการรับซารวิตซ์ ไม่ขาดทุนเลย
เป็นนับได้ว่า เสด็จพระราชดำเนินก็ดี สมเด็จพระบรมโอรสเสด็จก็ดี
จะได้การรับรองในยูเซียดีกว่าที่อื่นหมดไม่ต้องสงสัย

ถึงเผือกที่พระราชทานซารวิตซ์นั้น เอมเปรอโปรดอย่างเอก
แต่ข้างว่าตายเสียตามทางทั้ง ๒ ตัว ซารวิตซ์ยังจำอะไรต่ออะไรใน
เมืองไทยได้ดีทีเดียว.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

(เช่นพระนาม) ดำรงราชานุภาพ

จะออกเรือไปบ่าย ๒ โมงวันนี้ จะไปส่งปรีนเชสออฟเวลล์
สปีสเดอปีลก่อน แล้วไปคอนสแตนติโนเปิล

รับวันที่ ๔ มกราคม ร.ศ. ๑๑๐

ที่ ๒๘/๑๕๓๕๑

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๒๘ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ^{๒๔} ๑๑๐

ทูลมายัง พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย

ด้วยได้รับลายพระหัตถ์ ส. ที่ $\frac{๔๓๖}{๑๑๐}$ ท.ป. ๘๓ ลงวันที่ ๒๓

ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ^{๒๔} ๑๑๐ ว่าด้วยเรื่องเครื่องราชอิสริยาภรณ์
กรุงสตอกโฮล์มจะแลกเปลี่ยนกัน มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ
ให้ข้าพเจ้าสอบสวนดูกับพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาญาณภาพ
ก่อน ถ้าไปรับไว้จะให้เขาๆ ยังไม่ได้ ก็ต้องให้หนี้

ข้าพเจ้าเห็นว่าจะมีหนังสือถามพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
ดำรงศรัทธาญาณภาพไปเวลานี้ คงจะได้รับตอบเวลาที่เสด็จกลับมาอยู่เอง
เพราะมีเวลาน้อยอยู่แล้ว จะต้องรอไว้สอบถามเมื่อเสด็จกลับมาถึง
กรุงเทพ ฯ ก็ได้

ขอท่านได้รับคำสั่งแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้าด้วย

เทวะวงษ์โรประการ.

รับวันที่ ๓๑ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ที่ ๓๓/๑๕๕๙๕

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๑ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ทูลมายัง พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์

ท้าวข้าพเจ้าได้รับหนังสือบอกพระยามหาโยธา^(๑)พระยานนทบุรี
ที่ ๑๑๐ ลงวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ร.ศก ๑๑๐ ฉบับหนึ่ง ว่าด้วย
หนังสือพิมพ์ชื่อไทม์สออกข่าวว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรง
ราชานุภาพ กับพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช เสด็จไป
ถึงเมือง รัสเซีย ครังนี้ ได้รับการที่เขารับรองทั้งสองเมืองนั้นดีเป็น
เทอรรัก
อันมาก มีข้อความเลียดแจ้งอยู่ในหนังสือพิมพ์กับใบบอกพระยา
มหาโยธา พระยานนทบุรี ที่ได้คัดสอดซองถวายมานี้แล้ว ถ้ามีเวลา
อันควร ขอท่านได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายด้วย
ข้าพเจ้าขอท่านได้รับคำแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้า
ด้วย.

เทวะวงษ์โรประการ.

(๑) พระยามหาโยธา (นกแก้ว กชเสนี)

ทรงถ่ายพร้อมกันตามเสด็จในประเทศรัสเซีย

พ.ศ. ๒๔๓๔

ที่ $\frac{๗}{๑๑๐}$ สำเนาที่ ๑๕๔๓๓ ได้รับวันที่ ๒๙ ธันวาคม ร.ศก ๑๑๐

วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ร.ศก ๑๑๐

ข้าพระพุทธเจ้า พระยามหาโยธา พระยานนทบุรี ขอพระราช-
ทานกราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ เสนา
บดีว่าการต่างประเทศ ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ด้วยหนังสือพิมพ์ไทม์กรุงลอนดอน ลงวันที่ ๒๓ เดือนนี้ ลง
ข่าวว่าด้วย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพฯ กับพระเจ้า
ลูกเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติฯ เสด็จไปเมือง ^{รัชเซีย} ครังนี้ กับบรรดา
เตอรก
ข้าราชการได้รับการที่เข้ารับรองทั้งสองเมืองดีเป็นอันมาก มีความ
เลื่อมใสอยู่ในหนังสือพิมพ์ไทม์ ที่ข้าพระพุทธเจ้าได้คัดทูลเกล้าฯ
ถวายมาในซองนี้ด้วยแล้ว.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

(เช่น) พระยามหาโยธา
พระยานนทบุรี.

คำแปลที่ ๑๕๔๓๓ ได้รับวันที่ ๒๙ ธันวาคม ร.ศก ๑๑๐^{๒๔}

หนังสือพิมพ์อังกฤษชื่อไทม์ที่ได้ออกเมื่อวันที่ ๒ ที่ ๒๓ พฤษภาคม ๑๑๐ มีข่าวว่าด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพฯ ได้ทราบมาแต่เมืองคอนสแตนติโนเปอ วันที่ ๒๐ เดือนพฤษภาคม^{๒๔} ร.ศก ๑๑๐

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพฯ กับพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช ปรินส์โอโบลเลนสกีราชองค์รักษ์ของพระเจ้ากรุงรัสเซีย แลพระยาชลยุทธโยธิน กับมิสเทอวิลเบิตโปตไวต์ แลข้าราชการฝ่ายสยาม ได้ไปถึงพร้อมกันที่โบสโพรสในเวลาเช้าวันนั้น โดยสามากับเรือ เรือยอตรูเซีย ชื่อออเรน มาแต่เมืองเซบัสโตโโปน

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ พร้อมด้วยชุดของท่าน ได้ถึงเมืองลิวาเดียเมื่อวันที่อาทิตย์ ไปโดยราชการวิเศษ เฝ้าพระเจ้ากรุงรัสเซีย จะถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรกฤษยามต่อพระองค์ท่าน เมื่อระหว่างที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงกับชุดประทับอยู่ที่ลิวาเดีย ก็เป็นแขกเมืองของพระเจ้ากรุงรัสเซีย เมื่อได้เสด็จขึ้นบก ชารวิตได้รับเสด็จ แล้วก็นำไปเฝ้าพระเจ้ากรุงรัสเซีย เมื่อได้เฝ้าถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์แล้ว พระเจ้ากรุงรัสเซียได้ทรงรดด้วยกันกับพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงฯ เสด็จไปที่ศาลาเลตอิริลิก-กิวิกที่ได้จัดไว้รับพระองค์ท่าน

เมื่อพระองค์ท่านพักอยู่ที่เมืองลิวาเดีย พระองค์ท่านกับชุดได้ดินเนอร์พร้อมด้วยพระบรมวงษานุวงษกรุงรัสเซีย แลเดนมาร์ค กับปรินเซสออกอฟเวล กับบุตรของปรินสออกอฟเวล

เมื่อเรือออเรนแล่นเข้าไปที่โบตโฟรุตอับาราสีมเบ เสนาบดี
ในการพิธีต่าง ๆ กับอาเมตปาชาแลซีฟีกเบ ราของครักษของซุลต่าน
เมืองเตอร์กี้ ได้ไปรับพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรีราชานุภาพ
ที่เรือแทนซุลต่าน แลได้นำเสด็จไปที่ชาเลตวิติตปาต ที่ประทับอยู่
พร้อมด้วยชุดในเดี่ยวนั้น

ที่เซลาลิกในวันนี้ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรีราชานุภาพ
พร้อมด้วยปรินส์โอโบลเนสกีกับออฟฟิเชอเรือพระที่นั่งรุเซีย
ได้คุมทหาร

เสนาบดีว่าการต่างประเทศเมืองเตอร์กี้กับมุนีตปาชา เสนาบดีใน
การพิธีต่าง ๆ ได้ตามเสด็จด้วย เมื่อกลับมาจากเซลาลิกแล้ว พระเจ้า
น้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรีกับชุดได้เฝ้าซุลต่าน แล้วประเดี่ยวนึง
ซุลต่านก็ได้เสด็จมาเยี่ยมตอบพระองค์ท่าน ภาเวลาคำได้ประทาน
ดินเนื้อที่วัดดิกกีวอดกี้ แล้วมีละคอนที่โรงละคอนหลวง

ซุลต่านก็ได้ประทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เมตยิเคยชั้นที่ ๑ ให้
แก่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรีราชานุภาพ แลเครื่องราช
อิสริยาภรณ์อย่างเดียวกันเป็นชั้นต่ำลงมา ให้แก่ข้าราชการที่ตามเสด็จ
พระองค์ท่าน แลออฟฟิเชอในเรือพระที่นั่งรุเซียด้วย.

Copy No. 15434 (29.th Dec. 91)

The Times, Monday, November 23, 1891.

Prince Damrong.

Constantinople, Nov. 20

Prince Damrong of Siam, accompanied by Prince Chira, son of the King of Siam, Prince Obolensky, Aide-de Camp to the Czar, Commodore De Richelieu, and Mr. Wilberforce Wyke, with the Siamese suite, arrived yesterday morning in the Bosphorus, in the Russian yacht Orel, from Sebastopol.

Prince Damrong and his suite have arrived at Livadia on Sunday, on a special mission to the Czar, for the purpose of investing his Majesty with the Siamese Royal Order of Chakrakri. During their stay at Livadia, Prince Damrong and suite were guests of the Emperor. The Prince on landing was met by the Cesarewitch, by whom he was presented to the Emperor, and immediately after the audience and the investiture the Czar drove with the Prince to the Châlet at Eryclick, which had been prepared for the Prince's reception.

During his stay at Livadia the Prince and his suite dined with the Imperial and Royal families of Russia and Denmark and the Princess of Wales and her daughters.

On the Orel entering the Bosphorus, Ibrahim Bey, Master of the Ceremonies, and the Sultan's Aides-de-Camp, Aluned Pasha and Shefyk Bey, went on board to receive Prince Damrong on behalf of the Sultan and to escort him to the châlet in Yildiz Park, where the Prince and his suite are now staying.

At the Selamlık to-day the Prince, with Prince Obolensky and the officers of the Russian Imperial yacht, witnessed a review of troops.

The Minister for Foreign Affairs and Munir Pasha, Grand Master of the Ceremonies, were in attendance. Returning from the Selamlık the Sultan gave audience to the Prince and his suite, and shortly afterwards his Majesty called upon the Prince. In the evening there was a Court dinner at Yildiz Kiosh, and subsequently a gala performance in the Imperial Theatre.

The Sultan has conferred on the Prince the Grand Cross of the Medjidieh, and other degrees of the same order upon members of the suite and the officers of the Imperial yacht. Our Correspondent.

ทูลพระวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าจรจรัสวงษ์^(๑) ด้วยมีพระบรม
 ราชโองการโปรดเกล้าฯ ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราช-
 านุภาพ มีโทรเลขมากราบบังคมทูลพระกรุณาว่า กำหนดจะได้เสด็จกลับ
 จากกาลกัฏฐาวันที่ ๔ มีนาคม ขอพระราชทานเรือกลไฟไปรับที่เมือง
 ชุมพรวันที่ ๒๐ มีนาคม โปรดเกล้าฯ ให้ท่านทรงจัดเรือกลไฟไป
 รับเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพที่เมืองชุมพรให้
 ทันตามกำหนดนี้.

(๑) พระองค์เจ้าจรจรัสวงษ์ กรมหมื่นปราบปรบักษ์

รับวันที่ ๑ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๐^{๒๔}

ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวายโทรเลขที่ตอบ
กรมตำรวจว่าจะให้เรือไปรับตามกำหนด แลโทรที่ข้าพระพุทธเจ้ามีไป
มากับมิสเตอร์มอร์นตันวานซีนี่ ตามที่ได้กราบทูลถามสมเด็จพระบรม
โอรสทรงเหน็ดที่มิสเตอร์มอร์นตันถวายพระอักษรอยู่นั้น

กับหนังสือพระยาชลยุทธว่า เป็นผู้เชิญตราข้างเคนมากแลตรา
ดานสะเบ็ก มาทูลเกล้า ฯ ถวายแลถวายสมเด็จพระบรมโอรสด้วย

แลเรื่องเงินเล่าเรียนพระองค์จิระนั้น เหน็ดด้วยเกล้า ฯ ว่าจะ
ตกลงกันตามพระยาชลยุทธได้ ข้าพระพุทธเจ้าจะตอบไป แลทำ
งบประมาณด้วย

แลพระเจ้ากรุงเคนมากเอาเป็นราชบุตรในพระเจ้าลูกเธอมากนั้
เหน็ดด้วยเกล้า ฯ ว่าเป็นพระราชทานของขวัญในการสุวณณากิเศกให้
พระองค์จิระไปถวายจะดีขึ้น ถ้าเป็นพานทองลงยามีหีบหมากเป็นหีบ
บุหรืจะเป็นของไทยแท้ น่าชอบใจคนยุโรปมากด้วย แลเป็นของ
ใช้ได้แต่ชั้นสูง ๆ ยิ่งดี นี่เป็นเรื่องทรงชี้แจงได้มากด้วย.

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะโปรด

เกล้า ฯ พ.ท. ขอเดชะ

พระราชหัตถเลขา

ตอบกรมหลวงเปนฉบับเดียวกันกับโทรเลข กับเงินรายชายจิริ
ใช้นั้น ให้อนุญาตตามพระยาชลยุทธประมาณ

ที่จะให้ของนั้นเดิมไม่ได้คิดไว้ เพราะเห็นตราเราไปค้างอยู่ ๒
ดวงแล้ว เปนแต่ให้ทำราชสาส์นให้พระฉบับ ๑ ราชสาส์นขอบพระไทย
ที่ทรงพระเมตตาชายจิริฉบับ ๑ บัดนี้เห็นว่า ให้ของด้วยก็ดี ได้สั่งให้
ทำแล้ว.

สั่งกรมสรรพาสาต^(๑) ให้คิดอย่างหีบบุหรีเป็นอย่างไทยลงยา
ราชาวดี ให้ตัวอย่างแล้วใน ๕ วันนี้.

(๑) กรมหลวงสรรพาสาตรศุภกิจ

พระราชหัตถเลขา

ถึงกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ค่ายเรามีหนังสือลงวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ส่งสำเนาโทรเลขที่เรตอบกรมหมื่นดำรงแลโทรเลขมีไปมากับมิสเตอมอรันต์ กับส่งสำเนาหนังสือหลวงวิจิตรวราสานแลหนังสือพระยาชลยุทธมาด้วยนั้น ได้ทราบแล้ว เรื่องเรื่อที่จะไปรับกรมหมื่นดำรงนั้น ได้ส่งพระองค์ขจรแล้ว พระองค์ขจรบอกว่า กรมดำรงขอเรือใหญ่ ว่าจะมีเลดีฝรั่งมาด้วย ต่อกลับมาจากวัด จึงอ่านหนังสือชายจีระบอกว่า ได้ไปในการแต่งงานพระยาชลยุทธกับลูกสาวแฮร์ฟอลเตนแบร์แล้วกล้งเรือมาทีเดียว ผู้หญิงนั้นที่จะเป็นเมียพระยาชลยุทธ หนึ่ง เรื่องที่มิสเตอมอรันต์มีโทรเลขถามมาเรื่องมิสเตอเยมส์ เธอได้มีโทรเลขตอบไปนั้นดีแล้ว เรื่องเงินรายชายจีระใช้นั้น ให้อนุญาตตามที่พระยาชลยุทธประมาณ แลเรื่องที่จะให้ของแก่พระเจ้ากรุงเคนมานั้น เติมไม่ได้คิดไว้ เพราะเห็นตราเราไปค้างอยู่ ๒ ดวงแล้ว เปนแต่ให้ทำราชสาส์นให้พระฉบับ ๑ ราชสาส์นขอพระไทยที่ทรงพระเมตตาชายจีระฉบับ ๑ บัดนี้เห็นว่าให้ของค่ายก็ดี ได้สั่งให้กรมหมื่นสรรพสาตรทำอยู่แล้ว

หนึ่ง เรื่องพระยาอนุกุลสยามกิจ (ตันกิมเจ้ง) ถึงแก่กรรมนั้นฉันมีความเสียดาย เศร้าใจด้วยเป็นคนคุ้นเคยมาแต่เล็ก ๆ แม้กลางก็มีคำสั่งสารพวกผู้หญิงคือลูกสาวเป็นต้นมาก.

รับวันที่ ๑๙ มีนาคม รตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ศ. $\frac{๖๓๓}{๑๔๐๑}$

วันที่ ๑๗ มีนาคม รตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาวิกรมการบดีฯ ขอพระราชทานกราบทูล
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ทรงทราบฝ่าพระบาท

ด้วยกำหนดพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
เสนาบดีกระทรวงธรรมการ จะเสด็จกลับถึงกรุงเทพ ฯ ราววันที่ ๒๔
มีนาคม นี้ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ฯ ได้มีลาย
พระหัตถ์มาให้หลวงไพศาลศิลปศาสตร กราบถวายบังคมลาไปรับเสด็จ
ที่เมืองชุมพร เพื่อนำรายงานการในกระทรวงธรรมการที่ได้ทำ
สำเร็จแล้วไปประการใดนั้น ไปถวายให้ทรงทราบ

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้หลวง
ไพศาลศิลปศาสตรออกไปรับเสด็จ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรง-
ราชานุภาพ พร้อมด้วยเรือหลวงซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออก
ไปรับเสด็จนั้น ในวันที่ ๑๘ มีนาคม เวลาเช้า ๕ โมง.

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงโปรดเกล้า ฯ

พระยาวิกรมการบดี

ผู้แทนพระเจ้าน้องยาเธอ

เสนาบดีกระทรวงธรรมการ.

รับวันที่ ๑๐ เมษายน ๑๑๑

สิงคโปร์

วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๐

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณา ทราบ
ฝ่าละอองธุลีพระบาท

ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เรียบเรียงเรื่องเขตรแดนติด
ต่อกับต่างประเทศ ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้ทำการมาเสนอตามพระบรม
ราชโองการ แต่การเรื่องนี้เป็นภาระใหญ่ หนักใจข้าพระพุทธเจ้าเป็น
ล้นเกล้า ฯ มิรู้ที่จะกราบบังคมทูลพระกรุณาได้ ว่าหนักใจตรงข้อใด
ด้วยเป็นการหนักใจหมดทุกด้านทุกอย่าง เป็นต้นหนังสือต่าง ๆ ที่จะ
ต้องอ่านต้องคัดก่อนที่เรียบเรียง ก็นับด้วยร้อยด้วยพันฉบับ แต่ส่ง
เสมียนไปคัดวันละ ๘ คน หลายเดือนมาแล้ว แต่หลวงพระบางทาง
เดียวก็ยังไม่รวม ยังจะต้องได้สวนท่านซึ่งได้เคยเป็นข้าหลวงแลรับ
ราชการทางนั้น ๆ อย่างอินเตอวิวในหนังสือพิมพ์ก็เป็นการใหญ่ ด้วย
หลักฐานอันใด ท่านเหล่านั้นก็ดูเหมือนจะไม่ได้เรียบเรียงตัดตอนลงไว้
เป็นหนังสือ นอกจากที่จะได้บางอย่าง เช่นหนังสือก่งดิน เป็นต้น
มากขึ้นกว่าตัดตอนเอาเอง ยังการที่จะเรียบเรียงก็ต้องใช้คนหลายคน
เลือกทั้งผู้สามารถและผู้ซึ่งเป็นที่ไวใจได้ คนชนิดนั้นจะหาได้ยาก
จนใด ก็ยอมทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่แล้ว การที่ได้ทำอยู่
เดี๋ยวนี้ ก็ได้ทำตามรูปที่กะไว้มิได้ทอดทิ้งเลย ความเพียรความ
อุสาหของข้าพระพุทธเจ้ามีเท่าใด คงจะสนองพระเดชพระคุณโดย
เต็มกำลัง ให้สำเร็จตามที่สามารถจะเป็นได้ทุกอย่าง เกรงแต่การจะช้า
ไม่ทันใช้ในเวลาที่ต้องการได้ ในข้อนี้เป็นรวบยอดของความหนักใจ

เห็นว่าพระราชอาญาจะไม่พ้นเกล้าฯ เป็นมั่นคง การที่ทำมาก็ไม่ได้
 ทำอย่างแจ่มชัด แต่ถึงกระนั้น ถ้าทำไปเท่าอย่างที่ทำมา เวลาข้าพระ
 พุทธเจ้ากลับจากราชการยุโรป การก็คงยังจะไม่เป็นรูปได้ ด้วยหนังสือ
 ต่าง ๆ ที่คัดคงจะยังไม่ได้อ่าน ครั้นจะนิ่งเสีย โดยถือว่าได้ทำโดย
 เต็มมืออยู่แล้ว ถ้าไม่เป็นประโยชน์แก่ราชการได้ทัน ก็ชื่อว่าเหนื่อย
 เปล่า แลบางทีจะเป็นผลเสียถึงราชการด้วย ด้วยอย่างนี้ข้าพระพุทธเจ้า
 จึงได้ตริตrongค้นหาทางที่จะแก้ไขการเรื่องนี้ให้สำเร็จได้ตั้งพระราช-
 ประสงค์ เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า การเรื่องนี้ถ้าจะให้แล้วเร็วได้มีอยู่ทาง
 เดียว แต่ที่จะให้ผู้มีหน้าที่ซึ่งได้เคยได้รู้ราชการทางเขตรแดนเหล่านี้
 กล่าวคือ ผู้ซึ่งเคยเป็นข้าหลวงทางหลวงพระบาง พระยาสุรศักดิ์มนตรี
 ทางเชียงใหม่ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์ ทาง
 หนองคาย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ทาง
 จำปาศักดิ์ พระยามหาอำมาตย์^(๑) ทางเมืองอุบล พระยาราชเสนา^(๒)
 เรียบเรียงคนละส่วน ๆ พร้อมกัน ให้ท่านเหล่านี้ใช้พนักงานกรมทำ
 แผนทีให้เขียนแลงแผนที่ตามถ้อยคำของท่านได้ ในส่วนการที่ได้
 เชอร์เวย์ที่เขตรแดนเหล่านี้ ให้พระวิภาควรรด^(๓) หลวงสาภกิจ-
 ประมวญ^(๔) หลวงกำนวนคัคณานต์^(๕) หลวงเทศาจิตรวิจารณ์^(๖)
 เป็นผู้กราบทูลชี้แจงแลช่วยเรียบเรียงตามพระประสงค์ของท่านนั้น ๆ
 ให้ได้หนังสือหลักถานทันพูดกับพวกฝรั่งเศษแลอังกฤษก่อน การ

(๑) พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น ศรีเพ็ญ)

(๒) พระยาราชเสนา (ทัต ไกรฤกษ์) ต่อมาเป็นพระยาศรีสิงห์เทพ

(๓) พระยาวิภาควรรด (แมกคาที)

(๔) หลวงสาภกิจประมวญ (ม.ร.ว.เจติม)

(๕) หลวงกำนวนคัคณานต์ (ศรี ปายะนันท์) ภายหลังเป็นพระยาในนามเดิม

(๖) หลวงเทศาจิตรวิจารณ์ (เส็ง วิรยศิริ) ภายหลังเป็นพระยามหาอำมาตย์

ส่วนที่โปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าทำอยู่นั้น ก็รับสนองพระเดชพระคุณ คงทำเสมอต่อไปมิได้ทอดทิ้งย่อหย่อน คงจะให้สำเร็จให้ได้เหมือนกัน ขอรับพระราชทานแต่เวลา อย่าให้มีความผิดต้องรับพระราชอาญาในข้อที่ทำไม่ทันส่วนเดียว ด้วยการส่วนที่ข้าพระพุทธเจ้าทำอยู่เป็นการเลียดแลแต่งเป็นเรื่องหนังสือทีเดียว เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ถึงใคร ๆ จะทำที่จะให้แล้วเร็วเห็นเป็นไม่ได้โดยแท้ ไซ้จะกราบบังคมทูลพระกรุณาหลักเลียงราชการอย่างหนึ่งอย่างใด

การที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลพระกรุณาความเห็นฉบับนี้ ก็เกรงอยู่เป็นล้นเกล้าฯ ที่จะเป็นเหมือนหนึ่งการสิ่งใดซึ่งข้าพระพุทธเจ้าจะหาความชอบไม่ได้ หรือจะไม่พ้นความผิดแล้ว จึงกราบบังคมทูลพระกรุณาด้วยอุบายขอพระราชทานชดทอนให้ผู้อื่นให้ตัวพ้นผิด หรือมิฉะนั้นจะเป็นเหมือนหนึ่งกราบบังคมทูลพระกรุณาหาความดีด้วยกำลังของผู้อื่นที่จะต้องทำการ แต่โดยความจริงมิได้เป็นเช่นนั้นเลย ในการเรื่องนยากลำบากอย่างใดแลที่จะแล้วเร็วไม่ได้นั้น ข้าพระพุทธเจ้าก็ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาแล้วแต่ก่อน ที่กราบบังคมทูลพระกรุณาครั้งนี้ ด้วยมาคิดวิตกข้อเดียวที่ไม่รู้ว่าอังกฤษแลฝรั่งเศษจะมาพูดเรื่องเขตแดนเวลาไรเป็นแน่ ถ้าจุกจุกมาในเร็ว ๆ นี้ ก็จะเป็นความลำบากแก่ราชการ แลเหมือนหนึ่งข้าพระพุทธเจ้ารับราชการอื่นไว้แล้วทอดทิ้งเสีย เมื่อคิดวิตกเกิดขึ้นอย่างนั้น แลดำริให้เห็นทางที่จะแก้ไขได้ ก็เห็นเป็นหน้าที่ที่จะนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาโดยความจริง.

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ดำรงราชานุภาพ ขอเดชะ.

รับวันที่ ๙ เมษายน ๑๑๑

ที่ ๒/๕๑๕

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๖ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

ทูลมายัง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา

ด้วยข้าพเจ้าได้รับหนังสือของท่าน ที่ $\frac{๖๓๗}{๑๑๐}$ ต.ป. ๑๒๑ ลงวันที่ ๒๐ มีนาคม ดำเนินกระแสนพระบรมราชโองการ แลส่งสำเนาหนังสือ แอปดาร์ ทักกล่าวแนะนำขอพระราชทานเครื่องอิสริยาภรณ์ให้กับต้น เรือรบผู้หนึ่ง

ข้าพเจ้าได้มีหนังสือทูลถามพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรง ราชานุภาพฯ และได้รับคำชี้แจงว่าไม่ทรงทราบความเรื่องนี้ชัดเจนเลย แฉ่งอยู่ในสำเนาที่ถวายมาแล้ว

ขอท่านได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบใต้ฝ่าละอองธุลี พระบาทด้วย

ขอท่านได้รับคำแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้าด้วย.

เหวะวงษ์วโรประการ

สำเนา ที่ ๑๙๔

(รับวันที่ ๓ เมษายน ค.ศ. ๑๑๑)

ที่ ๑/๒

ศาลาลูกขุนในฝ่ายทราย

วัน ๗ ที่ ๑ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}(๑)

พระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จฯ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีว่าการ
กรมมหาดไทย กราบทูลมายังพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จฯ กรมหลวงเทเวศวงษ-
วโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ

ด้วยได้รับลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๑ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}
ส่งสำเนาลายพระหัตถ์พระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จฯ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา
ฉบับหนึ่ง สำเนาหนังสือแอฟตารชาวเมืองปาตรา ซึ่งทูลเกล้าฯ
ถวายฉบับหนึ่งว่าจะขอให้ขอชแอลเคเรียริศ นายทหารเรือผู้^{๒๕} ได้รับ
พระราชทานตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตามความประสงค์นั้น ได้
ทราบทุกประการแล้ว เมื่อครั้งเกล้าฯ กระหม่อมเป็นราชทูตไปเมือง
ศรีศนั้น^{๒๕} ผู้ซึ่งควรจะได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เจ้าพนักงานกรมวัง
ได้จดบัญชีรายชื่อมาขึ้น ได้ให้ส่งตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตาม
สมควรแก่เกียรติยศตลอดแล้ว แต่จดหมายแอฟตารกล่าวความทูล-
เกล้าฯ ถวายนั้น เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าเป็นของเอกชน ตำแหน่งใดก็
ไม่ทราบชัด มีความประสงค์จะขอรับพระราชทานให้แก่เอกชนผู้หนึ่ง
เท่านั้น.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

(เช่นพระนาม) ดำรงราชานุภาพ ฯ

(๑) วันที่ ๑ เมษายน^{๒๕} เป็นวันที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยา
ดำรงราชานุภาพ มารับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

(สำเนา) ส. ที่ $\frac{๒๐}{๑๑๑}$ ต.ป. ๒

เกาะสีชัง

วันที่ ๙ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๒๔๑

กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ

ด้วยฝ่าพระบาทมีหนังสือที่ ๒/๕๑๕ ลงวันที่ ๖ เมษายน ตอบ
หนังสือ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา ที่ $\frac{๖๓๗}{๑๑๐}$ ต.ป. ๑๒๑ แอฟดาร์
กล่าวแนะนำขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ให้นายทหารเรือ
ผู้หนึ่ง แลส่งสำเนาหนังสือกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ตอบหนังสือ
ฝ่าพระบาทซึ่งถามถึงคนผู้นั้นไปนั้น ได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา
ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ
ดำรัสว่าคนผู้นั้นเมื่อสืบไม่ได้ว่าเป็นอย่างไร ก็งดเสียเถิด.

(ลงพระนาม) สัมมตอมรพันธุ์.

รับวันที่ ๑๘ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๒๔๕

ที่ ๓/๑๓๒

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๓ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๒๔๕

ทูลมายัง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์

ด้วยข้าพเจ้าได้รับหนังสือพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพฉบับ ๑ ที่ ๓๔ ลงวันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศก ๑๑๐ ว่าด้วยในการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพออกไปราชการ ในประเทศยุโรปและอินเดียคราวนี้ ข้าพเจ้าราชการไทยแลชาวต่างประเทศที่ประจำสำนักนี้ราชทูตแลกงสุล ได้เปนธุระช่วยเหลือโดยเต็มใจแลเห็นจเห็น้อยหลายนาย ได้กราบทูลเสนอความชอบเข้ามาโดยทางโทรเลข แลได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ออกไปแล้วบางนาย คือ พระสุริยานุวัตร เปนต้น ที่ยังไม่ได้กราบทูล โดยหมายว่าจะรอมากราบทูลต่อเมื่อถึงกรุงเทพฯ ก็อีกหลายนาย คือ หลวงวิสูตรโกษา เลขาธิการ ณ กรุงปารีส ๑ หลวงวิจิตรวรสาส์น เลขาธิการที่กรุงลอนดอน ๑ คนต่างประเทศสองนาย คือ ชินยอเชนตุนี กงสุลสยาม ณ เมืองโรม ๑ มิสเตอร์ เอ. เอ. อับกา กงสุลที่เมืองกัลกัตตา ๑ กับมิสเตอร์ แอนดริว กงสุลที่เมืองร่างกุ้งยังมิได้รับพระราชทานสัญญาบัตรตราตั้ง ๑ ความโดยละเอียดแจ้งอยู่ในหนังสือพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ที่ข้าพเจ้าได้คัดสำเนาถวายมาในซองนี้ด้วยแล้ว ถ้ามีเวลาอันควร ขอท่านได้นำขึ้นถวายด้วย ขอท่านได้รับคำแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้าด้วย.

เทวะวงษ์วโรประการ.

พระราชหัตถเลขา

ให้เทียบชั้นหาฤาจารย์.

(สำเนา) ที่ ๒๐๘๗๕ ได้รับวันที่ ๒๙ มีนาคม ร.ศก ๑๑๐^{๒๔}

ที่ ๓๔ วันที่ ๒๙ มีนาคม รตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

กราบทูลใต้ทรงทราบฝ่าพระบาท

ในการที่ใต้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เกล้าฯออกไปราชการในประเทศยุโรปแลอินเดียนคราล่วงมาแล้วนี้ ข้าราชการไทยแลชาวต่างประเทศที่ประจำสำนักนี้ราชทูตแลกงสุล ต่างได้เป็นธุระช่วยเหลือโดยเต็มใจ แลเห็นจเห็น้อยหลายนายได้กราบทูลเสนอความชอบเข้ามาโดยทางโทรเลข แลได้รับพระราชทานเครื่องอิสริยาภรณ์ออกไปแล้ว บางนาย คือพระสุริยานุวัตร เป็นต้น ที่ยังไม่ได้กราบทูล โดยหมายว่าจะรอมากราบทูลต่อเมื่อถึงกรุงเทพ ฯ ก็อีกหลายนาย

ขอพระบารมีโปรดเป็นที่พึง โดยเห็นเป็นหน้าที่ ๆ จะกราบทูลให้ทรงทราบฝ่าพระบาท คือ หลวงวิสูตรโกษา เลขานุการสำนักนี้ราชทูตในเมืองฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผู้ว่าการราชทูตในเวลานั้นนาย ๑ ได้เห็นจเห็น้อยแลอุตสาหกิจจัดการงานเรียบร้อยมาก แลยังไม่ได้รับพระราชทานเครื่องอิสริยาภรณ์อันใดเลย หลวงวิจิตรวรสาส์น เลขานุการราชทูตที่อังกฤษ ถึงว่าได้รับราชการในตำแหน่งนั้นใหม่ การที่เขาได้เป็นธุระรับผิดชอบในการเล่าเรียนของพระเจ้าลูกเธอ ตามที่เกล้า ฯ ได้ไปเห็น ๆ ด้วยเกล้า ฯ ว่า จะหาผู้ที่จะทำโดยภักดียิ่งกว่า ฤาจะอุตสาหะยิ่งไปกว่าเห็นจะไม่มีได้นาย ๑

ยังชาวต่างประเทศที่เป็นกงสุลอีก ๒ นาย คือ ชินนยอ เซนตุรีนี กงสุลที่เมืองโรม นาย ๑ มิสเตอร์ เอ.เอ. อับกา กงสุลที่เมืองกาลักัตตา อีกนาย ๑ ได้เป็นธุระโดยอุตสาหะตลอดกาลทุกอย่าง

อนึ่ง มิสเตอร์แอนดริว กงซุลที่เมืองร่างกุ้ง ยังไม่ได้รับพระ
 ราชทานสัญญาบัตรตั้ง แลผู้ขึ้นแข่งขันแรงดี.

จะควรประการใดแล้วแต่จะโปรด
 (เช่นพระนาม) ดำรงราชานุภาพ
 เสนาบดีกระทรวงธรรมการ.

พระราชหัตถเลขา

เลขานุการของราชทูตที่เมืองปารีส
 ,, ,, ที่ประเทศเครตปริตล
 เลขานุการในสำนักนี้ราชทูตที่เมืองฝรั่งเศส
 ,, ,, ,, อังกฤษ

กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ
 ด้วยฝ่าพระบาทมีลายพระหัตถ์ที่ ๓/๑๓๒ ส่งสำเนาหนังสือพระเจ้า
 น้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ว่าด้วยเรื่องจะขอพระราชทาน
 ตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ให้แก่ข้าราชการแลคนต่างประเทศรวม ๔
 นาย ที่ได้เห็นใจเหนื่อยช่วยเหลือในเวลาเมื่อออกไปราชการประเทศ
 ยุโรปคราวนี้ กับว่ามีสเตอ แอนดริว กงซุลที่เมืองร่างกุ้ง ยังไม่ได้รับ
 ราชทานตราตั้งด้วยนั้น ได้นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายทราบฝ่าละอองธุลี
 พระพระบาทแล้ว โปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต
 ตามที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ขอนั้น ได้ส่ง
 กวตราแลประกาศนียบัตรกับตราตั้งไปถวายด้วยแล้ว เพื่อฝ่าพระบาท
 จะได้ส่งไปพระราชทานตามรายชื่อในเวลาที่เหมาะสม.

(สำเนา) คำแปลที่ / ๑๗๑๖๗ ได้รับวันที่ ๒๗ มกราคม ร.ศก ๑๑๐^{๒๔}

บัญชีเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับกรุงกรีซ

มอนสคอนรืออติซ	หัวหน้ากรมวัง	น,ช,
มอนสบอนคอนรชแกรนมาศเตอออฟเซอแรมมันนี		ม,ส,ม,
มอนสเชรนอวิศ	พนักงานกรมม้า	ม,ส,ม,
กอลอแนนวาซอส	ราชองครักษ์ของสมเด็จพระเจ้ากรุงกรีซ	ม,ส,ม,
มอนสซอนกอส	ราชองครักษ์	จ,ช,
มอนสไรนเอก	ราชองครักษ์	จ,ช,
มอนสปาปาเตี่ยมันตอบอนลอส	ราชองครักษ์	จ,ช,
มอนสบอดซาริช	ราชองครักษ์	จ,ช,
ทอกเตอร์บับปาซานิช	หมอสำหรับวัง	จ,ช,
มอนชาบุนซากิจ	ราชองครักษ์แห่งพระโอรสธิดา	จ,ช,
เมเยอร์บูรนาราช	กำกับอยู่กับพระเจ้าน้อยยาเธอ	
	กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ	จ,ช,
มอนฟีลิปเลลิซ	เลขาธิการไปรเวตของสมเด็จพระเจ้ากรุงกรีซ	น,ช,
มอนลอคทีเลียติศ	ผู้เก็บเงินของ	,,
มอนปานซ์	เลขาธิการหลวง	ภ,ช,
มอนอันโตนาบอนลอส	เลขาธิการหลวง	ภ,ช,
มอนรอยกิชไนเกบีเนศ	ของสมเด็จพระเจ้ากรุงกรีซ	ภ,ช,
มอนปชาติซ	ผู้รักษาเงินของพระโอรสธิดา	ภ,ช,
กัปตันกอนตอสเตาลอส	กำกับอยู่กับพระเจ้าน้อยยาเธอ	
	กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ	ภ,ช,
มอนมอชกาภิจมาซัล	ของพระบรมโอรสธิดา	ภ,ช,

(สำเนา) ที่/๑๔๕๘๑ ได้รับวันที่ ๑๓ ธันวาคม รตนโกสินทรศก ๒๔๑๐

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ซึ่งพระราชทาน ณ เมืองฝรั่งเศส

ริบอ์อาเลกซันดร์

เสนาบดีว่าการต่างประเทศ

ม,ช,

คนชกัฒนเชอานอานทนเอร์เนสท์

เสนาบดีว่าการฝ่ายใน

ม,ช,

ปาร์กัวล์ เลออง

เสนาบดีว่าการกรมศึกษาธิการ

ม,ส,ม,

นิสารถฟรันสัวส์ออกัสต์อาร์มัน

นิมิสเทอเปนนีโบเตมเตียร์ไคเรกเตอ

ว่าการโบลิติกแลศาลต่างประเทศ

จ,ช,

เคารตตอร์เมสสวณโอลี เวียกาเปรียลฟรันสัวส์

มินิสเทอเบลนีโบเตนเตียร์ ผู้นำราชทูต

แลไคเรกเตอในการที่ร่างหนังสือ

จ,ช,

เยียนรอล บรูเยียร์

เสเกรตารีเยเนกลว่าการฝ่ายทหารที่วังเปรสเตนดร์บีบลิค จ,ช,

กัปตันตเวโสโยเรดีเบอริ

อัคราเชของตัวเปรสเตนดร์บีบลิค

น,ช,

โกรเสีย ฟิลิบมารีอุส

ผู้ว่าการแทนเสนาบดีกรมท่า

น,ช,

โมลลารต์ อาร์มันต์

ที่สองผู้ร่างหนังสือของผู้ว่าการกรมท่า

น,ช,

ฮาโนโต อาลแบรต

มินิสเตอร์เบลนีโบเตมเตียร์ไคเรกเตอ

จ.ม.

เอากุสท์ กาเปรียล	
ที่สองของไคเรกลีองบูลิติตฝ่ายกรมท่า	จ,ม,
เรนัวยอช ชาร์เลส	
ผู้ช่วยปลัดทูตฉลองฝ่ายกรมท่า	น,ช,
เลคอมเรเน	
ผู้ร่างหนังสือในไคเรกลีองบูลิติตฝ่ายกรมท่า	ม,ม,
โมนอท์ เฮมรี	
ไคเรกเตอโรงพยาบาลฮี้เกียน	ม,ม,
เตอสน โอลิฟ	
อัคราเซของเสนาบดีกรมท่า	ภ,ช,
ฮารกวิน ชาร์เลส	
ไวสกงสุลฝรั่งเศส ณ กรุงเทพ ฯ	ภ,ช,
โมกินนากุสส์	
สิวิลอินเเยเนีย	ภ,ช,
ยูเลียเปาลเอมิลเยอาล	
อินสะเบกเตอที่สองว่าการเตเลกราฟ ณ เมืองฝรั่งเศส	ท,ช,
เตอปอนด์เยสเตรเน	
ผู้ร่างหนังสือพิมพ์ฟีกาโร	ภ,ม,
เลเบเอกูอาร์ต	
ไคเรกเตอรเตอลังยั้งส์ฮาวาส์	ม,ม,
ลคท์ เปาล	
ผู้ร่างหนังสือเตอลังยั้งส์ฮาวาส์	ว,ม,
อัสตรุดคาเปรียล	
ไคเรกเตอเตอลังยั้งส์ทัลเลียล	ว,ม,

(สำเนา) คำแปลที่ ๑๗๑๖๘ ได้รับวันที่ ๒ มกราคม ร.ศก ๑๑๐

บาญชีเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้ทรงพระราชทานในกรุงโรม

๑. เคาเยียววันนีวโซนี เสนาบดีกรมวัง ม.ช,
๒. มาร์ควิสปาลาวิชีนีดีบริอลา ราชองครักษ์ที่หนึ่งของสมเด็จพระเจ้ากรุงอิตาลี ม,ส,ม,
๓. เคาเซซาเร็กีอานอตตีแกรนมาสเตอร์ออฟเซอแรม มัชนี ม,ส,ม,
๔. เคาฟีลิปโป เพรสากี องครักษ์ของฟิโนมาซัน จ,ช,
๕. เมเยอร์กีออฟปี ราชองครักษ์กำกับอยู่กับพระเจ้า น้อยยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ น,ช,
๖. มาร์ควิสเอโดนาร์โกกูเอเรโร ราชองครักษ์รับ ราชการอยู่ในวัง ม,ม,
๗. กอมแมนตโตรีกอดซิโมเบรูสมีสเตอร์ออฟเซอแรม มัชนี ม,ม,
๘. มาควิสฟารตินัน โคควีชีออติ เยนเตอลแมนต์ อินเวติง ในสมเด็จพระนางเจ้า ม,ม,

ตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับแลกเปลี่ยน
ณ ศาลว่าการต่างประเทศ

๙. มาร์ควิกีรูตินี เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ม,ช,
๑๐. เกาการะโก ราชปลัดทูลฉลอง ม,ส,ม,

๑๑.	กอมแมนตไตรยัมน์วานโน ราชปลัฏทูลฉลอง	ม,ส,ม,
๑๒.	กอมแมนตไตรโกมินชิตเบียนคินี เลขาธิการ	น,ช,
๑๓.	มารควิกเยียวอานัญโอบเรียดอลโม ,,	น,ช,
๑๔.	กอมแมนตไตรเปี้ยกโตรนาตาเรลลี ,,	น,ช,
๑๕.	เคาเอระโกลืออรฟินี ,,	ม,ม,
๑๖.	กอมแมนตไตรเอมีเลียวบศเชียวนี ,,	ม,ม,
๑๗.	กอมแมนตไตรเยียวอานัญกุเกลียมินเนตติ เลขาธิการ	ม,ม,

(สำเนา) คำแปลที่ / ๑๖๒๖๓ ได้รับวันที่ ๑๒ มกราคม ร.ศก ๑๑๐^{๒๔}

บาญช้เครื่องราชอิสริยาภรณ์

ที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระราช-
ทานที่กรุงโกเบเนเฮเกนนั้นเพิ่มเติมท่ายอีกสองนาย

ยี่ไอไอเยกัับชันกอมโมกัน เรือยอกหลวง จ,ม,

ชิบารอนกุลเกนโกรน ราชองครักษ์ของสมเด็จพระ

พระเจ้ากรุงเตนมารก. จ,ม,

(สำเนา) ที่ / ๒๐๘๗๔ รับวันที่ ๒๙ มีนาคม ร. ศก. ๑๑๐

ที่ ๓๓ วันที่ ๒๙ มีนาคม รตนโกสินทรศก ๑๑๑

กราบทูลใต้ทรงทราบฝ่าพระบาท

ด้วยเมื่อเกล้า ฯ ออกไปราชการทูต ถึงเมืองอังกฤษ ได้พบกับ
 กับหลอดสอลสบรี อรรคมหาเสนาบดีแล้วการต่างประเทศ เกล้า ฯ
 ได้แจ้งความประสงค์ที่จะใคร่ไปดูเมืองอียิปต์แลอินเดีย ในเวลา
 ขากลับออกมา ได้ขอให้เคาเวอนเมนต์อังกฤษช่วยชักนำถึงเคติฟ
 แลเจ้าพนักงานอังกฤษซึ่งประจำเมืองอียิปต์ ทั้งเคาเวอนเมนต์อินเดีย
 ด้วย หลอดสอลสบรีได้รับรองเป็นธุระด้วยความยินดี

เมื่อไปถึงเมืองอียิปต์ เคติฟแลเคาเวอนเมนต์อียิปต์พร้อมทั้ง
 เซอเอวิลินแบริงราชทูตอังกฤษ แลเซอซาลสคุกสันกงสุลอังกฤษ
 ได้เป็นธุระรับรองแลเกื้อหนุนโดยแข็งแรงอย่างยิ่ง

ครั้นเมื่อมาถึงอินเดีย เคาเวอนเมนต์อินเดียได้จัดการรับรอง
 โดยยินดี ให้เป็นแขกของเคาเวอนเมนต์ตั้งแต่แรกจนตลอดเวลาที่อยู่
 ในอินเดียแลพม่า ทั้งให้มีเจ้าพนักงานมาอยู่ประจำไปไหนไปด้วย
 จนตลอด

อนึ่ง ในส่วนทั่วหลอดแลนสเคาน์ ซึ่งเป็นไวศรอยก็ได้ตอบรับ
 โดยอัธยาไศรย์อันสุภาพ ให้ได้รับความสุขสบายตลอดทุกอย่าง

ทั้งนี้ก็เพราะเหตุที่เคาเวอนเมนต์อังกฤษ ได้มีคำสั่งช่วยเป็น
 ธุระมาแต่แรกแลโดยอัธยาไศรย์ของไวศรอยด้วย จึงเห็นด้วยเกล้า ฯ
 ว่า เป็นหน้าที่ที่เกล้า ฯ จะต้องนำความกราบทูลต่อฝ่าพระบาท แลเห็น

ด้วยเกล้าฯ ว่า ถ้าเคาเวอนเมนต์อังกฤษแลเคอเวอนเมนต์อินเดียได้รับ
 ลายพระหัตถ์ของฝ่าพระบาท ขอบใจในการที่เขาคิดเป็นธุระแลรับรอง
 โดยเต็มใจทั้งได้เป็นมานั้น คงจะเป็นความยินดีของเขา แลเป็นทาง
 อันดีต่อไปมาก.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

(เช่นพระนาม) ดำรงราชานุภาพ

เสนาบดีกระทรวงธรรมการ.

(สำเนา) ที่ ๙/๑๘๐๖

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๒๔ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดี
ว่าการต่างประเทศ มายังพระยามหาโยธา ราชทูตสยามณกรุงลอนดอน

ด้วยเมื่อ ณ วันที่ ๒๔ มีนาคม ร.ศก ๑๑๐^{๒๔} ได้รับหนังสือพระ
เจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ
ที่ ๓๓ ลงวันที่ ๒๔ มีนาคม ว่าด้วยเมื่อออกไปราชการ ณ ประเทศ
ยุโรป ถึงกรุงลอนดอนนั้น ได้พบกับลอร์ดสอลสเบอรี เสนาบดีว่าการ
ต่างประเทศ แลได้แจ้งความประสงค์ที่จะใคร่ไปดูเมืองอียิปต์แล
อินเดีย ในเวลาซากลับออกมา ได้ขอให้คอเวอนเมนต์อังกฤษช่วย
ชักนำถึงเคตส์แฟลเจ้านักงาน ซึ่งประจำเมืองอียิปต์ทั้งคอเวอนเมนต์
อินเดียด้วย ลอร์ดสอลสเบอรีได้รับรองเป็นธุระโดยความยินดี

ครั้นพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสด็จถึงเมือง
อียิปต์ เคตส์แฟลคอเวอนเมนต์อียิปต์ พร้อมทั้งเซอร์เอวิลินแบริง
ราชทูตอังกฤษ แลเซอร์ซาลสคุกสัน กงสุลอังกฤษ ได้เป็นธุระรับรอง
โดยแข็งแรงอย่างยิ่ง ครั้นเสด็จมาถึงเมืองอินเดีย คอเวอนเมนต์
อินเดียได้จัดการรับรองโดยยินดี ทั้งให้มีเจ้าพนักงานมาอยู่ประจำ
ไปไหนไปด้วยจนตลอด

อนึ่ง ในส่วนทั่วตลอดแดนสแกนดิเนเวียอินเดียนั้น ก็ได้ต้อนรับ
ด้วยอัทยาไศรยอันสุภาพ ให้ได้รับความสุขทุกอย่าง

เพราะฉะนั้น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ จึงได้
มีหนังสือมาขอให้ข้าพเจ้ามีหนังสือแสดงความขอบใจคอเวอนเมนต์

อังกฤษแลคอเวอนเมนต์อินเดีย ที่เขาได้เป็นธุระจัดการรับรองโดย
เต็มใจ

แต่ข้าพเจ้าเห็นว่า จะมีหนังสือแสดงความชอบใจไปได้ก็แต่การ
ไปรเวตเท่านั้น แต่ยังไม่ได้คุ้นเคยส่วนตัวเองจะมีหนังสือไปรเวตไป
ก็ขัดอยู่ เพราะฉะนั้น ให้พระยามหาโยธา ราชทูตสยาม คิคอ่านดูควรมี
หนังสือแสดงความชอบใจของคอเวอนเมนต์สยามไปยังคอเวอนเมนต์
อังกฤษแลคอเวอนเมนต์อินเดีย ในการที่เขาได้จัดการรับรองโดย
แข็งแรงได้ ก็ให้มีไปตามธรรมเนียม ถ้าเห็นว่าควรมีหนังสือไปรเวต
ของข้าพเจ้าเองก็ให้ส่งเสีย แลแจ้งความมาให้ทราบด้วย.

ประทับตราบัวแก้วน้อยมาเป็นสำคัญ

(เซน) เทวะวงษวโรประการ.

(สำเนา) ที่ ๒/๑๘๐๗

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๒๔ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑^{๒๕}

ทูลมายัง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดี
กระทรวงมหาดไทย

ข้าพเจ้าได้รับหนังสือของท่านที่ ๓๓ ลงวันที่ ๒๕ มีนาคม
ร.ศ. ๑๑๐^{๒๔} ว่าด้วยขอให้หนังสือแสดงความชอบใจแทนคอเวอน
เมนต์สยามไปยังคอเวอนเมนต์อังกฤษแลคอเวอนเมนต์อินเดีย ในการ
ที่เขาได้ช่วยเป็นธุระรับรองโดยแข็งแรงนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าจะมีชอบใจ
แทนคอเวอนเมนต์ไปเองก็ได้แต่เป็นการไปรวบรวมนั้น เพราะฉะนั้น
ข้าพเจ้าจึงได้สั่งให้พระยามหาโยธา มีหนังสือแสดงความชอบใจของ
คอเวอนเมนต์สยามไปยังคอเวอนเมนต์อังกฤษและคอเวอนเมนต์
อินเดียตามทางราชการด้วย

ขอท่านได้รับคำแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้าด้วย.

(เช่นพระนาม) เทวะวงษ์โรประการ.

(สำเนา) ที่ ๖๔๓๖

ได้รับวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ร.ศก ๑๑๑^{๒๕}

ลอนดอนที่ ๒๒

วันที่ ๑๐ มิถุนายน รตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

ข้าพเจ้า พระยามหาโยธา ราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอน
ขอพระราชทานกราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ
วโรปการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ด้วยตามลายพระหัตถ์ฉบับที่ ๙/๑๘๐๖ ลงวันที่ ๒๔ เมษายน
ร.ศก ๑๑๑ โปรดเกล้าฯ ว่า ได้รับหนังสือพระเจ้าน้องยาเธอ กรม
หมื่นดำรงราชานุภาพ ว่าด้วยเรื่องเมื่อเสด็จออกไปราชการ ณ ประเทศ
ยุโรป ถึงกรุงลอนดอนได้ขอให้ลอสสลสเบอร์รี่ช่วยชักนำถึงเคติฟ
แลเจ้าพนักงานซึ่งประจำเมืองอียิปต์ ทั้งคอเวอนแมนต์อินเดียด้วย
เวลาที่เสด็จกลับ ลอสสลสเบอร์รี่ได้รับรองเป็นธุระโดยความยินดี

ครั้นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสด็จถึงเมือง
อียิปต์ เคติฟแลคอเวอนแมนต์พร้อมกันกับราชทูตแลกงสุลอังกฤษ
ที่เมืองอียิปต์ได้เป็นธุระรับรองโดยแข็งแรงอย่างยิ่ง เมื่อเสด็จถึงเมือง
อินเดีย คอเวอนแมนต์แลไวเซอร์ยาก็ได้ต้อนรับโดยดี ให้ได้ความสุข
ทุกอย่าง ขอให้ตอบขอบใจไปยังคอเวอนแมนต์อังกฤษด้วย

จึงโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าคัดอ่านดู ควรจะมีหนังสือ
แสดงความขอบใจของคอเวอนแมนต์สยาม ไปยังคอเวอนแมนต์
อังกฤษได้ก็ให้มีไปตามธรรมเนียม ถ้าเห็นว่าควรจะมีแต่หนังสือ

ไปรเวศของใต้ฝ่าพระบาท ก็ให้ข้าพระพุทธเจ้ากังวลเสีย แลมีใบบอก
กราบทูลเข้ามานั้น ได้ทราบเกล้าฯ ทุกประการแล้ว

การเรื่องนี้ เมื่อข้าพระพุทธเจ้าไปถวายพระราชสาส์นแด่กวี
ที่วังวอนเซอ เมื่อได้พบพูดคุยกับลอร์ดกรอสส์นั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้
แสดงความชอบใจเขาครั้ง ๑ ครั้นข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทาน
ลายพระหัตถ์เรื่องนี้ เมื่อข้าพระพุทธเจ้าไปลา ลอร์ดสอลสเบอรี จะข้าม
ไปถวายพระราชสาส์น ณ เมืองฮอลันด์ แลเมืองเบลเยียม ลอร์ดสอลส-
เบอรีไม่ว่าง ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ไปลาเซอร์ทอมัสซอนเคอชัน อันเคอ
เสเกรตารี ที่ฟอเรนออฟฟิศ ได้แจ้งความว่า ข้าพระพุทธเจ้าได้รับ
ลายพระหัตถ์ใต้ฝ่าพระบาท โปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าแสดงความ
ชอบใจแทนคอเวอนแมนต์สยามต่อคอเวอนแมนต์อังกฤษเป็นอย่าง
มาก ในการที่ลอร์ดสอลสเบอรีได้ช่วยจัดให้พระเจ้าอันองยาเธอ กรมหมื่น
ดำรงราชานุภาพ ได้รับการรับรองของคอเวอนแมนต์อังกฤษเวลาเสด็จ
ออกไปยุโรป จนเวลาเสด็จกลับทางเมืองอียิปต์และเมืองอินเดียนั้น

เซอร์ทอมัสซอนเคอชันตอบว่า มีความยินดีมากที่ได้ฟังจาก
ข้าพระพุทธเจ้าแสดงความชอบใจ เขาจะแจ้งความให้ลอร์ดสอลสเบอรี
ทราบ ข้าพระพุทธเจ้าลากลับ มาคิดด้วยเกล้าฯ ว่า จะไปปรึกษา
กับราชทูตฮอลันด์ว่า การที่ได้ไปแสดงความชอบใจเขาเท่านั้น จะสมควร
แลพอแก่การฤาไม่ โดยไม่ได้มีหนังสือไปในทางราชการ พอรุ่งขึ้น
มิสเคอเวอนก็กลับออกไปถึง มาหาข้าพระพุทธเจ้าที่เลเกชัน ข้าพระ
พุทธเจ้าได้ปรึกษาการเรื่องนี้ มิสเคอเวอนเห็นว่าต้องมีหนังสือไปในทาง

ราชการ เพราะเขาได้จัดการรับรองในทางราชการอย่างดี ก็ต้องแสดงความยินดีแลกริยาชอบใจไปในทางราชการด้วย จึงจะสมควร

ข้าพระพุทธเจ้าได้มีหนังสือแสดงความชอบใจแทนคอเวอน-แมนส์สยาม ไปยังมาควิสออฟสอลสเบอรี ผู้ว่าการต่างประเทศอังกฤษ ฉบับ ๑ ลงวันที่ ๗ เดือนนี้ ได้รับพระราชทานคัดสำเนาทูลเกล้าฯ ถวายมาด้วยแล้ว.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

(เซน) มหาโยธา.

ได้รับวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ร. ศก ๑๑๑^{๒๕}

(สำเนา ๑ ไปกับ ร. ที่ ๒๒)

สำเนาคำแปลที่ ๖๔๓๗ หนังสือพระยามหาโยธา ราชทูตสยาม ถึง
มาควิสออฟสอลสเบอรี เสนาบดีว่าการต่างประเทศ กรุงอังกฤษ.

ศาลาว่าการราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอน

วันที่ ๗ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

ด้วยข้าพเจ้าได้รับคำสั่งจากคอเวนเมนต์ของข้าพเจ้า ให้แสดง
ต่อท่านว่า คอเวนเมนต์สยามมีความนิยมยินดีอย่างที่สุด ในการที่
คอเวนเมนต์อินเดียได้เป็นธุระรับรองพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
ดำรงราชานุภาพอย่างแข็งแรง เมื่อเวลาที่ได้เสด็จเดินทางในประเทศ
อินเดียเมื่อเร็ว ๆ นี้

การที่ข้าราชการผู้ ^{ใหญ่} _{น้อย} ในอินเดียได้แสดงอัธยาศัยรอยอันดี

ต่อพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ อยู่เป็นนิตยนั้น
ก็นับว่าเสมอกันกับที่ไวสรอยอินเดียแลเคาน์นอเมืองบอมเบได้แสดง
ความรักใคร่เกื้อกูลต่อพระองค์ท่านด้วยเหมือนกัน

เมื่อได้เสด็จไป ณ เมือง ^{หนึ่ง} _{ใด} ในประเทศอินเดียนั้น ก็มีผู้

คอยเอาใจใส่เป็นธุระให้ท่านได้ทรงรับความสนุกนี้สำราญ แลได้

ประโยชน์ในการที่ได้ทอดพระเนตรในเวลาที่ได้เดินทาง ^{ไป} _{มา} กับพวก

เหล่านั้นพร้อมตัวอยู่เสมอ ที่จะ อธิบาย ในการงานต่าง ๆ ให้ทรง
สืบสวน
ทราบ ตามแต่จะมีพระประสงค์โดยทุกแห่ง

อนึ่ง ข้าพเจ้าก็ได้มาที่ฟอเรโนออฟฟิศเมื่อวานขึ้นนี้ เพื่อที่จะได้
แสดงความให้ท่านทราบตามนี้ แต่เซอร์ทอมัสซานเดอร์สัน (Sir
Thomas Sanderson) บอกข้าพเจ้าว่าท่านติดราชการสำคัญมาก ข้าพเจ้า
จึงมิได้ขอพบกับท่าน ด้วยเหตุนั้นจะมีเป็นหนังสือมากได้เหมือนกัน

ข้าพเจ้าขอแสดงความนับถือต่อท่านอย่างสูงที่สุด กับมีความ
อ่อนน้อมต่อท่านด้วย.

(เซน) มหาโยธา.

Copy No. 6437 (11 July 1892)

The Siamese Legation

23 Ashburn Place S.W.

June ,7th. 1892.

My Lord,

I have received instruction from my Government to express to your Lordship their high appreciation of the cordiality of the reception given to His Royal Highness Prince Damrong during his recent journey through India.

The invariable courtesy shown to the Prince was not more marked than the friendship and hospitality extended to him by Indian Officials of all ranks and especially by their Excellencies The Viceroy of India and the Governor of Bombay.

In every place he visited there were those who spared no trouble to make his tour interesting and agreeable and who were ready to give H.R.H. information of any kind which he desired to gain while in the country I called at the foreign Office recently to express this personally to your Lordship, but, hearing from Sir Thomas Sanderson how pressed you are at this time with important business I would not ask for an interview when a letter would serve the purpose equally well.

I have the honour to be with the highest consideration.

Your Lordship

Most obedt. humble servant

(Signed) *Maha Yotha.*

The Marquis of Salisbury

H.G.

tc. tc. tc.

(สำเนา) ที่ ๕/๖๕๗๐

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๑๗ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๒๔๕๑

ทูลมายัง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีว่าการ
กรมมหาดไทย

ด้วยตามความในหนังสือของข้าพเจ้า ลงวันที่ ๒๔ เมษายน
ว่าด้วยได้สั่งให้พระยามหาโยธามีหนังสือแสดงความชอบใจไปยังคอ-
เวนเมนต์อังกฤษแลคอเวนเมนต์อินเดียความแจ้งอยู่แล้ว

ครั้น ณ วันที่ ๑๑ เดือนนี้ ข้าพเจ้าได้หนังสือบอกพระยา
มหาโยธา ที่ ๒๒ ลงวันที่ ๑๐ มิถุนายน ว่าด้วยเมื่อไปลอสแอนเจลิสเบอรี
จะข้ามไปถวายพระราชสาส์นเมืองฮอลันด์แลเมืองเบลเยียม ลอส
แอนเจลิสเบอรีไม่ว่าง จึงได้ไปลาเชอทอมมัสชอนเคอชันอันเคอสิเกรตารี
ที่ฟอเรอออฟฟิศได้แจ้งความตามหนังสือของข้าพเจ้าที่มีไป เชอ
ทอมมัสชอนเคอชันตอบว่า จะแจ้งความให้ลอสแอนเจลิสเบอรีทราบ
แลภายหลังได้ปรึกษากับเวอนี่ในการเรื่องนี้อีก เวอนี่เห็นควรจะต้อง
มีหนังสือไปในทางราชการอีก พระยามหาโยธาจึงได้มีหนังสือแสดง
ความชอบใจแทนคอเวนเมนต์สยามไปยังลอสแอนเจลิสเบอรีอีก ความ
แจ้งอยู่ในหนังสือบอกพระยามหาโยธา แลหนังสือพระยามหาโยธา
มาถึงลอสแอนเจลิสเบอรีที่ข้าพเจ้าได้คัดสำเนาถวายมาในซองนี้ด้วยแล้ว

ขอท่านได้รับคำแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้าด้วย.

(เซนพระนาม) เทวะวงษ์โรประการ.

(สำเนา) ที่ ๔๙/๖๙๗๓

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ร. ศก ๑๑๑^{๒๕}

พระเจ้าอน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดี
ว่าการต่างประเทศ มายังพระยามหาโยธา ราชทูตวิเศษ ณ กรุง
ลอนดอน

ท้าวเมื่อ ณ วันที่ ๑๑ เดือนนี้ ได้รับหนังสือที่ ๒๒ ลงวันที่ ๑๐
มิถุนายน ว่าท้าวได้ไปแสดงความชอบใจแทนคอเวอนเมนต์สยาม
ในการที่พระเจ้าอน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสด็จไปใน
ทางอินเดียต่อเชอทอมมัสซอนเคอชัณ แลได้มีหนังสือแสดงความ
ชอบใจไปยังลอสสอลสเบอริอีกฉบับ ๑ ส่งสำเนาหนังสือที่มีไปเข้ามา
ท้าวชั้น ได้รับเลทราบความทุกประการแล้ว.

ประทับตราบัวแก้วน้อยมาเป็นสำคัญ.

(สำเนา) ที่ / ๗๕๒๗ ได้รับวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ร. ศก ๑๑๑

ที่ ๓๑

โฮเตนคูเวียคูเลน กรุงเฮก

วันที่ ๑๗ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

ข้าพระพุทธเจ้า พระยามหาโยธา ราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอน
ขอพระราชทานกราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโร
ประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ทรงทราบฝ่าพระบาท

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าได้รับหนังสือลอนสอลสเบอรี ผู้ว่าการ
ต่างประเทศอังกฤษฉบับ ๑ ตอบรับหนังสือข้าพระพุทธเจ้าที่ได้แสดง
ความขบใจคอเวอนเมนต์อังกฤษ จัดการรับรองพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ฯ ใจความในหนังสือนั้น ว่าจะนำข้อความ
ตามหนังสือข้าพระพุทธเจ้า ไปยังเสเกรตารีออฟสแตตสำหรับอินเกีย
ความแจ้งอยู่ในหนังสือลอนสอลสเบอรี ลงวันที่ ๑๑ เดือนนี้ ข้าพระ
พุทธเจ้าได้รับพระราชทานให้คัดสำเนาทูลเกล้า ฯ ถวายมาด้วยแล้ว.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ

ประทับตราสำหรับราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอน

(เซ็น) มหาโยธา.

(สำเนา) ที่ ๗๕๒๘ ได้รับวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ร. ศก ๑๑๑^{๒๕}

คำแปลหนังสือมารกวิสออฟสอลสเบอรี เสนาบดีว่าการต่างประเทศ
กรุงอังกฤษ ถึงพระยามหาโยธา ราชทูตสยาม

ศาลาว่าการต่างประเทศ กรุงลอนดอน

วันที่ ๑๑ มิถุนายน ร. ศก ๑๑๑^{๒๕}

ด้วยข้าพเจ้าขอตอบรับหนังสือของท่านลงวันที่ ๗ เดือนนี้ ซึ่ง
ท่านได้แสดงความต่อข้าพเจ้าว่า คอเวนเมนต์สยามมีความยินยอม
ในการที่รับรอง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
เวลาที่ได้เสด็จเดินทางในประเทศอินเดียเมื่อเร็ว ๆ นี้

บัดนี้ข้าพเจ้าจะมีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่จะนำข้อความตาม
หนังสือของท่านไปให้เสกเรเตอร์ออฟสเตตสำหรับอินเดียทราบด้วย.

ข้าพเจ้าขอแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้าด้วย.

(เซ็น) สอลสเบอรี

൭൭൯

Copy of no. 7528 Recd. 25th. July 1892

Foreign office

11th. June 1892.

Monsieur le Ministre,

I have the honour to acknowledge the receipt of your note of the 7th. inst. in which you express to me the appreciation of your Government at the reception given to His Royal Highness Prince Damrong during his recent tour in India.

I shall have much pleasure in communicating your note to the Secretary of State for India.

I have the honour

(Sgd.) *Salisbury.*

(สำเนา)

ส. ที่ $\frac{๒๙๙}{๑๑๑}$ ต,ป, ๙๔

พระที่นั่งจักรกริมหาปราสาท

วันที่ ๘ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๒๕ ๑๑๑

กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ

ด้วยเมื่อครั้งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสด็จ
ประเทศยุโรป ได้พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกแก่
มิสเทอเวอนี

เกซีเนียส แต่ดวงตรานั้น กรมหมื่นดำรงราชานุภาพได้พระราชทาน
ไว้

แล้ว ยังแต่ประกาศนียบัตร บัดนี้เกล้ากระหม่อมได้ให้เขียนแล่นำขึ้น
ทูลเกล้าฯ ถวายทรงเซนแลประทับพระราชลัญจกรเสร็จแล้ว จึงได้
ส่งประกาศนียบัตรมาถวายฝ่าพระบาท เพื่อฝ่าพระบาทจะได้ส่งไป
ตามเวลาสมควร.

(เช่นพระนาม) สมมตอมรพันธุ์.

รับวันที่ ๑๙ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

ที่ ๔๕/๓๗๕๔

ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้าย

วันที่ ๑๓ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

กราบทูล กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขานุการ ทรงทราบ

ท่วยเกล้าฯ ได้กราบบังคมทูลถึงเรื่องราชบรรณาการ ซึ่งจะ
พระราชทานตอบแทนพระเจ้าแผ่นดินแลเจ้านายต่างประเทศ ซึ่งได้
ให้เกล้าฯ พาบรรณาการเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายนั้น จึงโปรดเกล้าฯ
ให้เกล้าฯ คัดกะทูลเกล้าฯ ถวายตามเหตสมควร

เกล้าฯ ได้คัดท่วยเกล้าฯ เหน้ดังนี้ คือ

- (๑) สุลต่านเตอร์กียะได้ทรงรับรองเจ้านายไทยโดยอย่างดี แลเตอร์กียะ
เป็นประเทศอันยังมีได้มีพระราชไมตรีต่อกันมาแต่ก่อน ประ
การหนึ่ง สุลต่านได้ฝากบุตรเฝ้าฯ สุกกับสมุตกฎหมายมาให้ทูล
เกล้าฯ ถวาย ประการหนึ่ง สุลต่านได้ดำรัสรับว่าจะส่งเครื่อง
ราชอิสริยาภรณ์เฝ้าถวายในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ท่วย
ประการ ๑

จึงเห็นท่วยเกล้าฯ ว่า ควรโปรดเกล้าฯ มีพระราชสารแลให้
พระองค์เจ้าวัฒนานวงศ์^(๑) เชิญเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรี กับ
งาทิ้งคู่หนึ่ง เป็นราชบรรณาการตอบแทนไปถวายสุลต่านเตอร์กียะแห่ง ๑

- (๒) ในสามเมืองไฮเคอระบัต ได้ฝากสมุตรูปเมืองไฮเคอระบัตมา
ทูลเกล้าฯ ถวายเล่ม ๑ เหน้ท่วยเกล้าฯ ว่า ควรโปรดเกล้าฯ

(๑) พระองค์เจ้าวัฒนานวงศ์ กรมขุนมรุพงศ์สิริพัฒน์

พระราชทานสมุद्रูปเมืองไทยส่งราชทูตอังกฤษไปเป็นตอบแทน
เล่ม ๑

- (๓) มหาราชเมืองพาราณสีฝากรูปเข้ามาทูลเกล้าฯ รูป ๑ เห็นด้วย
เกล้าฯ ควรพระราชทานพระบรมรูป ให้ราชทูตอังกฤษส่งไป
ตอบแทนพระรูป ๑^(๑)

เกล้าฯ เห็นด้วยเกล้าฯ ดังนี้ ขอฝ่าพระบาทได้นำความขึ้น
กราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วย.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

ดำรงราชานุภาพ
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย.

(๑) สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จต่างประเทศคราวนี้ ได้ทรงพระนิพนธ์
เรื่องไปเมืองเตอร์กี และพิมพ์ไว้ในหนังสือเรื่องเที่ยวที่ต่าง ๆ ภาค ๒ และทรงพระ
นิพนธ์เรื่องสืบพระศาสนาในอินเดีย ซึ่งได้จัดพิมพ์รวมไว้ในหนังสือนิทานโบราณคดี

Copy No. 18814 (26 Feb. 92)

Siamese Decorations for Constantinople

Grand Cross of the White Elephant

1. H.E. Munir Pacha Grand Master of Ceremonies
-

Grand Cross of the Crown of Siam

1. H.E. Ibrahim Bey Master of Ceremonies
 2. H.E. General Ahmed Aids de Camp de His Imperial
Aly Pacha Majesty Specially attached to H.R.H. Prince
Damrong
-

Grand officer of the Crown of Siam

1. H.E. Ghalib Bey Master of Ceremonies
 2. H.E. Emin Bey Chamberlain to His Imperial Majesty.
-

Commander of the White Elephant

1. Hilmy Bey Master of Ceremonies
 2. Lt. Colonel Chefek Bey Aide de Camp of His Imperial Majesty
specially attached to H.R.H. Prince Damrong
 3. Hakki Bey Interpretor to His Imperial Majesty
-

Commander of the Crown of Siam

1. Chefik Bey Interpreter to His Imperial Majesty
 2. Aly Bey Effendi Chamberlain to His Imperial Majesty
-

Officer of the White Elephant

1. Mehmed Bey Captain of the Imperial Yacht Talia
 2. Manot Bey Doctor of the Imperial Yacht Talia
-

Officer of the Crown of Siam

1. Ahmed Shaoush Specially attached to H.R.H. Prince Damrong
 2. Haki Effendi 2d. Captain of the Imperial Yacht Talia
 3. Sew fik Effendi Captain of the launch
-

Knight of the Crown of Siam

1. Mustapha Shaoush Specially attached to H.R.H. Prince Damrong
 2. Mehmed Shaoush Specially attached to H.R.H. Prince Damrong
 3. Mahmond Shaoush Specially attached to H.R.H. Prince Damrong
-

For Egypte

Commander of the Crown of Siam

1. Colonel Jousouf Sia Bey Aide de Camp of H.H. the Khedive
 2. Captain Ali Bey Captain of the Yacht of H.H. the Khedive
-

Officer of the White Elephant

1. Ramadhan Bey Director of the Egyptian Railway.

(สำเนา)

ส, ที่ $\frac{๗}{๑๑๑}$ ๓๙๕ ต, ป, ๑๒๐

พระที่นั่งจักรกริมหาปราสาท

วันที่ ๑๘ ตุลาคม รตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ

ด้วยฝ่าพระบาทมีลายพระหัตถ์ที่ ๔๙/๑๖๘๔๕ ลงวันที่ ๒๓ มกราคม ร.ศ. ๑๑๐ มาว่า ด้วยประกาศนียบัตรที่จะพระราชทาน แก่ชาวต่างประเทศ ที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ได้นำดวงตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไปพระราชทานแล้ว

ภายหลังมีลายพระหัตถ์ที่ ๖๔/๑๘๔๕๒ ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๐ ส่งบาญชีรายชื่อข้าราชการเมืองเยอรมัน ออส เตเรีย เคนมาก สวีเดน ซึ่งได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แล้วนั้นมา

แล้วมีลายพระหัตถ์ที่ ๖๘/๑๙๔๐๕ ลงวันที่ ๖ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ ส่งบาญชีชื่อข้าราชการเมืองอียิปต์แลรุษเซียมารวมทั้งสิ้นเป็น ผู้ที่จะได้รับพระราชทานประกาศนียบัตร ๗๒ คน บัดนี้เกล้ากระหม่อม ได้เขียนประกาศนียบัตร ๗๑ ฉบับเสร็จแล้ว ยังขาดแต่เอเวเคน เจ้าพนักงานห้องบรรทม ชาติเคนมากคน ๑ เพราะไม่มีชื่อตรามาใน บาญชี เกล้ากระหม่อมขอส่งประกาศนียบัตร ๗๑ ฉบับนี้ไปถวายด้วย แล้ว เพื่อฝ่าพระบาทจะได้ส่งไปพระราชทานตามเวลาที่สมควร.

(เช่นพระนาม) สมมตอมรพันธุ์.

คำแปล ที่ ๑๘๘๑๑ ได้รับวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ร.ศก ๑๑๐^{๒๔}

โทรเลขของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาภาพ อยู่
ที่เมืองโคโร บอกถึงที่ว่าการราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส เมื่อ ณ วันที่
๓๐ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ขอส่งโดยเร็ว ออฟฟิศเชอซังเฟือกให้แก่ คอลอแนนต์ ยูซุฟเบ
ราชองครักษ์ของเคตวี ส่งให้ที่ว่าการราชทูตทหารบก ณ กรุงปารีส.

(เช่นพระนาม) กรมหมื่นดำรงศ.

คำแปล ที่ ๑๘๘๐๘ ได้รับวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ร.ศก ๑๑๐^{๒๔}

หนังสือเขียนในทว่าการราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส

ลงวันที่ ๑๑ มกราคม รตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

หลวงอร่าม ผู้ว่าการแทนราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส แจ้งความ
มายังอรรคมหาราชทูตทหารบกที่กรุงปารีส

ด้วยตามคำสั่งที่ข้าพเจ้าได้รับแต่พระเจ้าอยู่หัวยาเธอ กรมหมื่น
ดำรงราชานุภาพนั้น ข้าพเจ้าขอส่งบาญชีผู้ซึ่งได้รับเครื่องราช-
อิสริยาภรณ์สยาม ๒๑ นาย สิบแปดนายนั้นอยู่ที่เมืองกงสะตันที่โนปสี่
อีก ๓ นายอยู่ที่เมืองฮีบ แลข้าพเจ้าได้ส่งหีบที่ใส่เครื่องอิสริยาภรณ์
ที่ได้พระราชทานนั้นมาหีบ ๑ ด้วย ขอท่านได้ช่วยส่งหีบนั้นไปยัง
ท่านมูเนียวปาซา เจ้าพนักงานกรมวัง ของพระเจ้าสุละตันเมืองทหารกั
ด้วย.

คำแปล ที่ ๑๘๘๐๙ ได้รับวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ร.ศก ๑๑๐^{๒๔}

เขียนว่าการราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส

ลงวันที่ ๑๒ มกราคม รตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

หลวงอร่ามเรืองฤทธิ์ ว่าการแทนราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส
แจ้งความมายังบารอนโมเรงฮิน อรรคมหาราชทูตฯ ณ กรุงปารีส

ด้วยตามคำสั่งที่ข้าพเจ้าได้รับแต่พระเจ้าแผ่นดินสยาม กรมหมื่น
ดำรงราชานุภาพ ข้าพเจ้าขอส่งใบอนุญาต ๒๒ นายที่ได้รับเครื่อง
ราชอิสริยาภรณ์สยาม ในระหว่างที่พระเจ้าแผ่นดินสยาม กรมหมื่น
ดำรงราชานุภาพอยู่ที่เมืองลัวเตียนนั้น ก็ได้ส่งหีบมีเครื่องราช
อิสริยาภรณ์หีบ ๑ มาพร้อมกับหนังสือนี้ ขอท่านได้โปรดช่วยส่งหีบ
กับใบอนุญาตไปให้กับผู้ที่ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ด้วย.

กำแพง ที่ ๑๘๘๑๒ ได้รับวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ร.ศก ๑๑๐^{๒๔}

เขียนที่กรุงปารีส

ลงวันที่ ๑๗ มกราคม รตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

เอชาดปาชา อรรคมหาราชทูตกรุงทวาทะกิจที่กรุงปารีส ถึงผู้ว่าการ
แทนราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส

ด้วยข้าพเจ้าได้รับหนังสือที่ท่านมีถึงข้าพเจ้า ลงวันที่ ๑๑
มกราคม รตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔} ส่งบาญชีข้อแลหีบ ๆ หนึ่งมีเครื่อง
ราชอิสริยาภรณ์สยาม ที่ได้พระราชทานแก่เจ้าพนักงานหลายนายที่
อยู่เมืองกงสะตันติโนป्लीอแลเมืองไควโร

ตามความประสงค์ของท่าน ข้าพเจ้าได้ส่งบาญชีกับหีบนั้น ไป
ยังท่านมอเนียปาชา เจ้าพนักงานกรมวังของพระเจ้าสุละตัน พระเจ้า
แผ่นดินของข้าพเจ้าแล้ว.

คำแปล ที่ ๑๘๘๑๓ ได้รับวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ร.ศก ๑๑๐

เครื่องราชอิสริยาภรณ์สยามที่ได้พระราชทานไป ณ เมืองรูเซีย

มหาวราภรณ์

๑. เคนทไวเรนซฟตาชคฟ เสนาบดีว่าการกรมวัง

มหาสุราภรณ์

๑. เยเนอราลอีเซเรวิน นายพลตรีกองทัพหลวง
๒. แอดมีแรลกาปีตอฟ นายพลเอกกรมทหารเรือที่ทะเลแบล็กซี

จุลสุราภรณ์

๑. มองซิเออ มาร์สลี เมเยอออฟโอเกซซา

นิภาภรณ์

๑. กัปตันกาซี ในเรือรบหลวงโอเรน
๒. เจ้าโวโบลเนสกี ราชองครักษ์ของพระเจ้าเอมเปรอ

มณฑนาภรณ์

๑. คอลอแนล อานิชกอฟฟ์ อธิบดีกรมวัง
๒. มองซิเออ โกเบเลฟฟ์ กรมม้า
๓. มองซิเออ ชัลกอฟฟ์ ผู้ตรวจกรมรถไฟ ณ เมืองโวเลน
๔. เลบเตอแนนต์ คอลอแนนต์ เฟอสแมน ผู้รับรอง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
๕. กัปตัน เทรโนฟสกี สำหรับเรือรบหลวงชื่อโอเรน

ภุชนาภรณ์

๑. กัปตัน เยฟเฟรมอฟฟ์ กัปตันเรือรบหลวงชื่อเอริกติก
๒. มองชีเออ อีเวนอฟฟ์ อินนิเเนียสำหรับเรือรบชื่อโอเรน
๓. ทอกเทอ เปปแลฟสกี หมอสำหรับเรือรบชื่อโอเรน

ภัทธาภรณ์

๑. มองชีเออ ครัตเซฟฟ์ คอมมันเดอ กองโปลิศ ณ เมืองยาตทา
๒. เลบเทอแนนต์ ดูเปรสท์ เอซาปัส ผู้ช่วยอธิบดีกรมวัง
๓. มองชีเออ เปโตรฟ เจ้าพนักงานจ่ายเงินที่วัง ณ เมืองลีวาเดีย
๔. กัปตัน เซสเท กรมมัว ณ เมืองเอริกติก
๕. กัปตัน ออวิตสกี สำหรับเรือรบชื่อเอริกติก
๖. บารอนไฮตเตอร์ เสเกรตารี ของเมเยอโอเตชซา

วิจิตรภรณ์

๑. มองชีเออ เยเรเบอีนอฟฟ์ สิบรียาเตนเตนต์ ที่วังเอริกติก
๒. เลบเทอแนนต์ ทราบาคูบิน ผู้ช่วยกรมวัง ณ เมืองเอริกติก.

Copy No. 18813 (26 Feb. 92)

Siamese Decorations for Russia

Grand Cross of the White Elephant

1. Count Woronzoff, Minister of the Imperial Household.
-

Grand Cross of the Crown of Siam

1. General Isherewin, Adjutant General of the Imperial Staff
 2. Admiral Hapitoff, Commander in Chief of the Black Sea Fleet
-

Grand—Officer of the Crown of Siam

1. Monsieur Marasly, Major of Odessa
-

Commander of the White Elephant

1. Captain Razi of the Imperial ship "Orel"
 2. Prince Obolenski, Aide-de-camp to H.M. the Emperor
-

Commander of the Crown of Siam

1. Colonel Aniskoff, Deputy Court Marshall
 2. Monsieur Kobeleff, Master of the Horse
 3. Monsieur Salkoff, Inspector General of Railways in Volen
 4. Lt. Colonel Fersman, Specially attached to H.R.H. Prince Damrong
 5. Captain Dranovsky, of the Imperial ship "Orel"
-

Officer of the White Elephant

1. Captain Jeffremoff, of the Imperial Yacht "Eriklik"
 2. Monsieur Evanoff, Engineer of the ship "Orel"
 3. Dr. Pablavsky, Doctor of the "Orel"
-

Officer of the Crown of Siam

1. Monsieur Gretsheff, Commander of Police at Jatta.
 2. Lt. Dubrest Eschapus, Assistant Court Marshal
 3. Monsieur Petroff, Quater master of the Palace at Livadia
 4. Captain Seste, Master of the Horse at Eriklik
 5. Captain Orghitsky, of the Imperial Yacht "Eriklik"
 6. Baron Steiger, Secretary of the Major of Odessa.
-

Knight of the Crown of Siam

1. Monsieur Jerebeineff, Superintendent of Eriklik Palace
 2. Lt. Drabatubin, Assistant Court Marshall at Eriklik.
-

กำแพง ที่ ๑๘๘๑๔ ได้รับวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ร.ศก ๑๑๐^{๒๔}

เครื่องราชอิสริยาภรณ์สยามที่ได้พระราชทาน
ในเมืองคอนสแตนติโนเปอล

มหาวราภรณ์

๑. เอช. อี. มูเนอปะชา อธิบดีว่าการกรมวัง

มหาสุราภรณ์

๑. เอช. อี. อิบราฮิมเบ เจ้าพนักงานกรมวัง
๒. ,, เยนเนอราลอามเมก เอลีปะชา ราชองครักษ์ใน
พระเจ้ากรุงเตอร์กี ได้มารับราชการอยู่กับพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นดำรงศรัทธาสุภาพ

จุลสุราภรณ์

๑. เอช. อี. แกลิบเบ เจ้าพนักงานกรมวัง
๒. ,, อิมินเบ กรมวังในพระเจ้ากรุงเตอร์กี

นิภาภรณ์

๑. ฮิลมี เบ เจ้าพนักงานกรมวัง
๒. เกอแนล เชฟฟีกเบ ราชองครักษ์ในพระเจ้ากรุงเตอร์กี
ได้มารับราชการอยู่กับพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรั
ทธาสุภาพ
๓. แฮกกี เบ ล่ามในพระเจ้ากรุงเตอร์กี

มณฑนาภรณ์

๑. เชฟฟีก เบ ล่ามในพระเจ้ากรุงเตอร์กี

๒. เอลี เบ เอฟเฟนกี กรมวังในพระเจ้ากรุงเตอร์กี

ภุชนาภรณ์

๑. มิเมก เบ กัปตันในเรือยอชหลวง ชื่อซาเลีย
๒. มานอท เบ หมอกำกับเรือยอชหลวง ชื่อซาเลีย

ภัทธาภรณ์

๑. อาหเมต เสอาซ ผู้รับรองพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
ดำรงราชานุภาพ
๒. ซากีเอเฟนตี กัปตันที่ ๒ ณ เรือรบหลวงซาเลีย
๓. เซฟีกเอเฟนตี กัปตันเรือกลไฟอย่างย่อม

วิจิตรภรณ์

๑. มุซทาฟา เสอาซ ผู้รับรองพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
ดำรงราชานุภาพ
๒. เมห์เมต เสอาซ ผู้รับรองพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
ดำรงราชานุภาพ
๓. มาหมอนต์ เสอาซ ผู้รับรองพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
ดำรงราชานุภาพ

สำหรับอียิป

มณฑนาภรณ์

๑. โคโลเนลยูลุบ ซืออาเบ อดีตกงของเจ้าเคดีฟ
๒. กัปตัน อาลี เบ กัปตันเรือรบของเจ้าเคดีฟ

ภุชนาภรณ์

๑. รามาตัน เบ ไคเรกเตอร์ รถไฟ ณ เมืองอียิปต์.

(สำเนา)

ร. ที่ $\frac{๕๓๕}{๑๑๑}$ ศ.ธ. ๘

พระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท

วันที่ ๑๙ กันยายน รตนโกสินทรศก ๒๕ ๑๑๑

ถึงพระยาภาสกรวงษ์

ด้วยกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ไปเมืองเตอร์กีครั้งนี้ สุลต่าน
ได้จัดการรับรองเป็นอย่างดี แลได้ฝากบุหรีแลยาสูบกับสมุดกฎหมาย
มาให้ควรมีของส่งไปตอบแทน ให้พระยาภาสกรวงษ์จัดงาช้างที่ตั้ง
อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานสองกิ่งส่งให้กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ
เพื่อจะไ้ส่งไปให้สุลต่านเตอร์กีเป็นของตอบแทน.

(ทรงเซ็นพระราชหัตถเลขา) สยามินทร์.

(สำเนา) ร. ที่ $\frac{๕๓๖}{๑๑๑}$ ต.ป. ๙๐

พระที่นั่งจักรกริมหาปราสาท

วันที่ ๑๙ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๒๔๑๑

ถึง กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ

ด้วยการที่กรมหมื่นดำรงราชานุภาพไปเมืองเตอรก็ครั้ง^๕ สุลต่าน
ได้จัดการรับรองเป็นอย่างดี แลได้ฝากบุหรีแลยาสูบกับสมุดกฎหมาย
มาให้ แลว่าจะส่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์มาให้ด้วยนั้น เห็นว่าควร
จะส่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรกับริมราชวงษ์แลงาช้าง ๒ กิ่ง
ไปให้เป็นของตอบแทน ให้เธรร่างพระราชสาสนถึงสุลต่านเตอรก็
แลมีคำสั่งไปให้พระองค์เจ้าวัฒนานวงษ์ เป็นผู้เชิญเครื่องราชอิสรียา
ภรณ์ไปให้สุลต่านด้วย.

(ทรงเซนพระราชหัตถเลขา) สยามินทร์.

๑๘๖

รับวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕ ศก ๑๑๑

ที่ ๕๑/๑๒๕๖๕

ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้าย

วันที่ ๒๔ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ทรงทราบ
ฝ่าพระบาท

ด้วยประทานลายพระหัตถ์ที่ ๑๒๐ ลงวันที่ ๑๙ กันยายน
๑๑๑ ร.ศ. ๑๑๑ รับสั่งถามเรื่องพวกрусเซียนั้น ได้ทราบแล้ว

เรื่องนี้เกล้าฯ เข้าใจว่า พวกрусเซียนั้นได้เข้ามาเฝ้าทูลละอองฯ
ในกรุงเทพ ฯ กับชาร์วิตซ์ ขอฝ่าพระบาทได้รับสั่งถามที่กรมท่า.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

ดำรงราชานุภาพ

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย.

รับวันที่ ๑๘ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

ที่ ๖๔/๑๘๔๕๒

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ทูลมายัง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา

ด้วยตามความในหนังสือของข้าพเจ้า ที่ ๔๔/๑๖๘๔๕ ลง
วันที่ ๒๓ มกราคม ร.ศก ๑๑๐^{๒๔} ขอพระราชทานประกาศนียบัตรนั้น
ความแจ้งอยู่แล้ว

ภายหลังข้าพเจ้าได้รับหนังสือบอกพระยามหาโยธาราชทูตสยาม
ณ กรุงเบอร์ลิน ที่ ๘๗^{๑๑๐} ลงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ว่าด้วยพระสุริยานุวัตร
ส่งบาณชีรายชื่อข้าราชการเมืองเยอรมัน ออสเตรีย เดนมาร์ก สวีเดน
ตามซึ่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาธาดาได้นำเครื่องราช
อิสริยาภรณ์ออกไปพระราชทานให้แล้ว ข้าพเจ้าจึงได้สอบกับบาณชี
ที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาธาดาส่งมา ถูกกันบ้าง ไม่
ถูกกันบ้าง ข้าพเจ้าได้คัดบาณชีรายชื่อข้าราชการต่างประเทศที่ไม่มีชื่อ
ในบาณชี พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาธาดา ส่งมานั้น
ถวายมาในซองนี้ด้วยแล้ว เพื่อที่ท่านจะได้ทำประกาศนียบัตรได้โดย
สะดวก

ขอท่านได้รับคำแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้าด้วย.

เทวะวงษาโรประการ.

คำแปล ที่ ๑๗๓๗๖ ได้รับวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ร.ศก ๑๑๐^{๒๔}

บาญช้เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
ดำรงราชานุภาพ ได้นำไปพระราชทานตามพระบรมราชโองการ
ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ที่กรุงโกเปนเฮเกน วันที่
๕ พฤษภาคม ๑๑๐

ซี	แอลวอนโลเวนสเคียลต์มาแซล ที่หนึ่งพนักงานกรมวัง	มหาสุรารักษ์
เอฟ	วีเอฟ โรเซนสแตนต์ เลขานุการไปรเวต	มหาสุรารักษ์
แอล	คาสแตนต์สเคียลต์ มาแซลที่หนึ่ง ณ สำนักนี้พระนางเจ้า	มหาสุรารักษ์
แอล	มอลทะกี มาแซลที่หนึ่ง ณ สำนักนี้พระบรมโอรสาธิราช	จุลสุรารักษ์
เลนซ	บารอนโรเซนนอนเลน เสนาบดีว่าการต่างประเทศ	มหาวรารักษ์
บีเอ	เอฟ แอส เวเดน ราชปลัดทูลฉลองกรมท่า	มหาสุรารักษ์
แอส	ไอเอ บัวอีเซ่น เลขาธิการฝ่ายกรมต่างประเทศ	จุลสุรารักษ์
ซี	เอฟ ซี บี กวาเอตี เลขาธิการฝ่ายกรมต่างประเทศ	มณฑนากรักษ์

บารอน	ย.ซี. ซีเทิน	
	เลขานุการฝ่ายกรมต่างประเทศ	มณฑนาภรณ์
ไอไอ	บันชัน	
	เสนาบดีกรมยุทธนาธิการ	มหาสุราภรณ์
คอลอเนล	แอฟ. แอฟ. วอนยาโคบี	
	ราชปลัดทูลฉลองกรมยุทธนาธิการ	จุลสุราภรณ์
คอลอเนล	โตบีเซน	
	อธิบดีโรงฝึกหัดออฟฟิเซอร์	จุลสุราภรณ์
คอลอเนล	ซี. ไอ. ซอมเมอแฟลต์	
	เจ้ากรมผู้ตรวจบ้อม	จุลสุราภรณ์
นายตรวจ	ปี คอร์ฟ	มณฑนาภรณ์
กัปตัน	เย. ปี. คอร์ฟ	ภูษนาภรณ์
กัปตัน	โอบูล	
	ราชองครักษ์แห่งพระบรมโอรสาธิราช	มณฑนาภรณ์
คอลอเนล	สำหรับกลจักรไอตับลิวซุสเกียร์	
	ผู้รับราชการในพระเจ้าน้องยาเธอ	
	กรมหมื่นดำรงค์	จุลสุราภรณ์
แอน	แอฟ ราวน์	
	เสนาบดีกรมทหารเรือ	มหาวราภรณ์
แอฟ	ปี เอ อู คอล	
	ราชปลัดทูลฉลองกรมทหารเรือ	จุลสุราภรณ์
คอมมานเดอ	วี เอ คาสะเตนเซน	

	โรงเรียนทหารเรือ	จุลสุราภรณ์
โปสท	กัปตัน ไอชี กราฟต์	จุลสุราภรณ์
โปสท	กัปตัน แอฟ เอช ยอนกั	
	ผู้บัญชาการกรมต่อเปโต	จุลสุราภรณ์
แอฟ	ชี มี ยินต์ คอมนันเตอทหารเรือ	มณฑนาภรณ์
	นายร้อยโท กรมแสง แตรกเคนแบ็ก	ภัทรภรณ์
แอล	แอฟ เปปี นายตรวจโรงภาษี	ภัทรภรณ์
เอ	วอน อีรเยน เบ็ก	
	เจ้าพนักงานห้องบรรทม	มณฑนาภรณ์
	คอมนันเตอเรือรบ แอสโยเยเซน	มณฑนาภรณ์
เอเวเดน	เจ้าพนักงานห้องบรรทม ผู้กำกับอยู่	
	ท่วยพระวรวัชเชอ พระองค์เจ้า	
	สายสนิทวงษ์	ในบาณชีตราไม่มี.

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่จะพระราชทาน ณ กรุงเวียนา
มหาสุราภรณ์

๒ เฟอติแนนต์ เกานต์ชู ตรอดมานสตอฟเวนชิเบ็ก
เปรชิตินในที่ประชุมเฮาสออฟลอคโคลเตนเวลียส
ออเตอ หัวหน้าเซมเบอเลี่ยนของสมเด็จพระเจ้าเอมเปรอ.

Copy No. 17376 (1 Feb. 92)

List of Decorations presented by H.R.H. Prince Damrong in compliance with the command of His Majesty the King of Siam.

Copenhagen, Nov. 5. 1891.

First Marshal of the Court C.L. von Lövenshiold	S. Kr. 1
H. Ms Private Secretary F.V.F. Rosenstand	S. Kr. 1
First Marshal of the Court of H.M. the Queen L. Castenshiold	S. Kr. 1
First Marshal of the Court of H.R.H. the Crown Prince L. Moltke	S. Kr. 2
H.E. the Minister of Foreign Affairs Lehns Baron Rosenörn Lehn	S.W.E. 1
Under Secretary of State for Foreign Affairs P.A.F.S. Vedel	S. Kr. 1
Departmental Secretary of the Foreign Office. S.J.A. Bousen	S. Kr. 2
Departmental Secretary of the Foreign Office C.F.C.P. Quaade	S. Kr. 3
Departmental Secretary of the Foreign Office Baron G.C. Lythen Adler	S. Kr. 3
H.E. the Minister of War J.J. Bahnson	S. Kr. 1
Under Secretary of State of the War Office Colonel F.F. v. Jacobi	S. Kr. 2
Chief of the Officer School Colonel Tobiesen	S. Kr. 2
Inspector General of Fortifications Colonel C.T. Sommerfeldt	S. Kr. 2
Inspector P. Dorph	S. Kr. 3

Captain G.P. Dorph	S.W.E. 4
Captain O. Bull. Aide-de-Camp to H.R.H. the Crown Prince	S. Kr. 3
Colonel of Engineers O.W. Hoeshier Attached to H.R.H. Prince Damrong	S. Kr. 2
H.E. the Minister of the Navy N.F. Ravn	S.W.E. 1
Under Secretary of State for the Navy F.P.A. Udall	S. Kr. 2
Chief of the Naval Academy Commander V.A. Casstensen	S. Kr. 2
Post Captain I.C. Kraft	S. Kr. 2
Post Captain Superintendent of Torpedo Department F.H. Johnke	S. Kr. 2
Commander Royal Navy F.C. Mygind	S. Kr. 3
Lieutenant at the Naval Arsenal Drackenberg	S. Kr. 4
Inspector of Customs L.F. Pape	S. Kr. 4
Gentleman of the Bed Chamber A. v. Irgens Bergh	S. Kr. 3
Commander of the Royal Navy S. Bojesen	S. Kr. 3
Gentleman of the Bed Chamber A. Vedel, attached to Prince Chao Sai Sanitwongse.	

Vienna

Grand Cross of the Crown :

2 Ferdinand Count Zu Trautmann sttorff Weinsberg, President of
the House of Lords Golden Vliess Order Chief Chamberlain of H.H.
the Emperor.

รับวันที่ ๑๘ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

ที่ ๖๘/๑๙๔๐๕

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๖ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

ทูลมายัง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา

ด้วยตามความในหนังสือของข้าพเจ้า ที่ ๖๔/๑๙๔๕๒ ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ร. ศก ๑๑๐^{๒๔} ขอรับพระราชทานปกาสณียบัตร์นั้น ความแจ้งอยู่แล้ว

บัดนี้ข้าพเจ้าได้รับหนังสือบอกพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้า วัฒนานวงษ์ ป. ที่ ๑๗ ลงวันที่ ๒๓ มกราคม ร. ศก ๑๑๐^{๒๔} ฉบับ ๑ นำส่งบาณชีชื่อข้าราชการเมือง อียิปต์ ที่กรมหมื่นดำรงศรีราชานุภาพ รุสเซีย ได้นำเครื่องอิสริยาภรณ์ไปพระราชทานให้ แจ้งอยู่ในสำเนาบาณชีแล หนังสือบอกกับหนังสือไปมาที่ได้อัดสำเนารวม ๘ ฉบับ สอดของถวาย มานี้แล้ว

แลข้าพเจ้าได้สอบบาณชีที่พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้า วัฒนานวงษ์ส่งมาครั้งนี้ กับบาณชีรายชื่อข้าราชการเมืองต่างประเทศ ที่ได้รับพระราชทานเครื่องอิสริยาภรณ์ครั้งก่อนให้แล้ว ชื่อไม่เหมือนกัน แลท่านจะได้ทำปกาสณียบัตร์ด้วย

ขอท่านได้รับคำแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้าด้วย.

เทวะวงษ์วโรประการ.

สำเนา ที่ ๑๘๘๐๗

ได้รับวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ร. ศก ๑๑๐

ป. ที่ ๑๗

เขียนว่าการราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส

วันที่ ๒๓ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐

ข้าพระพุทธเจ้า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวัฒนาวงษ
ราชทูตสยามกรุงปารีส ขอพระราชทานกราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงเทเวศรวงษ์โรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ณ กรุงเทพฯ
ทราบฝ่าพระบาท

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าได้รับโทรเลขจากพระเจ้าน้องยาเธอ กรม-
หมื่นดำรงศรัทธาสุภาพ ๒ ฉบับ มีความว่า ให้ส่งตราเครื่องอิสริยาภรณ์
ไปให้ข้าราชการที่เมืองอียิปสามนาย แล้วภายหลังมิสเตอร์ไวท์กลับจาก
ตามเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาสุภาพมาถึงกรุง
ปารีส แจ้งความแก่ข้าพระพุทธเจ้าอีกว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
ดำรงศรัทธาสุภาพรับสั่งมากับมิสเตอร์ไวท์ว่า ให้ส่งเครื่องอิสริยาภรณ์
ไปให้ข้าราชการที่เมืองอียิปอีก ๑๘ นาย ที่เมืองรัสเซีย ๒๒ นาย
หลวงวิสูตรโกษาผู้ว่าการแทนราชทูตสยาม จึงได้มีหนังสือนำส่ง
ดวงตราเครื่องอิสริยาภรณ์ ไปยังราชทูตเตอร์กิแลราชทูตรัสเซียซึ่ง
ประจำอยู่ ณ กรุงปารีส ขอให้เขาช่วยส่งไปให้กับผู้ที่กล่าวมาตาม
รับสั่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาสุภาพ นั้นแล้ว

ครั้นข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานถวายสำเนาโทรเลขพระเจ้า
น้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาสุภาพ ๒ ฉบับ บานูชีรายชื่อผู้ที่

ได้รับเครื่องอิสริยาภรณ์ ซึ่งพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธา-
 นุภาพประทานไป ๒ ฉบับ กับสำเนาหนังสือหลวงวิสุตโกษา มีนำส่ง
 เครื่องอิสริยาภรณ์ไปถึงราชทูตเตอร์กี ราชทูตรุสเซีย ๒ ฉบับ แลสำเนา
 หนังสือราชทูตเตอร์กีตอบมาฉบับ ๑ รวมเป็น ๗ ฉบับ มาทราบ
 ฝ่าพระบาททว้ยแล้ว.

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ
 ประทับตราสำหรับราชทูตสยามกรุงปารีส
 (เช่นพระนาม) วัฒนานุกงษ.

คำแปล ที่ ๑๘๘๑๐ ได้รับวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ร. ศก ๑๑๐^{๒๔}

สำเนาโทรเลขของพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ อยู่ที่
เมืองอิสแมเลีย บอกถึงว่าการราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส ลงวันที่ ๓๑^๒
ธันวาคม รตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}

โทรเลขที่มีไปลงวันที่ ๓๐ ธันวาคม รตนโกสินทรศก ๑๑๐^{๒๔}
นั้นใช้ไม่ได้แล้ว จะให้เครื่องราชอิสริยาภรณ์ คอมมันเดอมงกุฎสยาม
แก่คอลอเนนตียูซุฟเรียเบ กับกัปตันอาลีเบนายเรือพระที่นั่ง แลจะให้
เครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกแก่รามัตฮัมเดที่กรมรถไฟ จะส่งไป
ที่ว่าการราชทูตทหารบกที่กรุงปารีส.

(เช่นพระนาม) กรมหมื่นดำรง.

รับวันที่ ๑๘ ตุลาคม รตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

ที่ ๑๓๕/๘๙๖๖

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๒๐ สิงหาคม รตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

ทูลมายัง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ได้ทรงทราบ

ด้วยข้าพเจ้ายังไม่ได้รับตอบหนังสือของข้าพเจ้าที่ ๔๙/๑๖๘๔๕

ลงวันที่ ๒๓ มกราคม ร. ศก ๑๑๐^{๒๔} ฉบับ ๑ ที่ ๖๔/๑๘๔๕๒

ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ฉบับ ๑ ที่ ๖๘/๑๙๔๐๕ ลงวันที่ ๖ มีนาคม

ร. ศก ๑๑๐^{๒๔} ฉบับ ๑ รวมสามฉบับ ขอพระราชทานปกาสนีบัตรนั้น

ขอท่านได้รับคำแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้าด้วย.

ท้าววงษ์โรประการ.

รับวันที่ ๒๗ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

ที่ ๑๑๗/๑๓๖๒๑

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๒๕ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

ทูลมายัง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรินทร์

ท้าวเมือ ณ วันที่ ๑๙ เดือนนี้ ข้าพเจ้าได้รับหนังสือของท่าน
ส.ที่ $\frac{๓๙๕}{๑๑๑}$ ต.ป. ๑๒๐ ลงวันที่ ๑๘ ตุลาคม ฉบับ ๑ ว่าท้าวได้ส่ง
ประกาศนียบัตร ตามบาณชีรายชื่อข้าราชการเมืองเยอรมัน ออสเตรีย
เดนมาร์ก สวีเดน แลข้าราชการเมืองอียิปต์ รัสเซีย รวม ๗๒ คน
แต่ยังขาดอีกคน ๑ ไม่มีชื่อตราในบาณชีจึงยังหาได้เขียนประกาศนียบัตร
ไม่ ส่งมาแต่ ๗๑ ฉบับนั้น ข้าพเจ้าได้รับแล้ว

แลข้าพเจ้าได้ตรวจดูในหนังสือบอกพระยามหาโยธา แลบาณชี
ก็ไม่มี ข้าพเจ้าจึงได้มีหนังสือขอชื่อตราออกไปยังพระยามหาโยธาแล้ว
เมื่อข้าพเจ้าได้รับหนังสือส่งชื่อตรามาเวลาใด ข้าพเจ้าจึงจะส่งมาให้
ท่านภายหลัง

ขอท่านได้รับคำแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้าท้าว.

เทวะวงษาโรประการ,

รับวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

ที่ ๑๘๕/๑๑๖๘๔

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๓๐ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

ทูลมายัง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์

ด้วยได้รับหนังสือบอกพระองค์เจ้าวัฒนวงษ์ ที่ ๓๓ ลงวันที่ ๒๗ สิงหาคม ร.ศก ๑๑๑^{๒๕} ว่าด้วยขลยอกามินอาตามิโรชชี มีหนังสือมาว่า เขาได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มกุฎสยามชั้นที่ ๔ เมื่อ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสด็จไปที่เมืองบรินต์ชี แล้ว แต่ยังไม่ได้รับพระราชทานปกาสณียบัตร จะประทับตรายังไม่ได้ เพราะผิดด้วยกฎหมายของชาติอิตาลี จึงขอรับพระราชทานปกาสณียบัตร ความแจ้งอยู่ในหนังสือไปมารวมสองฉบับได้สอดซองถวายมาแล้ว ขอท่านได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วย.

ขอท่านได้รับคำสั่งแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้าด้วย.

เทวะวงษ์โรประการ

พระราชหัตถเลขา

ตามเรื่อง.

(สำเนา) ที่ ๑๑๕๖๒ รับวันที่ ๒๗ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

ป. ที่ $\frac{๓๓}{๑๑๑}$

เขียนที่เมืองโกเปนเฮเกน

วันที่ ๒๗ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

ข้าพระพุทธเจ้า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวัฒนานุวงศ์
ราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส ขอพระราชทานกราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงเทเวศรวงษ์โรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ณ กรุงเทพฯ
ทราบฝ่าพระบาท

ด้วยชิลยอกามินอาตามีโรสซี มีหนังสือมายังมิสเตอร์ไวท์
ฉบับ ๑ ว่า เมื่อพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงศรัทธาณูภาพ เสด็จ
ไปที่เมืองบรินต์ซีประทานตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มงกุฎสยาม
ชั้นที่ ๔ ให้แก่ชิลยอกามินอาตามีโรสซีแล้ว แต่ยังไม่ได้รับพระ
ราชทานปกาสณียบัตรสำหรับดวงตรา ชินยอกามินอาตามีโรสซีจะ
ประทับตรานั้นไม่ได้เพราะผิดด้วยกฎหมายของชาติอิตาลี จึงมีหนังสือ
เตือนจะขอรับพระราชทานปกาสณียบัตร ความแจ้งอยู่ในสำเนาหนังสือ
ชิลยอกามินอาตามีโรสซี ที่ข้าพระพุทธเจ้าทูลเกล้า ฯ ถวายมาทราบ
ฝ่าพระบาทด้วยแล้ว.

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ
ประทับตราสำหรับราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส
(เซนพระนาม) วัฒนานุวงศ์.

(สำเนา) ที่ ๑๑๕๖๓ รับวันที่ ๒๗ กันยายน รตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

คำแปลหนังสือที่ ๒ ผู้รักษาการที่เมืองปรีดิซี้ มีมาถึงมิสเตอร์ไวท์

หนังสือลงวันที่ ๑๑ สิงหาคม ร.ศก ๑๑๑^{๒๕}

ท้าวท่านกงจะจำได้ไม่ต้องสงสัย เมื่อพระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสด็จมาทางเมืองปรีดิซี้เมื่อเดือนดีเซมเบอร์ ก่อน ข้าพเจ้าได้เกียรติยศที่ได้รับตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎสยาม ชั้นที่ ๔ คอมมานเดอริชลิวได้มอบดวงตรานั้นให้แก่ข้าพเจ้า เมื่อเขาออกจากเมืองนี้เมื่อเดือนยี่นัวร์แล้ว แลข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้รับเกียรติยศอย่างสูงซึ่งได้ให้แก่ข้าพเจ้านี้เป็นอันมาก ข้าพเจ้าได้ขอต่อชินยอเซนต์รีนี กงสุลสยาม ณ กรุงโรม ให้ช่วยแสดงความชอบใจอย่างสูงสุดของข้าพเจ้าด้วยแล้ว

ข้าพเจ้ามีความเสียใจ ที่ยังไม่ได้รับประกาศนียบัตรสำหรับดวงตรานั้น ข้าพเจ้าจึงไม่สามารถที่จะประทับตรานั้นได้ ท้ายเป็นการผิดต่อกฎหมายของอิตาลี ตามเหตุที่กล่าวมานั้น ข้าพเจ้าขอท่านช่วยเป็นธุระไปรทแจ้งความต่อคอเวอนเมนต์สยาม เพื่อจะได้ให้ประกาศนียบัตรสำหรับดวงตราแก่ข้าพเจ้าด้วยตามเวลาที่สมควร.

เซ็นชื่อ ถามินอาดามี่โรสซี

ที่ ๒ ของผู้รักษาการ ณ เมืองปรีดิซี้.

Copy No. 11563 (27 Sept. 92)

Translation of a letter from the Sub Prefect at Brindisi to Mr. Wyke

Brindisi 11th August 1892

Sir,

You will no doubt remember that during the passage of H.R.H. Prince Damrong through Brindisi last December I was honoured with the Decoration of officer of the Crown of Siam the insignia of which were delivered to me subsequently by Commodore de Richelieu when he embarked at this Port in January.

I am most sensible of the distinguished honour which has been conferred on me, and I duly requested your Consul in Rome, Signor Centurini, to communicate my grateful thanks.

As I have not yet, however, received the Diploma of the order I am unable to wear the Decoration as it is contrary to Italian Law I very much regret that this is so, & therefore I invoke your influence in my behalf and pray that you will write to the Siamese Government begging that the Diploma may be transmitted to me at the earliest convenience.

receive tc.

(Sd.) *Carminé Adami Rossi.*

Sub Prefect of Brindisi.

(ต้นร่าง)

ส, ที่ $\frac{๔๖๘}{๑๑๑}$ ท,ป, ๑๓๒

พระที่นั่งจักรกริมหาปราสาท

วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน รตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ

ด้วยฝ่าพระบาทมีลายพระหัตถ์ที่ ๑๘๕/๑๑๖๘๔ ลงวันที่ ๓๐
 กันยายน^{๒๕} ศก ๑๑๑ ส่งสำเนาหนังสือพระองค์เจ้าวัฒนวงษ์ มีมา
 ว่า ชิลยอ กามิน อาตามิโรชชี ชาวอิตาลี มีจดหมายมาว่า เขาได้รับ
 เครื่องราชอิสริยาภรณ์มกุฎสยาม ชั้นที่ ๔ ภัทราภรณ์ ครังกรมหมื่น
 ดำรงราชานุภาพเสด็จไปประเทศยุโรปแล้ว จะขอรับพระราชทาน
 ประกาศนียบัตรนั้น เกล้ากระหม่อมได้ส่งประกาศนียบัตรมาถวาย
 ฝ่าพระบาทพร้อมกับจดหมายนั้นแล้ว เพื่อฝ่าพระบาทจะได้ส่งไปพระ
 ราชทาน แลการนี้ก็ไ้ทราบฝ่าลอองธุลีพระบาทแล้ว.

รับวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

ที่ ๒๓๐/๑๕๔๔๘

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๘ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

ทูลมายัง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์

ด้วยตามความในหนังสือของข้าพเจ้าที่ ๑๑๗/๑๓๖๒๑ ลงวันที่ ๒๕ ตุลาคม ร.ศก ๑๑๑^{๒๕} ว่าด้วยเจ้าพนักงานห้องบรรทมที่ไม่มีชื่อตราในบาญชีจึงยังหาได้เขียนปกาสนียบัตรไม่ ความแจ้งอยู่แล้ว

ครั้น ณ วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๑๑๑^{๒๕} ได้รับหนังสือกระทรวงมหาดไทย ที่ ๒๕๒/๑๕๗๔๖ ลงวันที่ ๓๐ ตุลาคม ฉบับหนึ่ง ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้มีหนังสือถามไปยังพระยาชลยุทธโยธินทร์ ได้ความว่า เครื่องราชอิสริยาภรณ์ซึ่งพระราชทานให้แก่เอเวเตนช้อมันตนาภรณ์ มงกุฎสยาม ชั้นที่ ๓ แล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ทูลมาให้ท่านทราบ จะได้เขียนลงในปกาสนียบัตรตามเวลาที่สมควร

อีกประการหนึ่ง พระยาชลยุทธโยธินทร์แจ้งความแก่ข้าพเจ้าว่า ชีเอลวอนโลเวนสะเตียวล์มาซัลที่ ๑ พนักงานกรมวังที่มีชื่อในต้นบาญชีตรากรุงเตนมากนั้น ได้รับตราม,ส,ม, เป็นการผิดอยู่ เพราะเป็นผู้ได้รับตราช่างเผือกเตนมากด้วยแล้ว แลเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า เป็นผู้ใหญ่ที่เป็นธุระอยู่กับพระองค์จิริระเสมอไป ขอพระราชทานเปลี่ยนเป็น ม,ช, ข้าพเจ้าจึงถวายปกาสนียบัตรคืนมาด้วย เพื่อว่าทรงพระ

กรุณาไปรดเกล้า ๆ แล้ว จะได้ไม่ต้องเสียเวลากลับคืนมาอีก ขอท่าน
ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา สุกแล้วแต่จะทรงพระกรุณา
ไปรดเกล้า ๆ

ขอท่านได้รับคำแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้าด้วย.

ท้าววงษ์โรประการ.

พระราชหัตถเลขา

เอาเถิด.

(ต้นร่าง)

ส, ที่ $\frac{๔๖๔}{๑๑๑}$ ต,ป, ๑๓๓

พระที่นั่งจักรกริมหาปราสาท

วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน รตนโกสินทรศก ๑๑๑^{๒๕}

กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ

ด้วยฝ่าพระบาทมีลายพระหัตถ์ที่ ๒๓๐/๑๔๔๔๘ ลงวันที่ ๘
 เดือนนี้ เรื่องเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่พระราชทานแก่ชาวเคนมาก
 ๒ นาย คือ เอเวเคน เจ้าพนักงานห้องบรรทม ได้รับมณฑลภรณ์
 แล้ว ยังไม่ได้ประกาศนียบัตร ขอรับพระราชทานประกาศนียบัตร
 ซีเอล วอนโลเวนสะเตียวล์มาซัล ที่ ๑ พนักงานกรมวัง มีชื่อในบาญชี
 ว่าได้รับมหาสุราภรณ์แล้วเป็นการผิดอยู่เพราะเขาได้รับตราข้างเผือก
 เคนมากด้วย ขอพระราชทานเปลี่ยนเป็นมหาวราภรณ์นั้น ได้นำขึ้น
 กราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท โปรดเกล้า ฯ
 พระราชทานพระบรมราชานุญาตตามนั้นแล้ว เกล้ากระหม่อมได้ส่ง
 ประกาศนียบัตร ๒ ฉบับ แลเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มหาวราภรณ์ ๑
 เพื่อฝ่าพระบาทจะได้ส่งไปพระราชทานชาวเคนมาก ๒ นายที่กล่าวชื่อ
 มาแล้วนั้น แลจะได้โปรดเรียกตรามหาสุราภรณ์จากผู้ที่ได้รับเปลี่ยน
 เป็นมหาวราภรณ์นั้น คืนมา แลส่งไปยังกระทรวงมรุธาธรด้วย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ พระนคร
นายสนั่น มุณนิกรพันธ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา ๒๕๑๑

